

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(11 травня 2018 року)

Харків – 2018

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Протокол № 8 від 2.04. 2018 року*

Редакційна колегія:

Гончарова О.С., к.іст.наук, доцент, завідувач кафедри історії України

Луценко М.В., к.іст.наук, доцент кафедри історії України

Єгоршина О.О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник наукових праць вчених та студентів історичного факультету ХНПУ імені
Г.С. Сковороди. – Харків, 2018. – 113с.

Даний збірник містить наукові тези викладачів, студентів і магістрантів історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди, які присвячені проблемам історіографії та джерелознавства, антропологічного виміру історії, історії української культури та духовності, історії державотворчих процесів в Україні; а також актуальним проблемам історії України та всесвітньої історії.

***Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань,
приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.***

ЗМІСТ

Брагіна Т. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології Харківської державної академії культури, Білик О. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства Харківської державної академії культури **МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

Беззубенко А.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди **РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПОДІЇ 1917 – 1918 РР. В УКРАЇНІ**

Верас Т.В., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди **СПРОБИ ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Воронянський О.В., к. і. н., професор кафедри ЮНЕСКО, філософії людського спілкування та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка **ПРОМИСЛОВА КРИЗА НАПЕРЕДОДНІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р.**

Гончарова О. С. кандидат історичних наук, доцент, зав. кафедри історії України **ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Гончарова Л. В., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ДІЯЛЬНІСТЬ І. СТЕШЕНКА НА ПОСАДІ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ І МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УНР**

Довганюк А. С., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **РОЛЬ С. ЄФРЕМОВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ДИРЕКТОРІЇ**

Єгоришина О.О., співпрацівник кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ПРОДОВОЛЬЧА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПРОГОЛОШЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО (БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1918 Р.)**

Завгородній С. О, студент Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Колядинська О.В., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Кривунченко Є. О., студент Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Луценко М. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П.СКОРОПАДСЬКОГО**

Мартінова І.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **1918 РІК У РЕЦЕПЦІЯХ Є. Х. ЧИКАЛЕНКА**

Підлісний Д. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії і гуманітарних дисциплін ХГУ «НУА ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Полупанов Д. С., викладач Харківського комп'ютерно-технологічного коледжу НТУ «ХПІ» **КУБАНСЬКИЙ КРАЙ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОГРАМАХ ДИРЕКТОРІЇ УНР ТА УРЯДУ ПІВДНЯ РОСІЇ**

Сігаєва М. В., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ В ТОГОЧАСНІЙ ПРЕСІ**

Скиба К. В., студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ К. А. МАЦІЄВИЧА (1924-1942 РОКИ)**

Торянік В. Є., студент Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ОЧИМА ІСТОРИКІВ**

Брагіна Т. М., кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Харківської державної академії культури
Білик О. М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства,
літературознавства та мовознавства
Харківської державної академії культури

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Інтелектуальні виклики, що постали перед історичною наукою наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., обумовлені перш за все її методологічною обмеженістю та породженими нею інтерпретаційними схемами, продемонстрували, що в Україні склалося співтовариство фахівців-істориків, здатних створити релевантну схему вітчизняної історії, продемонструвати широкі можливості як теоретичних узагальнень, так і розробок конкретних сюжетів. Це приводить нас до іншого концептуального акценту, навіяного меморіальним поворотом у соціогуманітарних студіях. Актуальним з огляду на вище зазначене є розгляд української революції з точки зору меморіалізації та комеморативних практик. Мета розвідки – з'ясувати, яку роль відіграють історичні наративи у продукуванні і трансляції пам'яті про українську революцію, як вони впливають на формування нової національної культури та національної свідомості.

Україна вкрита «місцями пам'яті», якщо скористатися визначенням П'єра Нора. Ці місця, на його думку, дають змогу встановити та консолідувати відчуття людської ідентичності. Проте вони також реактивовані з метою продукування відмінностей. Реактивація відбувається або через розділення – заради розмежування, або через попередження розмежування засобами примирення та вибачення. Обидва варіанти стимулюють сторизаційні ініціатив.

Всупереч топографічному звучанню терміна, «місцями пам'яті» можуть бути як власне певні місця історичних подій, так й історичні постаті, пісні, літературні тексти, свята, ритуали тощо. [3]

Офіційний національний історичний наратив потрактовує революцію як одну з ключових подій XX століття, проте важливим, на наш погляд, є питання про статус цієї події у колективній пам'яті українців.

Революція в офіційному дискурсі називається або «українською революцією», або «визвольними змаганнями». Обидва терміни прийшли з праць істориків діаспори і стали у нас загальновживаними. Поняття «українська революція» охоплює своїм змістом усі види української державності, які існували протягом часу тривалості цієї події: Українська Народна Республіка, Українська держава, Західноукраїнська Народна Республіка. Тобто меморіальний образ революції, створений агентами колективної пам'яті, являє собою комплекс уявлень про єдину лінію неперервного національно-визвольного руху, що має на меті створення української державності. Після цього настає тривалий антракт, який триває до 1991 року, причому перерваною виявляється не революційна традиція, а традиція державотворення. Зрозуміло, що основна маса людей не знайома з науковими дослідженнями, не читає спеціальної літератури, та все ж таки має певні уявлення про минуле, а головне – є носієм пам'яті. Історик може виступати як агент колективної пам'яті, хоча цілепокладання і процедура історіографічної операції визначаються дисциплінарними правилами і нормами науки. Історіографія відрізняється від інших форм репрезентації минулого. Вона прагне до достовірності в уявленнях про минуле. Історична наука як специфічна форма культурної пам'яті, або, за висловом О. Г. Ексле, – науково обґрунтована культурна пам'ять сучасності. За відсутності безпосереднього контакту з минулою реальністю історики позбавлені можливості пізнавати ситуативний досвід минулого, але його можна зрозуміти у більш широкому культурному контексті.

Сучасне плюралістичне бачення минулого актуалізує проблематику пам'яті. Причому історіографію повинно цікавити не просто минуле, а його багаточисельні образи, що їх продукує суспільна свідомість. Тому потенціал меморіалізації, на думку авторів, полягає саме у створенні образу української революції, який би повернув історичні корені та надав новий імпульс суспільству, став засобом презентації актуальних для нації цінностей.

Дослідження такої тематичної спрямованості повинні виходити з розуміння пам'яті як культурного феномену, ступінь затребуваності якого в різних культурах неоднаковий, відрізняється характер репрезентації минулого, по-різному реалізується в культурних практиках меморіальна функція.

В українському політичному та історіографічному дискурсах новітньої доби закріпилося поняття «революція»: згадаймо «революцію на граніті» 1990 року, «помаранчеву» революцію 2004 року, Революцію Гідності 2013-2014 років. У цьому вимірі феномен революції «не може бути представлений як «завершена» подія: він виступає радше як емпірично реалізований субстрат громадянської релігії, задаючи горизонт для теоретичної рефлексії (але й зберігаючи при цьому характер джерела натхнення для нових громадянських практик)». Подібно живій мові, громадянська релігія щоразу здійснюється через живе витлумачення спільнотою громадян» [5, с. 156]

Тема української революції не створила референтного ряду для пошуків моделей героїзму у власному минулому, для створення пантеону героїв, які б символізували переможні моменти в житті народу. Фаворитами у цьому сенсі завжди були, скажімо, представники козацтва, чий подвиги були очевидними для всіх і не ставилися під сумнів у різні культурно-історичні епохи. Про діячів революції немає таких однозначних суджень (прикладом може слугувати амбівалентні оцінки петлюрівців). У нашій історіографії повинні бути публікації на кшталт історичної антології життєписів діячів, чий патріотичний внесок у розвиток нації є загальноновизнаним. Не лише в галузі історичного знання, а і в царині пам'яті має бути присутнім елемент героїзації не лише головного колективного персонажа, але і оповіді про видатних представників політичних, соціальних груп.

Історія як академічна дисципліна часто поступається місцем іншим типам історичних репрезентацій, які відіграють важливу роль у сучасній історичній культурі (історичний роман, історіографія, фотографія, художні фільми, відеоігри та музейні експозиції).

З українською революцією не сталося, скажімо, монументалізації її образу, як у випадку з Другою світовою війною, Голодомором, Холокостом, чи героїзації її акторів, як героїв козаччини. Значна частка її подій стала не стільки місцем пам'яті, скільки місцем забуття. Можливо, це можна пояснити травматичним досвідом поразки національно-визвольних змагань і фактичною неможливістю неупередженого наукового аналізу цієї сторінки української історії за часів радянської влади. У незалежній Україні спроби комеморативних зусиль щодо революції отримали досить широкі масштаби, які стосуються всіх і кожного – згадаймо хоча б купюру номіналом 50 гривень, яка нагадує нам про місця пам'яті української революції.

Варто відзначити політику пам'яті, здійснювану Президентом Л. Кучмою, яка вшановувала та відзначала ювілейні дати, пов'язані з історією української революції: 125 і 130 річчя від дня народження М. С. Грушевського, День Соборності, річниці Центральної Ради і бою під Крутами. За каденції Президента В. Ющенка був створений Музей Української революції 1917-1921 рр.

Особливістю комеморативних практик, пов'язаних з подіями революції, є фізична відсутність її учасників-свідків тих подій. Якщо у Другій Світовій війні є ветерани, які завжди відігравали ключову роль у процесі передачі пам'яті та в комеморативних заходах, то в українська революція не має таких суб'єктів. Тут складно констатувати перехід пам'яті від живих свідків до нащадків. З-поміж символів, які транслиуються і на щастя не опинилися на периферії суспільної свідомості, є відзначення дня Соборності України. З усією певністю можна стверджувати, що прийшов час розглянути революцію за аналогією з проектом П. Нора з його проблематикою «пам'ятних місць», де пам'ять мислилася як пам'ять нації, де б підкреслювались не тільки завдання державотворення, а націотворення, де можна чітко вказати на необхідність вибору між індивідуалістичною атомізацією, яка дробить націю на мікрокультури, що суперничають між собою, і колективною спільнотою, що заснована на системі взаємних обмежень.

Прикметно, що сама Центральна Рада не залишала поза увагою мобілізаційний потенціал історичної пам'яті, використовуючи її як інструмент

політичної боротьби. Першими творцями пам'яті про революцію стали її активні учасники – історики-професіонали. Політичні лідери використовували історичні сюжети для «легітимації боротьби за автономію, національно-культурний розвиток», беручи за основу подачі матеріалу концепцію національного відродження. Вони формулювали завдання «знівелювати в свідомості українців російську версію минулого, легітимізувати українське національне минуле саме як українську історію». Це мало підсумком політичну та ідеологічну актуалізацію історичної пам'яті. В. Лозовий потрактовує заходи діячів Центральної Ради як реакцію на політику пам'яті старого режиму. За допомогою нової політики вони втілювали власний політичний проект, приділяючи особливу увагу знаковим подіям і постатям української історії, пов'язаним з реалізацією державотворчих завдань. Аналізуючи хід національно-визвольних змагань, автор виокремлює характерні риси української ментальності (індивідуалізм, егалітаризм, анархізм), що вплинули на характер протікання державотворчих, військово-політичних подій 1917-1921 рр. [1] Ці риси українська колективна пам'ять глибоко в себе вкарбувала і створює можливість для генерування смислових означників наступним поколінням наших співгромадян для самоідентифікації.

Новизною у меморіальних студіях української революції могли б стати пошуки символів національної ідентичності, дослідження природи цих символів, їх конструювання у часі. Важливим напрямом тематизування досліджень може стати з'ясування варіативності способів репрезентації української революції в індивідуальній та колективній пам'яті та створення символічної топології національної історії. [2]

Меморіалізація має оперувати не «поминальною історією» (термін Франсуа Фюре), а запропонувати більш проблемний підхід до минулого, зокрема до подій української революції, щоб її образ став більш багатограним та насиченим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лозовий В. С. Українська революція та українська ментальність (1917-1921pp.) / Краєзнавство. - 2002. - 1. - С. 53-59. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2002_1_53
2. Мильчина В. Перри Андерсон Теплая мысль. Критический взгляд на французскую культуру. – ОЗ. – 2008. – №4
3. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті .- УМ. – 2009. -№4. – С. 63-77
4. Савельева И. М. Что случилось с «Историей и теорией?» : препринт WP6/2011/03 [Текст] / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 44 с. – 150 экз.
5. Щербенко Е. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії / Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017. – № 3 (89). С. 156-168

Беззубенко А.В., кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПОДІЇ 1917 – 1918 РР. В УКРАЇНІ

Кризові явища в сучасному політичному житті Української держави повертають нас до аналізу подій Української революції початку ХХ ст., зокрема до характеристики політики країн-членів Антанти та блоку Центральних держав щодо України в 1917 – 1918 рр.

Тема даного дослідження знайшла достатнє висвітлення в історіографії. Найбільшу цінність для нашого дослідження становлять праці учасників тих подій – М. Грушевського [3], О. Шульгина [10], Д. Дорошенка [6, 7]. Проблема взаємовідносин України з іншими країнами у кризові 1917 – 1918 рр. ґрунтовно досліджувалась такими вітчизняними вченими, як Н. Городня [1, 2], І. Дацків [4, 5], О. Павлюк [7], В. Сергійчук [8], В. Соловйова [9] тощо.

Метою статті є аналіз міжнародної реакції на події 1917 – 1918 рр. в Україні. Оскільки ці події тривали на завершальному етапі Першої світової війни, то ми звернули увагу на політику щодо України провідних на той час держав світу, зокрема США, Франції, Великобританії, Німеччини та Австро-Угорщини.

Як відомо, поштовхом до початку революції на українських землях стала політична дестабілізація в Російській імперії у лютому 1917 р. Вже на початку березня в Україні ліквідовуються царські адміністрації і на політичну арену виходить новий центр влади – Українська Центральна Рада (далі – УЦР, керівник – М. Грушевський). УЦР очолила національно-демократичну революцію в країні. Частина її членів виступала за самостійність, частина – за автономію у складі Росії. Стартувавши з простих дебатів із петроградською владою за повноваження, у результаті революційних подій Четвертим Універсалом УЦР 22 січня 1918 р. було проголошено незалежність Української Народної Республіки (далі – УНР).

Дестабілізація становища в Росії була з тривогою сприйнята країнами Антанти. Франція і Великобританія побоювались, що революційні події в Російській імперії негативно вплинуть на ситуацію на фронтах Першої світової війни. Це давало шанс блоку Центральних держав змінити хід подій на свою користь. До того ж Антанта насторожено сприйняла створення УЦР та проголошення нею української автономії, вбачаючи в цьому підривну діяльність німців [1. С. 163]. Інтерес Антанти до УНР обумовлювався виключно їхніми військовими цілями – потребами уникнути ліквідації Східного фронту та передислокації німецької і австро-угорської армій на Західний фронт.

У той же час Україна очікувала від Антанти, що країни цього блоку визнають її та надішлють офіційних послів для встановлення дипломатичних

відносин відповідно до норм міжнародного права. Цьому, на думку українських політичних діячів, сприяло і активне спілкування представників воєнних місій країн, передусім України і Франції. Представники ж військових місій Великобританії та Франції розглядали процеси українізації армії з точки зору можливої користі для військових дій союзників на Східному фронті, тому були встановлені лише неофіційні контакти з окремими міністрами українського уряду. Таким чином, Антанта так і не змогла визначитися щодо українського питання. Схильність Франції до України було порушено чіткою позицією Великої Британії, яка пропонувала висловити прихильність, однак не визнавати офіційно незалежність Української держави.

У грудні 1917 р. Україна опинилася перед реальною загрозою втратити позитивні надбання революції через більшовицьку агресію і вагання Антанти. Власні збройні сили були відсутні. Країна перебувала по суті у безвихідній ситуації. 24 грудня уряд УНР оголосив ноту перед Центральними державами і Антантою про намір України взяти участь у Брестській мирній конференції. Наприкінці грудня 1917 р. делегація УНР, яку очолював В. Голубович, прибула до Брест-Литовська. Ухваливши таке рішення, влада Української Народної Республіки розраховувала укласти мир із блоком Центральних держав і припинити агресію більшовицької Росії. Разом з тим, УНР вважала необхідною і підтримку добрих стосунків із державами Антанти.

У січні 1918 р. в Яссах за наполяганням Франції було організовано зустріч представників Франції, США, Великої Британії та Італії з українською делегацією на чолі з А. Галіпом (заступник міністра закордонних справ УНР). Українці чітко висловили свої вимоги, які полягали у визнанні української незалежності країнами-членами Антанти, встановленні з ними дипломатичних відносин, наданні матеріальної та фінансової допомоги на пільгових умовах. Однак переговори не привели до позитивних рішень. А після проголошення IV Універсалу Центральної Ради і участі української делегації в Бресті як представників незалежної держави й визнання УНР Центральними державами, Антанта остаточно втрачає інтерес до України.

Щодо Сполучених Штатів, то про їхнє ставлення до України говорить наступний красномовний факт. Посол США в Петрограді переконував Дугласа Дженкінза, колишнього консула США у Римі, не визнавати український уряд. США були свого роду пасивним спостерігачем подій Української революції. Сполучені Штати, як і їх партнери по Антанті, бачили Росію як єдину і неподільну державу, а українське питання вважали внутрішньою справою країни.

Як зазначає І. Дацків, таке ставлення до України з боку США і країн Заходу викликала автономістська концепція державного будівництва [5. С. 25]. Упродовж 1917 р. УНР не сформувала зовнішньополітичного відомства, за допомогою якого можна було акцентувати увагу міжнародної спільноти на українському питанні. Зневірившись у сприянні з боку Антанти і США та можливості з їхньою допомогою зберегти незалежність та домогтися визнання, УНР все більше схилялася до сепаратного миру з Четверним союзом, оскільки на миролюбні пропозиції щодо закінчення війни і загального миру Захід не відгукнувся [5. С. 25].

Австро-Угорщина і Німецька імперія, зі свого боку, прагнули зближення з Українською Народною Республікою. Ці країни потребували значної кількості продовольства. А укладення миру з Україною, багатою на хліб, цілком розв'язало б цю проблему. Тому представники блоку Центральних держав вітали бажання УНР взяти участь у переговорах в Брест-Литовську. 9 лютого 1918 р. укладення Брест-Литовського договору стало доконаним фактом. За його умовами Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія визнали незалежність України. УНР зобов'язувалась реалізувати поставки продовольства до Німецької імперії та Австро-Угорщини. У відповідь на це вони повинні були надати ЦР військову допомогу для очищення української території від більшовиків.

До кінця квітня 1918 р. австро-німецька армія практично контролювала всю Україну. Однак реальний стан справ в УНР викликав у них значне розчарування. Командування німецьких та австро-угорських військ було роздратоване неспроможністю українського уряду забезпечити вивезення продовольства до Німеччини та Австро-Угорщини. У результаті співпраця з ЦР

припинилась і австро-німецьке командування зайнялося пошуками більш ефективного союзника. З 29 квітня 1918 р. в Українській революції розпочинається новий етап – період Гетьманату.

Отже, найголовнішою проблемою для США і Антанти у 1917 – 1918 рр. було утримання Східного фронту. Тому Велика Британія і Франція шукали на російській території ті сили, які були б здатні продовжувати воєнні дії проти блоку Центральних держав. Однак найбільш ефективною силою, на їхню думку, залишалася єдина та неподільна Росія. На жаль, місця незалежній Україні в їхніх планах не знайшлося. Як стверджує В. Сергійчук, байдуже ставлення країн Заходу до підтримки українського національно-визвольного руху пояснювалося також і неусвідомленням необхідності боротьби за долю України певною частиною самих українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Городня Н. Переговори держав Антанти з Українською Народною Республікою в кінці 1917 – на початку 1918 рр. [Електронний ресурс] / Н. Городня // Європейські історичні студії. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/nataliya-gorodnya-peregovory-derzhav-antanty-z-ukrayinskoyu-narodnoyu-respublikoyu-v-kintsi-1917-na-pochatku-1918-rr/>
2. Городня Н. Становлення української державності в роки Першої світової війни: пошук союзників [Електронний ресурс] / Н. Городня. – Режим доступу: <http://www.national.org.ua/library/gorodnia.html>
3. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський. – К.: Знання, 1991. – 240 с.
4. Дацків І. Встановлення дипломатичних відносин української держави з країнами Четвертого союзу / І. Дацків // Мандрівець. – 2009. – № 2. – С. 45-50.
5. Дацків І. Дипломатичні відносини Української Центральної Ради з країнами Антанти / І. Дацків // Мандрівець. – 2010. – № 4. – С. 21-26.
6. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923: В 2 т. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 321 с.

7. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923) / О. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 188 с.
8. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.
9. Соловйова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917 – 1921 рр. / В.В. Соловйова. – Київ – Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
10. Шульгин О. Початки діяльності Міністерства закордонних справ України / О. Шульгин // Український самостійник. – 1957. – Грудень. – Ч.4. – С. 29-32.
6. Лозовий В. С. Українська революція та українська ментальність (1917-1921рр.) / Краєзнавство. - 2002. - 1. - С. 53-59. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2002_1_53
7. Мильчина В. Перри Андерсон Теплая мысль. Критический взгляд на французскую культуру. – ОЗ. – 2008. – №4
8. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті .- УМ. – 2009. -№4. – С. 63-77
9. Савельева И. М. Что случилось с «Историей и теорией?» : препринт WP6/2011/03 [Текст] / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 44 с. – 150 экз.
10. Щербенко Е. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії / Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017. – № 3 (89). С. 156-168

Верас Т.В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

СПРОБИ ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Важливе місце в історії Української революції займає Вільне козацтво – національні добровольчі військово-міліцейські з'єднання, які були створені для захисту держави та охорони правопорядку в Україні. Перший кіш Вільного козацтва сформовано у квітні 1917 р. у Звенигородському повіті на Київщині, а у серпні – вересні 1917 р. цей рух набув значного поширення майже по всій території України. Спад селянської активності навесні 1918 р. та присутність іноземного військового контингенту зумовили поступове згасання вільнокозацького руху, але не звели його нанівець, деякі вільнокозацькі осередки перейшли на нелегальне або напівлегальне становище, продовживши свою діяльність за часів Гетьманату П. Скоропадського.

Історії Вільного козацтва присвячено велику кількість наукових та науково-популярних праць. На особливу увагу заслуговують роботи О. Білодіда та В. Панченка [1], В. Лободаєва [4], О. Мироненка [5], О. Тимощука [7; 8]. Автори подають окремі проблеми розвитку Вільного козацтва і приходять до єдиного висновку, що воно було вагомою і невід'ємною складовою українського національного руху, значні можливості якого не були використані в період Гетьманату П. Скоропадського. Однак, слід відзначити, що залишилось ще значне коло питань, які потребують більш прискіпливого вивчення. Одне з них – спроби відродження козацтва, як окремого суспільного стану в Українській Державі П. Скоропадського та причини їх невдачі.

Використання П. Скоропадським гетьманату як національної традиції в організації державного правління в Україні неминуче повинно було поставити питання про його ставлення до козацтва. П. Скоропадський вважав, що саме козаччина, яка уособлює цвіт української нації, стане головною силою у втіленні української національної ідеї у життя. Тож, питання про відродження козацтва як окремого суспільного стану постало одразу після проголошення 29 квітня 1918 р. П. Скоропадського гетьманом України. Вже в перших законодавчих актах нового

режиму – «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій України» – окремо виділяється така категорія громадян, як козаки [2, с. 82-86]. Сам гетьман пообіцяв видати закон про козацький стан, права та привілеї козаків, спираючись при цьому на стародавні традиції, закріплені у гетьманських універсалах і грамотах [5, с. 411]. Але обраний хліборобським з'їздом гетьман не зміг відразу приступити до практичної відбудови козацтва за традиційним територіально-полковим устроєм. По-перше, він не міг цього зробити з огляду на необхідність дотримання домовленостей з німецько-австрійськими союзниками про роззброєння всіх недозволених ними воєнізованих формувань. По-друге, відокремити збройні загони, які на той час використовували козацькі клейноди, від інших добровольчих формувань, що значною мірою скомпрометували себе відвертими бандитськими нахилами, було практично неможливо [7, с. 161].

Враховуючи ці обставини гетьман намагався вгамувати стихійне утворення добровольчих формувань, загалом і звернути в нормативно-правові межі держави козацький рух. Конкретніше це питання розглядалося у «Відручному листі Гетьмана України про ліквідацію приватних і вільнокозацьких організацій і створення Козацької Ради» до військового міністра від 30 травня 1918 р. Високо оцінивши національну свідомість Вільного козацтва та його боротьбу з більшовицькою агресією, П. Скоропадський оголосив скасованими «всі приватні і вільно-козацькі організації» та наказував негайно скликати козацьку раду для праці по виробу статуту для організації козацтва на Україні, так щоб ці організації з'явилися дійсно корисними і певними при будівництві Української Держави і армії [4, с. 258; 8, с. 308]. Варто наголосити, що це розпорядження не означало відмежування гетьмана від попереднього вільнокозацького руху, а було черговою спробою його реорганізації в умовах нового політичного режиму.

У червні 1918 р. гетьман доручив військовому міністерству сформувати Генеральну козацьку раду [6, с. 126]. Вона розпочала свою діяльність у середині червня 1918 р. Отаманом її був сам гетьман, а його заступником – М. Устимович. До президії Ради, зокрема ввійшли і деякі організатори колишнього Вільного

козацтва: Є. Котов-Коношенко, О. Сахно-Устимович, І. Полтавець-Остряниця. Вона мала у своєму складі кілька відділів: організаційний, мобілізаційний, культурно-просвітний, агітаційний, відділ організації козацьких братств, інспекторський, інформаційний та відділ козацької кооперації. При Раді також була сформована Отаманська кінна сотня (командир-полковник О. Сахно-Устимович). За наказом гетьмана у серпні 1918 р. був утворений Організаційний відділ по формуванню козацького війська. Його очолив спочатку генеральний хорунжий М. Фисенко, а з 15 вересня – військовий старшина В. Волковицький [4, с. 259]. Виконуючи вимоги доручного листа, статутний відділ Головного військово-юридичного управління Військового міністерства спільно із Власною канцелярією гетьманського штабу протягом червня – липня 1918 р. підготували «Статут Генеральної козацької Ради», який визначав «порядок її засідань, склад, повноваження та засоби для утримання». Головне завдання Ради – поновлення, згідно із традиціями української державності, українського козацтва на чолі з гетьманом [8, с. 308-309].

У липні 1918 р. був надрукований «Статут українських козаків», проект якого підготував генеральний писар гетьмана І. Полтавець-Остряниця. Положення статуту у переважній більшості були скопійовані з програми Української демократично-хліборобської партії, але з суттєвим застереженням: владу в Україні повинен був очолювати гетьман, а державний лад мав ґрунтуватися на підвалинах політичного і національно-історичного минулого козацької України [4, с. 261]. Незважаючи на швидку і ґрунтовну розробку проектів козацької реформи, її законодавче затвердження затягувалося. Головний опір чинила Рада міністрів, яка двічі відправляла законопроект на доопрацювання, намагаючись обмежити нове козацтво статусом приватної організації без будь-яких публічно-правових функцій [4, с. 259].

Одразу після приходу до влади П. Скоропадського вільнокозацькі осередки виступили з заявами, в яких засудили гетьманську владу і закликали селянство боротися з нею. Центром поширення повстанського руху влітку 1918 р. стали Звенигородський і Таращанський повіти на Київщині [4, с. 259]. Роль ініціатора

Звенигородсько-Таращанського повстання належала вільнокозацьким загонам. Отже, незбалансованість політики гетьмана, коливання в бік заможніших верств населення відвернули від нього збройну силу, що мала б стати найпершою опорою у розбудові держави. За допомогою покликаних до українських сіл німецьких каральних загонів гетьманська адміністрація придушила повстання.

16 жовтня 1918 р. гетьман оприлюднив Універсал до українського народу та відповідний закон про відродження козацтва у всіх місцях його історичного існування [3, с. 102; 9, с. 180-181]. Ця акція мала, як підкреслювалося у документі, своєю метою відновлення славетного минулого України, забезпечення державності краю, виховання підростаючого та майбутніх поколінь фізично і морально здоровими, у дусі взаємодопомоги, щирої прихильності до Батьківщини. Універсал дублював текст відповідного закону. Відповідно до Універсалу, козацький стан складався з восьми кошів і 112 полків, куди було вписано 150000 родин [1, с. 53].

Видання гетьманського Універсалу було досить схвально зустрінуте заможним селянством. Про це свідчили численні резолюції зборів «селян-хліборобів», що друкувалися у періодичних виданнях. 6 листопада 1918 р. гетьман видав наказ про призначення Президії Генеральної козацької ради, до складу якої «увійшли як Генеральні Старшини з правом рішучого голосу Микола Устимович, Військовий Старшина Блаватний, Військовий Старшина Удовиченко, Генеральний хорунжий Лібов, Полковник Лукашевч, Полковник Сахно-Устимович, Сергій Маркотун». Для проведення в життя гетьманських наказів і постанов Президії при ній утворювалися канцелярія, чотири відділи і Братство. Кошовими отаманами були затверджені: на Київщині – полковник Ю. Глібовський, на Полтавщині – полковник Козинець, на Чернігівщині – полковник – І. Омелянович-Павленко, на Херсонщині – полковник Гоголь-Яновський, на Катеринославщині – генерал М. Омелянович-Павленко, на Волині – полковник Барковський, на Поділлі – генерал В. Сокира-Яхонтов. Кошовим, полковим і сотенним отаманам належало негайно завести реєстрові книги для

запису козаків і кожного тижня подавати відомості про наявність козацьких громад на місцях [7, с. 166].

7 листопада 1918 р. П. Скоропадський звернувся до військового міністра з вимогою надавати повну підтримку утворенню козачих формувань та їх матеріальному забезпеченню. Подібні розпорядження отримали від гетьмана і керівники військово-господарських відомств [4, с. 261]. Крім територіальної військової організації козацтва гетьманський уряд розпочав утворення окремих військово-козацьких з'єднань. 20 серпня 1918 р. гетьман затвердив Положення про Чорноморський козацький кіш [7, с. 167-168]. Але повністю сформуватися ці з'єднання, як і більшість територіальних козацьких кошів, не встигли.

Гетьманські плани щодо розгортання козацької організації, як опори його влади, залишилися здебільшого на папері. Утворення об'єднання січових підрозділів вимагало копіткої праці «козацьких просвіт» серед українського населення, бажання якого гуртувалися у козацькі громади не заохочувалося майже півтора століття. Більшість нових козацьких підрозділів у цей час була лише у першій стадії свого формування і тому не змогла активно проявити себе під час антигетьманського повстання підтримкою жодної з сторін. Дальшому формуванню козацьких частин завадила зміна воєнно-політичної ситуації в Українській державі у середині листопада 1918 р. Гетьманський акт про федерацію з небільшовицькою Росією від 14 листопада 1918 р. і початок повстання Директорії поставили Генеральну козацьку раду в скрутне становище [4, с. 261]. Абсолютна більшість українських козаків сприйняла Акт про федерацію з обуренням. Тому Директорії досить легко було навіяти серед козацтва думку про національну зраду гетьмана і привернути на свій бік майже всі на той час зорганізовані і патріотично натхненні козацькі формування. Безуспішною виявилася й термінова спроба гетьмана порозумітися з козаками. 16 листопада 1918 р. він видав чергову грамоту «До козацтва і громадянства Українського», в якій пояснив зміну політичного курсу намаганням зберегти свободу українського народу в умовах складного внутрішнього і міжнародного становища [8, с. 318]. Але палкі заклики гетьмана до порядку не знайшли

підтримки серед козаків, дух гайдамаччини виявився сильнішим, і з захисників Гетьманату вони перетворилися на його руйнівників.

Таким чином, до впровадження козацького стану спонукала живучість козацьких традицій в українському суспільстві. Поновленням козацтва гетьман сподівався створити в Україні, з одного боку, заможну, вірну йому, середньоземельну, з сильними історичними традиціями верству, а з іншого – мати надійне, не зіпсоване більшовицькою агітацією військо. Основні статті статутів Генеральної козацької ради, Українських козаків та Організації козацьких громад створили ґрунт для законодавчого оформлення українського козацтва. Наміри гетьмана П. Скоропадського та його сподвижників відродити козацтво на основі національно-історичних традицій та досвіду вільнокозацького руху не були реалізовані з причин непослідовності та відсутності чітко визначених напрямків діяльності. У ході розгортання селянсько-повстанського опору австро-німецькій адміністрації та владі гетьмана П. Скоропадського Вільне козацтво вийшло на провідні ролі. Проте в умовах авторитарного правління Гетьманату воно втратило своєрідність своєї ідейно-організаційної будови, обмежившись переважно завданнями збройної боротьби. Тиск окупаційної та гетьманської влади ліквідував останні осередки Вільного козацтва. Отже була змарнована могутня сила, величезний військовий потенціал, закладений у цьому широкому, дійсно народному русі, що за сприятливих обставин уповні міг би стати гарантом розбудови незалежної України – її регулярною національною армією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. К.: Вид-во: «Бібліотека українця», 1997. 86 с.
2. Конституційні акти України. 1917-1920: Невідомі конституції України. К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
3. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України: 1917-1920: Навч. посібник (Центральна Рада. Гетьманство. Директорія). К.: Либідь, 1997. 208 с.

4. Лободаєв В.М. Спроба відродження козацтва за часів правління гетьмана П. Скоропадського // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія» / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. К.: КДЛУ, 2000. Вип. 4. С. 258-263.
5. Мироненко О. Спроби відродження козацтва в Українській державі // Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. К.: Либідь, 1997. С. 410-412.
6. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / Україна крізь віки К.: Видавничий дім «Альтернатива», 1999. Т. 10. 320 с.
7. Тимошук О.В. Військово-козацька організація Української держави 1918 р. // Вісник Запорізького юридичного інституту. 1999. № 3. С. 160-169.
8. Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.
9. Удовиченко О.І. Україна у війні та державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. К.: Україна, 1995. 206 с.

Воронянський О.В., к. і. н., професор кафедри ЮНЕСКО,
філософії людського спілкування
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

ПРОМИСЛОВА КРИЗА НАПЕРЕДОДНІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р.

Системним чинником промислової кризи стала монополізація промислового виробництва в імперії. Російські монополії виникли не шляхом нагромадження капіталу внаслідок розвитку виробництва в умовах конкурентної боротьби, а за рахунок прямого вкладення великого іноземного капіталу (який займав майже 80 у гірничовидобувній промисловості та до 70% у машинобудуванні). Власники цього капіталу з самого початку отримували прибутки не за рахунок динамічного

розвитку продуктивних сил, а через диктат на ринку та придушення більш слабких конкурентів (перш за все — з числа місцевих підприємців). Так, два найпотужніші в Україні (та й в цілому в Російській імперії) синдикати «Продамет» та «Продвугілля», досягнувши монопольного становища на ринку, для підняття цін на свої товари активно використовувала політику скорочення виробництва. Так, під час «чавунного голоду» 1911 р. «Продамет» тримав рівень виробництва рельсів на 20% нижчим, ніж в 1904 р., закривши для цього навіть два рельсопрокатних заводи. В результаті цього ціни на рельси підвищились на 40% [1, с. 394].

Політика штучного зниження виробництва, яку проводили синдикати, привела до того, що в 1911-1913 рр. країна опинилась в стані вугільного та металевого голоду. Це боляче відбилось на інтересах металообробних заводів, які виготовляли предмети масового вжитку, та заводів сільськогосподарських машин і знарядь, котрі виготовляючи порівняно дешевий товар, були зацікавлені в дешевизні сировини та сталі.

Негативні наслідки монополізації особливо посилювалось під час I світової війни. Військові замовлення і закупки, які представляли для вітчизняних монополій одне з основних джерел збагачення, відкривали для останніх перспективи щодо швидкого збільшення капіталу.

Оскільки на військові потреби йшло близько 80% промислової продукції і держава видавала грошові гарантії під виконання військових замовлень [2, с. 192], державна скарбниця перетворилася у головне джерело фінансування головних галузей промисловості. Так, в період з 15 листопада 1916 р. по 15 березня 1917 р. на фінансування військових замовлень з державного бюджету було виділено 3,2 млрд. рублів [2, с. 278]. Однак ці виплати не супроводжувались збільшенням обсягів виробництва, оскільки в господарських договорах, як правило, не вказувались відповідальність підрядчиків за невиконання взятих на себе зобов'язань. [3, с. 125].

За перші роки світової війни промислове виробництво Росії скоротилось в декілька разів [4, с. 3]. Невиконання оплачених казенних замовлень і скорочення

випуску продукції масового вжитку, в результаті чого ціни на неї в 1917 р. зросли в 6 разів в порівнянні з передвоєнним періодом [4, с. 175]. Це викликало розбалансування грошового обігу і державного бюджету Росії, дефіцит якого лише за період передреволюційного господарського року зріс з 8561 до 137546 млн. руб. [3, с. 89]. Подальша робота економіки в екстремальних умовах воєнного часу і швидкі темпи інфляції знецінили прибуток від виробництва через різке підвищення цін на всі ресурси і матеріали. В результаті промисловці намагалися підняти ціни на свою продукцію до рівня, який перекиривав би знецінення грошей, а також зменшували затрати на виробництво шляхом зниження заробітної платні. Це, в свою чергу, викликало зниження життєвого рівня промислових робітників і зростання їх соціально-економічних вимог. Страйкова боротьба, з одного боку, і локауті підприємців з іншого, посилили дезорганізацію виробництва не лише в промисловості, а й в сільському господарстві, де відбувалися ті ж процеси.

Єдиним виходом з такого становища стали державні субсидії, які йшли для компенсації виробникам казенних замовлень збитків від інфляції і зростання затрат на матеріали та виплату заробітної плати. Так, державна скарбниця на весні 1917 р. виділила 11 млн. руб. компенсації за зростання цін на матеріали і заробітної плати товариству Франко-Російських заводів — одному з великих підприємств Донбасу — та 27 млн. руб. у вигляді доплати по контрактним цінам як компенсацію за 25-мільонні збитки [5]. Під тим же приводом було видано 25 млн. руб. Расмеко для кредитування власників синдикованих металургійних підприємств Півдня Росії. В цілому промисловці лише за період правління Тимчасового уряду отримали кредитів і компенсацій на суму не менш як 1 млрд. руб. [4, с. 287]. В результаті дефіцит бюджету за березень-жовтень 1917 р. на 28% перевищив дефіцит всього 1916 р. [4, с. 107]. Прибутки монополістів у цей період формувалися не за рахунок виробництва, а шляхом перерозподілу вже існуючої вартості через виплати з державного бюджету, кредитні операції і підвищення цін. На це ж була націлена і податкова система, в якій превалювали не прямі податки і було практично відсутнє прогресивне оподаткування. Оскільки в результаті цього весь тягар податків лягав на плечі незабезпеченої більшості населення,

зменшення прибутків останнього в роки передреволюційної економічної кризи привело до різкого скорочення надходжень до державної скарбниці. Прийняття державою на себе значної частини видатків по підтриманню великої промисловості шляхом кредитування підприємств та за рахунок підвищення твердих цін прискорило вичерпання бюджетних ресурсів, значною мірою підірваних виплатами по казенним замовленням. Приблизно в кінці першого півріччя 1917 р. державні виплати по поставкам військових замовлень практично припинилися через брак грошей в державній скарбниці. До 1 жовтня 1917 р. заборгованість відомств по виконаним казенним замовленням металургійним заводам Донецько-Придніпровського промислового району досягла 119 млн. рублів [6, с. 125].

В таких умовах продовження виробничої діяльності стало рівнозначним розоренню підприємства. Тяжким положенням промисловості відразу ж скористувались банки та банківські групи. Через банки державою фінансувалась значна частина військових замовлень і здійснювалося надання кредитів по ним. У результаті чого різко посилилася залежність промислового капіталу від банківського, яка виникла ще в передвоєнні роки. Банки також здійснювали і торгово-посередницькі операції на ринку промислових товарів. Так, через посередницькі фірми реалізувалось 57% продукції синдикатів «Продамет» і «Продвугілля», на якій базувалась українська промисловість. Практично вся гірничодобувна промисловість України була поставлена під контроль одного з найкрупніших в Росії банків – Азовсько-Донецького [2, с. 281]. Банкам було вигідно розорення підприємств, оскільки воно значно скорочувало ринкову вартість останніх і полегшувало встановлення над ними банківського контролю.

Товарний дефіцит і грошова інфляція сприяли переливу капіталів з промисловості, де виробництво ставало все менш прибутковим, в торгівлю. Величезне привалювання ринкового попиту над пропозицією товарів зробило можливим швидкий приріст капіталу за рахунок простого підвищення продажної ціни. Наприклад, якщо в 1913 р. середній прибуток торгівця від реалізації промислових товарів в 3,3 рази перевищував прибуток від їх виробництва, то в

1917 р. ця різниця була вже шестикратною [2, с. 281-283]. Крім торгівців, комерційною діяльністю займалася велика маса посередників та комісіонерів, чий прибуток (часто – 500-700% на капітал) теж складався за рахунок багатократного підвищення кінцевої ціни товару. В результаті ціни на основні промислові товари в 1913р. по 1917 р. зросли на 500% [3, с. 198], що потягло за собою відповідний ріст цін на всі останні види продукції, а також паливо та сировину.

З початку 1917 р. криза народного господарства вже набувала рис загальної розрухи і фінансово-економічної катастрофи. Реальний прибуток від виробництва у великій промисловості в 1917 р. зменшився в 2 рази відповідно до показників 1913 р. Переорієнтація виробництва на військові потреби з початком війни поряд з масовими виплатами з державної скарбниці в рахунок виконання військових замовлень привели до багатократного перевищення грошової маси над обсягом товарів на внутрішньому ринку. Це створило сприятливі умови для масової спекуляції, яка з кінця 1916 р. сама стала одним з основних чинників гіперінфляції. Намагаючись компенсувати збитки промисловців від знецінення прибутків, держава посилила виплати їм кредитів під невироблені товари — як правило, продукцію, що вироблялась для потреб війни, а не для внутрішнього споживання. В свою чергу, це вело до подальшого знецінення грошей і остаточного занепаду їх ролі як еквіваленту товару. Вже на початок 1917 р. масового характеру набула натуралізація обміну на споживчому ринку. Промислова діяльність стала збитковою, і підприємства із засобів створення додаткової вартості перетворилися на нерухоме майно і засіб фінансових операцій та біржової спекуляції. Перетікання капіталів із промислової діяльності у торгово-посередницьку і отримання прибутків не за рахунок виробництва нових матеріальних цінностей, а шляхом підвищення цін на вже створені викликало завмирання промислового виробництва і розпорошення основних фондів великих підприємств, що поставило під загрозу саме існування індустрії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лященко М. И. История русского народного хозяйства. / М.И. Лященко – Москва – Ленинград, 1930. – С. 493 с.
2. Волобуев П. В. Экономическая политика временного правительства. / П.В.Волобуев – Москва, 1962-.483 с.
3. Статистический сборник за 1913-1917 гг. // Труды ЦСУ. – Т. 41. – Вып. 1. –624 с.
4. Статистический ежегодник 1917. – М., 1917. – С. 24; Статистический сборник за 1913-1917 гг. // Труды ЦСУ. – Т. 41. – Вып. 1. – 1225 с.
5. Горнозаводское дело – 1917. - №38-39. – . 16732 с.
6. Левин И. И. Акционерные коммерческие банки в России. / И. П.Левин– Петроград., 1917. – 429 с.

Гончарова О. С., кандидат історичних наук,
доцент, зав. кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Ефективність внутрішньої політики будь-якої влади багато в чому залежить від уміння попереджати, локалізувати, вирішувати міжетнічні конфлікти та залучення до державного будівництва представників різних етносоціальних груп. Тому актуальним є вивчення досвіду здійснення етнонаціональної політики різними українськими урядами, у тому числі і гетьмана Павла Скоропадського. Вивчення досвіду регулювання етнонаціональних процесів за часів Української держави гетьмана П. Скоропадського має важливе значення для сучасного державного будівництва. Адже усвідомлення основних положень його етнонаціональної політики, безсумнівно, допомогло б керівництву України у

розв'язанні багатьох проблем сьогодення, відвернуло б небезпеку повторення гірких помилок та трагічних прорахунків.

Дослідженню етнонаціональної політики Гетьманату П. Скоропадського присвячено велику кількість наукових та науково-популярних праць. На особливу увагу заслуговують роботи Б. Козьмука [1], М. Лазарович [2], Н. Ставицької [8], В. Устименка [10]. Автори розглянули окремі аспекти етнонаціональної політики Гетьманату. Однак чимало проблем даної теми лишилися поза увагою дослідників. Одна з них – основні напрями етнонаціональної політики Павла Скоропадського, ефективність їх реалізації, що й поставлено завдання проаналізувати у пропонованій доповіді.

Українська гетьманська держава П. Скоропадського, стала важливим кроком на шляху переходу до ефективнішої моделі організації державної влади. Про перехід до нього верховної влади, скасування Української Народної Республіки та проголошення натомість Української Держави населення дізналося з Маніфесту від 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський не мав на меті будівництва української національної держави. Він прагнув витворити нову концепцію української нації, яка ґрунтувалася б не на етнічних засадах, а на лояльності до Української Держави. Держава розумілася не у вузько етнічному значенні, а в ширшому територіальному. Дослідниця А. Хитра вважає, що П. Скоропадський був одним із перших діячів України, які втілювали в життя ідею про український народ як поняття політичне, а не тільки етнографічне, національне [11, с. 9]. Таким чином влада не акцентуючи уваги на поділі населення за етнічною ознакою, прагнула досягти консолідації суспільства, в тому числі й його іноетнічного сегменту. Кадрові призначення міністрів, здійснені П. Скоропадським, свідчили про його толерантне ставлення до неукраїнців. Наприклад, єврей С. Гутник став міністром промисловості, поляк А. Ржепецький – міністром фінансів, німець Й. Вагнер – міністром праці, росіянин Г. Афанасьєв – державним міністром [5, с. 8].

Аналіз документів Української держави свідчить, що офіційний Київ у той час тримав курс на виховання в українців любові до своєї нації й стояв осторонь

від спроб деяких екстремістські налаштованих кіл пропагувати ненависть до інших націй. Програмні документи «Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України» фактично скасовували концепцію національно-персональної автономії [10, с. 269]. Показовою в цьому сенсі є й Заява-декларація гетьманського уряду від 10 травня 1918 р., де, серед іншого, висловлюється ставлення як до української справи, так і до проблем етнічних меншин. У документі зазначалося, що уряд «...міцно проводитиме в життя ідею дальшого та всестороннього розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови у школі та державних і громадських організаціях і зміцнення усіх форм української державності. Рівночасно признає правительство права також усіх інших національностей, які живуть на території України; воно має повну пошану до їх культури і не виступить з ніякими мірами гніту й нетолеранції супроти якоїсь частини своїх горожан...» [5, с. 9].

9 липня 1918 р. П. Скоропадський затвердив підготовлений Радою Міністрів закон про скасування національно-персональної автономії та ліквідацію національних міністерств. Функції останніх передавалися Міністерству внутрішніх справ і Міністерству народної освіти та мистецтв [4, с. 89]. Пояснюючи цей крок, П. Скоропадський у липні 1918 р. наголосив, що національні привілеї можуть тільки сприяти посиленню міжетнічної конфронтації. Спроби засобів масової інформації, лідерів партій національних меншостей викликати незадоволення громадськості цим кроком уряду були безрезультатними. На заклики боротися з «ворогами персонально-національної автономії» мало хто відгукнувся. Крім того, як зазначають дослідники, діяльність трьох національних міністерств фактично тривала ще понад три з половиною місяці, оскільки Ухвала про їх ліквідацію була опублікована лише 22 жовтня [6, с. 90.].

Незважаючи на об'єктивно невиправданий крок, пов'язаний з скасуванням національно-персональної автономії, гетьманська держава була послідовна у забезпеченні національної рівноправності всіх громадян України.

Підтвердженням цього може слугувати запровадження таких акцій: створення нової єврейської партії, російського національного центру, проведення єврейського санітарного з'їзду, всеукраїнського польського з'їзду, поновлення діяльності чехословацького комітету тощо. Єврейська спільнота, що проживала в Україні, змогла продовжити роботу з підготовки виборів до єврейського тимчасового передпарламенту, провести їх, обрати виконавчі органи і налагодити їх роботу [3, с. 78.]. Існувала в Українській державі спеціальна урядова комісія у справах німецьких колоністів. У листопаді 1918 р. Рада Міністрів Української держави створила в Києві Союз поляків-землевласників в Україні й затвердила його Статут. Завдання Союзу вбачалося не лише в розвитку сільського господарства і сільськогосподарського промислового виробництва, а й у заснуванні культурно-освітніх і фінансово-економічних установ, у зміцненні й захисті всіма законними засобами публічних та приватних прав поляків. Крім того, з часом влада відновила органи державного управління в справах національних меншин, хоч і значно обмежила їх фінансування [8, с. 89].

У своїй національній політиці гетьман Павло Скоропадський та його уряд зробили спробу побудувати українську політичну націю за зразком деяких західних держав, взявши за основу українську етнічну культуру, тому українізація державних, культурно-освітніх установ, що була започаткована в період УЦР, не припинялась. У серпні 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії України в усіх середніх школах, починаючи з 1918-1919 навчального року. У перших п'яти класах на це відводилося не менше як три години на тиждень, а у шостому і сьомому – чотири години на тиждень. Посада вчителя української мови та літератури повсюдно вважалася штатною, географії та історії України – позаштатною, але обов'язковою [1, с. 380]. Особливо контролювалася з боку уряду справа українізації учительських інститутів та семінарій. Напередодні навчального року міністерство освіти розпочало роботу літніх курсів українознавства для вчителів, на що Рада міністрів спеціально асигнувала 2 184 790 крб. Це рішення набуло чинності з 2 червня. Наступного дня

міністерство одержало ще 2 млн. крб. на невідкладні потреби, а 5 червня – ще 2 млн. на видання шкільних підручників [9, с. 296].

Загалом освітня політика гетьманського уряду свідчить про певну спадкоємність з політикою Центральної Ради. Проте змінились методи та тактика українізації освітньої сфери. Хоч діячі УНР постійно говорили про «демократизацію» шкільної сфери, часто на практиці вони діяли лише адміністративними методами, незважаючи на побажання батьків та учнів. Тому гетьманський уряд відмовився від конфронтації у цьому питанні і почав у містах створювати українські гімназії поряд (а не замість) з російськими. У селах же українізація освітньої сфери проходила тими ж методами, як і у період УНР.

Політика Гетьманату у національно-культурному будівництві мала виважений характер. Пріоритет надавався українським культурно-освітнім установам, але держава розвивала мережу єврейських, польських та інших національних шкіл [7, с. 789]. Навчальним та культурно-освітнім закладам національних меншин гетьманський уряд надавав певну фінансову допомогу. Так, 11 липня 1918 р. Рада Міністрів виділила 87 700 карбованців на організацію курсів вчителів єврейських шкіл у Києві, Одесі, Катеринославі [1, с. 380]. У законі від 29 серпня 1918 р. про створення Кам'янець-Подільського університету говорилось про те, що мовою викладання у ньому буде українська, але в окремих випадках дозволялося читання лекцій російською мовою. Планувалось організувати на історико-філологічному факультеті кафедри польської та єврейської мови і літератури [10, с. 271]. У першому Статуті Української Академії наук, відкритої 24 листопада 1918 р., було передбачено вакансії для академіків, котрі б займалися розробкою проблем національно-культурного життя національних меншин, безпосередньо пов'язаних Україною [8, с. 89]. Аналогічним чином здійснювали свою діяльність Національна бібліотека та Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України.

Таким чином, етнонаціональну політику П. Скоропадського в цей період можна обґрунтовано визначити як виважену, хоч деякі обмеження громадян за етнічною ознакою все ж спостерігались. Національна політика Гетьманату мала

на меті створення української політичної нації. Було чимало зроблено для розвитку української культурно-освітньої сфери. Представники інших етносів мали всі умови для задоволення своїх національно-культурних потреб. Однак уряду Гетьмана П. Скоропадського не вдалося сконсолідувати українське суспільство. Для цього історія відвела йому надто короткий термін. При дослідженні етнонаціональної політики гетьманської адміністрації слід враховувати такі чинники: 1) гетьман та його уряд не мали повноти суверенної влади на території України, їхні дії багато в чому обумовлювалися позицією німецької та австро-угорської воєнної адміністрації; 2) у середовищі гетьманського уряду працювали особи, котрі мали різні погляди на перспективу розбудови української державності, тому діяльність міністерств у площині етнонаціональної політики часом суперечила одне одному; 3) дії органів влади на місцях нерідко йшли врозріз із законодавством Української Держави, що було обумовлено низкою причин різного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Козьмук Б. Правова політика гетьмана П. Скоропадського у вирішенні мовних питань // Публічне право. 2013. № 2(10). С. 376-383.
2. Лазарович М. Політика Української Центральної Ради та Другого Гетьманату щодо національних меншин: компаративний аналіз // Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія. 2012. Випуск 17. С. 94-100.
3. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко та ін.; Редкол. І. Ф. Курас (голов. ред.) та ін. К., 2000. 357 с.
4. Нестеренко В. Національна політика Української держави // Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія. 2012. Випуск 17. С. 87-93.
5. Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і форми державності // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контroversії: Мат-ли всеукр. наук. конф. 19-20 травня 2008. К., 2008. С. 6-12.

6. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис. К.: Поліус, 2000. 447 с.
7. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні. К.: Наук. думка, 2001. 912 с.
8. Ставицька Н. Державна національно-культурна політика серед національних меншин в добу Української революції // Наукові записки: Збірник. К., 1999. Сер. «Політологія і етнологія». Вип. 9. С. 86-90.
9. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал. Словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. К.: Либідь, 1997. 559 с.
10. Устименко В. М. Етнополітичні процеси в Українській Державі 1918 року // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії: Материали всеукр. наук. конф. 19-20 травня 2008. К., 2008. С. 267-275.
11. Хитра А. Державно-правові погляди Павла Скоропадського: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 19 с.

Гончарова Л. В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. В. Дьякова

ДІЯЛЬНІСТЬ І. СТЕШЕНКА НА ПОСАДІ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ І МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УНР

Іван Матвійович Стешенко – видатний громадсько-політичний діяч і педагог, талановитий поет, літературознавець і перекладач. Він прожив недовго – йому не було навіть сорока п'яти, коли куля невідомого вбивці обірвала його життя. Справжній патріот, який понад усе любив Україну, Іван Стешенко так багато встиг зробити, що його ім'я назавжди залишиться в пам'яті вдячних нащадків прикладом самовідданого служіння українському народові. Громадсько-політична діяльність І. М. Стешенка є важливою сторінкою національно-державного розвитку України: активний учасник національного відродження кінця XIX – початку XX ст., організатор (спільно з Лесею Українкою) першого

українського соціал-демократичного гуртка. На особливу увагу заслуговує внесок І. М. Стешенка у справу відродження національної освіти і національної системи управління освітою. Насучасному етапі реформування освітньої галузі, і системи управління освітою досвід його діяльності на посаді генерального секретаря і міністра освіти може бути корисним для нинішніх органів керівництва освітою.

Інтерес до такої непересічної постаті, як І. Стешенко був як за його життя, так і зберігався в історичній науці й до сьогодні. В контексті досліджуваної проблеми значний інтерес становлять праці В. Білоцерківського, В. Головченка [1], С. Болтівця [2], В. Майбороди [6], Н. Миронця, А. Пономаренка [7] та ін. Однак, поза увагою дослідників залишилися такі проблеми як діяльність І. М. Стешенка на посаді генерального секретаря і міністра народної освіти УНР.

Після проголошення Першого Універсалу Центральної ради 10 червня 1917 р. стало можливим створення 15 червня 1917 р. першого українського уряду – Генерального секретаріату України. П'ята сесія Центральної ради доповнила його склад генеральним секретарем освіти, яким став І. Стешенко [10, с. 29-32; 12, с. 239]. «Він одразу прийняв цю посаду, без вагання, без фарисейського одмовлення, без покликання на свою нездатність, невідповідність... Знав він, що важить такий портфель і підняв його на плечі, віддався праці з всією силою свого великого і щирого патріотизму» [8, с. 684]. Основні завдання Генерального секретарства освіти були викладені в Декларації Генерального секретаріату України від 27 червня 1917 р.: «В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з'єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а власне: догляд за проведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукування і приготування учителів для шкіл та поміч у згуртуванню їх у професійні товариства» [14, с. 159].

Програма діяльності генерального секретаря освіти була розглянута на 2-му Всеукраїнському вчительському з'їзді, який відбувся 10-12 серпня 1917 р. Цей з'їзд мав велике значення для організації системи освіти, оскільки на ньому були визначені основні риси єдиної школи в Україні. Передбачалося, що загальноосвітня школа повинна бути семирічною. Програма гімназії складалась із

чотирьохрічного курсу. Технічні школи і сільськогосподарські училища планувалось так пристосувати, щоб до них можна було вступити безпосередньо після семирічної загальної школи. Всі громадяни повинні були мати право на безкоштовну нижчу, середню і вищу освіту [9, с. 39-40; 4, с. 32-33]. За рішенням з'їзду Генеральне секретарство освіти мало призначити в кожную українську губернію, у кожний повіт своїх представників – комісарів освіти, яким підлягали б усі школи, позашкільна і дошкільна освіта; у Києві мала бути заснована Педагогічна академія, в губерніях – підготовлено кадри лекторів та інструкторів українознавства, по всіх повітах організовано вчительські спілки, а по всіх селах – товариства «Просвіта». Генеральному секретареві освіти з'їзд доручив створити комісії для вироблення програм українознавства і видання відповідних підручників. Великого значення делегати з'їзду надавали відкриттю в Києві восени 1917 р. Українського народного університету [1, с. 82]. Крім того, з'їзд виявив турботу і щодо організації позашкільної освіти, яка вимагала відкриття книгарень, бібліотек, читалень, Народних домів та інших установ [4, с. 34-35].

Зразу ж після другого Всеукраїнського вчительського з'їзду І. М. Стешенко розгорнув діяльність по скликанню Всеукраїнського професійного вчительського з'їзду. На ньому було затверджено Всеукраїнську вчительську спілку, створену ще 30 травня 1917 р. на лекторських курсах [3, с. 277; 11, с. 36-39]. А з вересня 1917 р. починає виходити журнал «Вільна українська школа» – орган Всеукраїнської вчительської спілки. Він відіграв важливу роль у згуртуванні української громадськості навколо освітніх справ. Іван Стешенко разом із Спиридоном Черкасенком, Миколою Зерновим, Софією Русовою та іншими взяв активну участь у його створенні [7, с. 122].

Важливою проблемою у формуванні апарату управління шкільними справами був правильний підбір кадрів і визначення структури секретарства освіти. І. М. Стешенко призначив товаришем генерального секретаря освіти – П. І. Холодного, авторитетного педагога і громадського діяча, з яким він працював у Товаристві шкільної освіти. Провідними керівниками секретарства освіти стали члени цього товариства: О. К. Дорошкевич, А. І. Лещенко,

В. К. Прокопович, М. В. Сіماشкевич, С. Ф. Русова, О. М. Стешенко [9, с. 98]. За серпень-вересень 1917 р. були засновані такі відділи секретарства: початкової школи, середньої та вищої школи, позашкільної освіти, загальна канцелярія та відділ мистецтв. В зіставленні з нинішньою структурою органів державного управління Генеральне секретарство освіти відало справами кількох міністерств та відомств: освіти, науки, культури, архівів [2, с. 29].

Важливою справою, якою клопоталося секретарство освіти, було забезпечення шкіл українськими вчителями. Велика кількість учителів, які могли активно працювати на користь рідної школи, знаходилась у військових частинах на фронті. Генеральний секретар освіти І. М. Стешенко звернувся до головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту О. Брусилова з проханням вжити заходів у справі звільнення від військової служби воїнів-учителів всіх типів шкіл. За клопотанням І. Стешенка та при сприянні генерала О. Брусилова переважну їх більшість – майже 13 тис. чоловік – звільнили від військової служби [5, с. 20]. Влітку 1917 р. секретарство освіти підтримало Товариство шкільної освіти у справі проведення українських учительських курсів і допомагало кадрами лекторів [6, с. 69].

Після затвердження Генерального секретарства освіти Тимчасовим урядом його вплив на розвиток шкільної освіти став дещо помітнішим. 25 вересня 1917 р. в помешканні Київської шкільної округи відбулося офіційне ознайомлення генерального секретаря освіти І. М. Стешенка із службовцями округи. У своїй промові, яку він проголосив українською мовою, І. М. Стешенко підкреслив, що Генеральний секретаріат України є вищою крайовою владою і в справах освіти. 8 жовтня 1917 р. І. М. Стешенко був представлений як генеральний секретар освіти на загальних зборах директорів середніх шкіл, голів педагогічних рад, інспекторів вищих початкових шкіл, представників батьківських комітетів. Він звернувся до присутніх з промовою, в якій визначив основні принципи своєї діяльності. Серед них були такі: надання українській мові державного характеру, обов'язкове запровадження предметів українознавства у середніх школах,

забезпечення прав національних меншин, проведення демократизації управління школами [3, с. 277].

Значну увагу І. М. Стешенко приділяв українізації середньої освіти, яка здійснювалася двома шляхами: відкриття нових українських гімназій і запровадження предметів українознавства в існуючих середніх школах. Всього до осені 1917 р. було відкрито 53 українські гімназії: на Київщині – 18, на Полтавщині – 16, на Поділлі – 5 гімназій і 1 реальна школа, на Херсонщині – 5, на Катеринославщині – 2, на Волині – 5, на Чернігівщині – 1. Майже всі вони існували на приватні або громадські кошти [16, с. 115]. 11 жовтня 1917 р. генеральний секретар освіти І. М. Стешенко видав циркуляр директорам середніх навчальних закладів усіх відомств та інспекторам вищих початкових, торгівельних та ін. шкіл України про запровадження української мови, українознавства у середніх навчальних закладах [14, с. 340; 17, с. 72-73].

Багато зусиль поклав І. М. Стешенко на створення української вищої освіти. Першим досягненням в цій справі стало урочисте відкриття Українського народного університету в Києві 5 жовтня 1917 р. До кінця жовтня 1917 р. на три факультети Українського університету (історико-філологічний, правничий і фізико-математичний) записалося 1370 слухачів [13, с. 108-109]. Народний університет у Києві став тим фундаментом, на якому у жовтні 1918 р. було створено перший Державний український університет [6, с. 75]. Наступним кроком на шляху створення нових вищих шкіл було відкриття 7 листопада 1917 р. Української педагогічної академії у Києві. Діяльність академії розпочалася з відкриття однорічних педагогічних курсів для підготовки вчителів українських середніх шкіл з українознавства. На початок роботи академії було зараховано 50 дійсних слухачів з вищою освітою [13, с. 109]. 22 листопада 1917 р. відбулося відкриття Української академії мистецтв [14, с. 315-316].

З метою справедливого врегулювання прав усіх національностей України на освіту, на подання І. М. Стешенка, 28 грудня 1918 р. Центральна рада ухвалила Закон про скасування шкільних округ. Згідно з цим Законом керівництво справами Київської, Харківської та Одеської округ передавалась комісаріатам у

справах шкільних округ, які складались з 4-х українців і 3-х представників національних меншин. Право призначення комісарів надавалося генеральному секретареві освіти, а від національних меншин – за згодою з національними секретарствами [15, с. 75].

Значні зміни відбулися у керівництві Генеральним секретарством освіти після проголошення IV Універсалом Центральної ради 11 січня 1918 р. Генеральний Секретаріат України було перейменовано на Раду народних міністрів. Відповідно до цього Генеральне секретарство освіти – на Міністерство народної освіти. Розпорядженням П. І. Холодного від 12 січня 1918 р. всі папери, які виходили з Міністерства освіти, підписувалися «Народний міністр» або «Товариш міністра» [15, с. 102-104]. Першим міністром народної освіти став, таким чином І. М. Стешенко. Але після того, як 15 січня 1918 р. голова Ради народних міністрів В. К. Винниченко подав заяву про відставку, разом з ним це зробили народні міністри (члени УСДРП), в тому числі й І. Стешенко [15, с. 114-115, 151].

Таким чином, з утворенням першого українського уряду – Генерального секретаріату України І. М. Стешенко обійняв посаду генерального секретаря освіти. За короткий період діяльності на цій посаді він здійснив важливі кроки у справі розвитку національної системи освіти і управління освітою в Україні. І. М. Стешенко був ініціатором та організатором процесу українізації початкової середньої та вищої школи, керівником першого державного органу управління освітою в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоцерківський В. Я., Головченко В. І. Іван Стешенко – подвижник на ниві українського національного відродження // Укр. іст. журн. № 6. С. 77-83.
2. Болтівець С. Педагогічні погляди та ідеї Івана Стешенка // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 156-165.

3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.: В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю. Галушко. К., Темпора, 2002. Т. 1: Добба Центральної Ради. 320 с.
4. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд у Києві // Вільна українська школа. 1917. № 1. С. 32-35.
5. Мазур В. Н., Розовик Д. Л. Перші кроки національної школи. Про освітянський аспект у діяльності Української Центральної Ради // Наука і суспільство. 1993. № 2. С. 18-21.
6. Майборода В. Іван Стешенко – перший генеральний секретар і міністр освіти України // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 62-79.
7. Миронець Н., Пономаренко А. Іван Стешенко – поет, учений, політик // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 112-132.
8. Пам'яті І. М. Стешенка // Книгарь. 1918. Ч. 12-13. С. 681-686.
9. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. К., 1920. 127 с.
10. Ресент О. Нариси з історії Української революції // Історія України. 2000. № 29-32. 80 с.
11. Резолюції 1-го Всеукраїнського Професійного вчительського з'їзду // Вільна українська школа. 1917. № 1. С. 36-39.
12. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. К.: Либідь, 1999. 976 с.
13. Сушицький Ф. Про вищі українські школи на Україні // Вільна українська школа. 1917. № 2. С. 108-109.
14. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. К.: Наук. думка, 1996. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. 588 с.

15. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. К.: Наук. думка, 1997. Т. 1: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. 422 с.
16. Українські гімназії // Вільна українська школа. 1917. № 2. С. 115.
17. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових торгових та інших шкіл України // Вільна українська школа. 1918. № 5-6. С. 72-73.

Довганюк А. С., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

РОЛЬ С. ЄФРЕМОВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ДИРЕКТОРІЇ

Вивчення історії національних змагань в Україні неможливо уявити без дослідження дій певних осіб, які брали в них участь. Так, успіхи й результати боротьби українського народу 1917 – 1921 рр. багато в чому пояснюються як сильними, так і слабкими сторонами тогочасних творців національної державності, рівнем теоретичної зрілості, здатністю до практичного виконання поставлених завдань. Об'єктивне відтворення подій української революції неможливе без звернення до постаті Сергія Олександровича Єфремова, який з юнацьких років зробив свій життєвий вибір, утвердився в світоглядних позиціях, ставши на шлях захисника та провідника української національної ідеї. Не відмовився він від її реалізації й в часи гетьманату П. Скоропадського та Директорії. Не входячи до державних структур, він, відігравав значну роль в суспільно-політичному житті.

Суспільно-політична діяльність Сергія Єфремова привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи В. Вериги [2], О. Любовця [6], Л. Могильницького [7], В. Стрільця [9]. Автори подають окремі аспекти його діяльності у період української революції 1917-1921 рр. і приходять до єдиного

висновку, що він був досить впливовою фігурою в середовищі політичної еліти цього періоду. Однак, слід відзначити, що залишилось ще значне коло питань, які потребують більш прискіпливого вивчення. Одне з них – суспільно-політична діяльність С. Єфремовав період гетьманату П. Скоропадського та Директорії

29 квітня 1918 р. влада в Києві була захоплена гетьманом П. Скоропадським. З одного боку, Сергій Олександрович бажав взяти участь у новому гетьманському уряді, з іншого – він вагався. С. Єфремов стверджував: «вважав (і вважаю), що ні один чесний громадянин не може йти до уряду виконаного чужинецькими руками перевороту, маючи перед собою до того ж такий недвозначний документ реакційного курсу, як перша «грамота» Скоропадського» [4. С. 315]. Додатковою причиною його обережності стали надто реакційні дії нової влади щодо тимчасового закриття «Нової Ради», арешти соратників по УПСФ. Попри це С. Єфремов від імені УПСФ продовжував вести переговори про вступ есефів до нового уряду і прагнув порозумітися не тільки з гетьманом, але й німецьким окупаційним командуванням, яке гетьмана підтримувало [9. С. 62]. 2 травня 1918 р. С. Єфремов на чолі делегації представників своєї партії наніс візит до начальника штабу німецьких військ генерала В. Гренера, який мав незаперечний вплив на П. Скоропадського, і виклав йому умови, за яких вони згодні увійти до уряду – це повна заміна кабінету міністрів, саморозпуск, на його думку, збанкрутілої Центральної Ради, створення нового законодавчого органу – Державної Ради, зміна аграрної політики, припинення арештів тощо. Водночас він передав проект нової Конституції і запропонував новий склад уряду [3. С. 54-55].

10-13 травня 1918 р. відбувся черговий з'їзд УПСФ, скликання якого саме в цей час інколи трактувалося як спроба керівництва партії відреагувати на нові політичні реалії, що склалися в результаті гетьманського перевороту. Серед антигетьманських постанов і резолюцій УПСФ Д. Дорошенко згадує документи, що засудили гетьманську грамоту, яка сприймалася як аналог конституції, вважаючи її за «абсолютистичну й антидемократичну»; так само осуджено і Кабінет міністрів, як «недемократичний і в багатьох випадках протидержавний».

В резолюції «в справі відношення до центральних держав», на вимогу С. Єфремова, заявлено протест проти «втручання німецького командування до справ вищої політики на Україні, проти образи парламенту країни – Центральної Ради, розгону її й встановлення німецькою силою гетьманства й абсолютно недемократичного москвофільського своїми тенденціями уряду» [3. С. 46]. З'їзд обрав новий Головний комітет партії, який очолив С. Єфремов.

Незважаючи на негативне ставлення С. Єфремова до гетьманської влади, окремі представники УПСФ (не без згоди керівництва партії, звичайно) взяли участь у роботі органів влади Української держави. Це певною мірою давало йому можливість отримувати інформацію державного значення і будувати свою тактику і стратегію поведінки партії. Незважаючи на участь в державних органах влади представників УПСФ, Сергій Олександрович не бажав втрачати зв'язок і з опозиційними гетьману партіями. Зокрема, протягом травня-червня 1918 р., за ініціативою С. Єфремова, регулярно проводилися таємні наради керівних діячів УПСФ, УСДРП, УПСР. Метою цих нарад було взаємне інформування їх учасників та підтримка національно свідомих українських представників у державних структурах Гетьманату.

21 травня 1918 р. збулася одна із задумок С. Єфремова, який мріяв утворити єдиний демократичний блок партій і організацій. УПСФ з хліборобами-демократами, соціалістами-самостійниками, Українською трудовою партією, Об'єднаною радою залізниць України й Головною радою Всеукраїнської поштово-телеграфної спілки утворили УНДС, призначення якого він вбачав у проведенні «вищої політики» [8. С. 455]. 24 травня УНДС подав гетьманові П. Скоропадському меморандум, у якому кабінет міністрів був схарактеризований як неукраїнський і за складом, і за орієнтацією. Того ж дня до подання меморандуму відбулося засідання Головного комітету УПСФ, на якому було вирішено підписати меморандум, але в делегацію до гетьмана не входити, бо УНДС вирішив подавати документ у разі, коли не буде порозуміння з гетьманом. І після трьох тижнів існування уряду Ф. Лизогуба Є. Єфремов з колегами по партії припускали, що гетьман запропонує УПСФ сформувати уряд [1. С. 72]. Однак їхні

очікування не виправдалися. Початок виводу німецьких військ і підготовка союзу з білогвардійцями перекреслила всі плани С. Єфремова по реформуванню Української держави. Відповіддю опозиційних сил стало створення 13 листопада 1918 р антигетьманської коаліції і Директорії в складі В. Винниченка, С. Петлюри, О. Андрієвського, А. Макаренка і Ф. Швеця.

Сергій Олександрович знав, що готується повстання проти цього уряду і самого гетьмана П. Скоропадського, але умовляв В. Винниченка не починати повстання. 14 листопада 1918 р., безпосередньо перед повстанням, керівники УПСФ разом із представниками УХДП та «Всеукраїнського союзу дрібних і середніх землевласників» намагалися схилити гетьмана до порозуміння з УНС, щоб у такий спосіб уникнути повстання. Така поведінка есефів викликала гостру критику соціалістів, яка не вщухала навіть протягом наступного року [7. С. 165]. Однак початок повстання змусив партію і С. Єфремова змінити свою позицію.

14 грудня 1918 р. П. Скоропадський змушений був відмовитись від влади і виїхати до Німеччини. Умови, що склалися наприкінці 1918 р. з відновленням УНР під проводом Директорії, поставили С. Єфремова і соціалістів-федералістів у досить складне становище. Здобутий есефами за часів Гетьманату образ найвпливовішої української політичної партії не сприймався новими провідниками України. Але соціалісти не могли повністю проігнорувати УПСФ з огляду на її значний інтелектуальний і кадровий потенціал, який уособлювали С. Єфремов, Ф. Матушевський, О. Шульгін та ін. У свою чергу, Сергій Олександрович з колегами по партії вирішили підтримати Директорію, сподіваючись впливати на формування її політики. Однак Директорія в особах В. Винниченка та С. Петлюри ігнорувала досвідчених громадсько-політичних діячів і «гнала їх геть»[10. С. 52]. Це змушувало С. Єфремова як керівника УПСФ підлаштовуватися під настрої керівних партій Директорії – соціал-демократів і соціалістів-революціонерів. Він вирішив, що, якщо партії не дозволять увійти до провладної команди, її представники будуть працювати в урядових та інших владних структурах не акцентуючи уваги на своїй

партійній приналежності. Загалом в уряді та на дипломатичній службі працювало 8 есефів [2. С. 420].

27 грудня 1918 р. на засіданні Головного комітету УПСФ С. Єфремов сформулював основні політичні завдання УПСФ, зокрема і щодо ставлення до новоствореного уряду. У резолюції головного комітету зазначалося, що лише угода з Антантою (за умови нейтралітету України) забезпечить їй незалежність, що УПСФ вимагатиме припинення громадянської війни та відстоюватиме утвердження народоправства; боротиметься з анархічними й антидержавними елементами за допомогою твердої військової влади; що курс на організацію влади через Трудовий конгрес УПСФ вважає помилковим та шкідливим для майбутнього України. Партія виступає за широкі соціальні реформи, а не за «соціалістичні експерименти», що в умовах розвалу народного господарства, фінансів і кредиту можуть призвести до краху української державності. Резолюція вимагала деполітизації армії та скликання демократичного тимчасового передпарламенту з метою залучення до роботи представників усіх націй і класів, а також участь членів УПСФ в урядових та громадських структурах. С. Єфремов вважав, що при теперішньому курсі політики всі члени партії повинні допомагати уряду своєю роботою в державних громадських закладах, «не беручи, однак, на себе політичної відповідальності, а тому члени партії не можуть займати посад вище товариша міністра» [5. С. 49].

Підходи С. Єфремова до питання державного ладу залишилися незмінними. Він виступав за демократичні основи державного ладу. Це яскраво підтверджує його позиція щодо Трудового Конгресу. Із відкриттям Трудового Конгресу С. Єфремов поставив під сумнів здатність до державної роботи, визначивши його як сурогат народного представництва, далекий від справді демократичних виборів. Результати роботи конгресу він оцінив двояко: з одного боку, сприймав схвально те, що конгрес відкинув проекти радянської влади в Україні за більшовицьким зразком, та водночас застерігав від ухваленого конгресом принципу розбудови країни за допомогою трудових рад. Сергій Олександрович

підтримав його рішення про підготовку справедливого виборчого закону для скликання майбутнього українського парламенту. Декларацію, вироблену керівництвом УПСФ, на одному із засідань зачитав Лещенко [6. С. 205]. Просування більшовицьких військ Україною відбувалося в міру відходу німецьких та австрійських військ. Під натиском більшовицької загрози Трудовий конгрес змушений був припинити свою діяльність.

На початку квітня 1919 р. сталося те, чого побоювався С. Єфремов, даючи згоду на участь представників УПСФ в уряді С. Остапенка, – еседеки й есери прийшли до думки, що єдиним порятунком для УНР буде формування виключно соціалістичного уряду. 9 квітня 1919 р. постановою Директорії УНР в особі С. Петлюри був призначений уряд із числа представників лише УСДРП та УПСР. Це рішення викликало неоднозначну реакцію в українському суспільстві. Однак протестувати проти цих планів С. Єфремов та інші керівники ліберальних і правих партій не стали [10. С. 12]. Зі свого боку він вважав що УПСФ не повинна відкликати всіх своїх членів чи тих, хто їй співчуває з урядових посад, бо не полишав надій на повернення УПСФ до влади як урядової партії та розраховував на зміну урядової політики через урядовців-есефів. Офіційно ж Сергій Олександрович став в опозицію до урядового курсу.

Таким чином, зі зміною політичної ситуації в Україні у квітні 1918 року відбулася й трансформація поглядів С. Єфремова. З переконаного федераліста він поступово стає державним діячем, який, відкидаючи кон'юнктурні міркування, в своїй системі цінностей на перше місце ставить інтереси України. На його думку, розбудовувати українську державу можна через участь у рівноправній федерації народів, до якої варто приєднатися лише після здобуття незалежності. «До федерації через незалежність» стало дефініцією його подальшої суспільно-політичної діяльності. С. Єфремов розумів, що Україна як держава може відбутися лише після кропіткої і наполегливої пропагандистської роботи серед різних верств населення, яке має усвідомити її потрібність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брик О. Тернистий шлях українського уряду. (1918 – 1921). Вінніпег: Б. в., 1969. 152 с.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923: У 2-х т. Львів: Інститут українознавства НАН України, 1998. Т. 2. 502 с.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. К.: Темпора, 2002. Т. 2. 351 с.
4. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади). К.: Видавничий Дім «Альтернативи», 2011. 792 с.
5. Костюк Г. Єфремов і Винниченко // Літературна панорама. 1990. № 5. С. 45-51.
6. Любовець О. Українські політичні партії й політичні альтернативи 1917-1920 рр. К.: Основа, 2005. 311 с.
7. Могильний Л. П. Сергій Єфремов у суспільно-політичному житті України. К.: Пан Тот, 2011. 295 с.
8. Солдатенко В. Ф. Українська революція: історичний нарис. К.: Либідь, 1999. 975 с.
9. Стрілець В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, діяльність (кінець ХІХ століття – 1939 р.). К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 361 с.
10. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя (Спогади міністра Центральної Ради та Директорії). Житомир: КВО «Газета «Житомирські вісті», 1992. 124 с.

Єгоршина О.О., співпрацівник кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

**ПРОДОВОЛЬЧА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ
ПРОГОЛОШЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО
(БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1918 р.)**

Сучасні процеси розбудови української держави викликали необхідність переосмислення багатьох проблем вітчизняної історії з метою урахування досвіду державотворення, набутого в минулому. Насичений подіями, період визвольних змагань 1920 — 1921 рр. в Україні вже протягом тривалого часу привертає пильну увагу як фахівців, але в сучасних дослідженнях ще й досі залишаються питання, які не знайшли всебічного наукового аналізу. До них належить продовольча політика УЦР та, зокрема, її вплив на міжнародні відносини та внутрішню ситуацію в країні.

Як відомо, швидке просування на початку 1918 р. військ Раднаркому до Києва та нездатність Центральної Ради власними силами відстояти свою владу в Україні змусило делегацію УЦР у Бресті спішно піти на підписання сепаратного миру з країнами Четвертого Союзу. 17 січня 1918 р. у Брест-Литовську розпочалася інтенсивна робота по складанню мирного договору як з боку України, так і з боку Центральних держав. Останні також поспішали з підписанням угоди, бо без українського хліба неминучо була продовольча катастрофа в Австро-Угорщині, про що красномовно свідчать телеграми голови австро-угорської делегації графа Отакара Черніна, до імператора Карла від 15, 16 та 17 січня 1918 р. [11, с. 152-154]

На швидке постачання продовольства та сировини з України розраховувала і збідніла Німеччина. Сподівання німців ґрунтувалися на чітких розрахунках. Адже ще напередодні Першої світової війни селяни України збирали на рік 23,1 млн. тонн зернових, 9,3 млн. тонн цукрових буряків, 23,2 млн. тонн молока, 3 млрд. яєць тощо [2, с. 182].

Навіть в умовах розрухи революційного періоду продовольчий потенціал України був доволі солідним. Співробітник військового відділу Міністерства іноземних справ Німеччини Колін Росс у доповіді начальникові Операційного відділу німецького Східного фронту про стан справ в Україні в березні 1918 р. зазначав: «Україна справляє враження країни, що не відчуває ні в чому нестатку. Навіть у містах, які явно погано постачаються... можна побачити в магазинах і готелях усілякі життєві продукти в необмеженій кількості. Єдиний продукт

харчування, брак якого відчувається в містах, це — хліб, оскільки селяни не везуть хліба до міста. Зате м'ясо можна знайти всюди у будь-якій кількості. За словами жителів, усюди в селах є великі запаси зерна, схованого і закопаного в землю». [14, с. 372]

Інтенсивні переговори між делегаціями УЦР та Центральних держав завершилися 27 січня (9 лютого н. ст.) о 2 годині ранку у Брест-Литовську підписанням миру. У тексті українсько-німецького договору від 27 січня 1918 р. особливо наголошувалося на обов'язку обох сторін розвивати господарські стосунки, здійснювати обмін лишками сільськогосподарських і промислових товарів. Обмін товарами мав відбуватися на підставі майбутнього торговельного договору. [14, арк. 4-5]. Таким чином. Україна обмінювала свої сільськогосподарські ресурси на політичну та військову підтримку Центральних держав [4, с. 13]

17 лютого 1918 р. (н. ст.) державний секретар закордонних справ УНР М. Любинський від імені Центральної Ради офіційно звернувся до Німеччини з проханням про надання Україні військової допомоги. Вже наступного дня 23 німецькі дивізії і 1 бригада під командуванням генерала Г. Айхгорна рушила в Україну. Майже водночас кампанію по звільненню України від військ радянської Росії розпочали і австрійські війська на чолі з генералом Бельцем. Не зустрічаючи відчутного опору, взаємодіючи з нечисельними силами Центральної Ради, військо якої у той час за німецькими даними нараховувало лише близько двох тисяч чоловік, вони швидко просувалися на схід. Вже 1 березня (н. ст.) німецькі війська увійшли до Києва, куди за тиждень повернулися керівники УНР. До травня німецько-австрійські війська зайняли майже всю Україну і Крим.

14 березня при Раді народних міністрів була утворена державна комісія по товарообміну з країнами Четвертного союзу на чолі з міністром праці М. Поршем [17, арк. 1]. Комісія наділялася широкими повноваженнями: вести переговори у справі товарообміну з Німеччиною і Австро-Угорщиною, підписувати відповідні умови.

22 березня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР розглянула питання щодо опрацювання проекту економічної конвенції. Реалізацію цього завдання було доручено комісії, яка мала складатися з представників від міністерств харчових, судових та військових справ. Міністр продовольчих справ М. Ковалевський був уповноважений вести всі переговори з постачання продовольства країнам Четвертного Союзу [12, с. 222].

Для упорядкування справи хлібопостачання у квітні 1918 р. була створена спеціальна інституція — Державне хлібне бюро, яке розгорнуло свою діяльність вже за доби Гетьманату П. Скоропадського.

Але слід констатувати, що справа хлібопостачання та товарообміну між УНР та країнами Четвертного Союзу так і не були налагоджена і більшість постанов та угод лишалася на папері.

Навесні 1918 р. політична та економічна ситуація в Україні надзвичайно загострилася. Характеризуючи її, П. Скоропадський зазначав: «На той час у колах Центральної Ради був повний розбрід, непорозуміння того, що треба робити далі. Уряд намагався проводити в життя універсали Центральної Ради, на місцях же просто грабували і влади не визнавали. Німці і австрійці були новим елементом, що збільшував плутанину. ...У центральних державних інституціях був повний хаос і не було жодної надії, щоб правильна робота могла налагодитись, бо це були швидше не державні інституції, а «партійні ячейки», Зложені з людей здебільшого малоосвічених і зовсім недоосвічених в тих справах, які їм були доручені. ...Для вишколення цього «апарату» не було часу, бо в зносинах з німцями треба було зразу практично вирішувати державні справи. Всі ці невдалі спроби революційним методом налагодити державні фінанси, організувати весняний обробіток поля, міліцію для охорони порядку і т.д. тільки дискредитували справу української державності в очах німців. ... Взагалі ж господарська розруха збільшувалась, положення сільського господарства було загрозливе, цукрова промисловість — ця гордість України — мала всі шанси залишитись без буряків, значить, і без жодної продукції» [8, с. 124-125].

Міністр юстиції С. Шелухін у виступі на засіданні Малої Ради 2 квітня 1918 р. відверто визнавав: «Зараз такі заплутані відносини, юридичні і адміністративні, що я, у кого половина зубів ламається, тридцять років служив, учився в університетах, зараз прихожу до того, — при цій теоретичній підготовці я не знаю, що відбувається...» [15, арк. 103]

У вище згадуємії доповіді Коліна Росса особлива увага акцентувалася на труднощах, якими супроводжувалася справа отримання продовольства, особливо зерна. Селяни не бажали нічого продавати, по-перше, через знецінення грошей, по-друге, через те, що вони все одно не могли придбати у місті необхідну для них промислову продукцію: сільськогосподарський інвентар, шкіряні вироби, взуття, одяг тощо. Крім того, ціна на зерно була більш ніж учетверо нижча за ціну самогону, який можна було б з нього вигнати [14, с. 372-373].

Крім того, ускладненню ситуації сприяла таємна діяльність французьких агентів, які проводили таємну роботу серед залізничників, обіцяючи грошові винагороди за кожен затриманий вагон з продовольством, що мав бути відправлений до Німеччини та Австро-Угорщини. Тому у боксах коліс опинявся пісок, траплялися аварії під час маневрування на станціях [5, с. 137].

Центральна Рада опинилася у надзвичайно скрутному становищі. З одного боку її лідери розуміли, що єдиною гарантією збереження влади є присутність в Україні німецьких військ. З іншого — поруч із відчуттям непевності, хисткості свого становища, вони побоювалися, що німецька реквізиційна політика неминуче призведе до масових селянських виступів, і тому намагалися зберегти свій слабкий авторитет, вдаючись до прийому так званого прихованого «саботажу» [18, с. 39].

У своїх спогадах П. Скоропадський зазначав: «коли... німці стали вимагати виконання умови і населення зрозуміло, що треба давати хліба ще й для одсилки до Німеччини, то почало ширитись незадоволення супроти уряду і він став хитрувати з німцями, старатися щось урвати з договору і всякими способами відтягти його виконання. ...уряд ...зі страху на словах у всьому уступав німцям. А на ділі наказував свої ж накази гальмувати.» [7, с. 77].

М. Ковалевський відверто зізнавався у хитрощах, до яких українські урядовці вдавалися під час переговорів: «...найцікавішим моментом була хвилинка, коли ...вносився чай і бутерброди. На момент дискусія переривалась, німецькі і австрійські фахівці з великим апетитом кидались на бутерброди з ковбасою і шинкою. Після цього наступав для нас кращий психологічний момент і при усталюванні контингентів експорту німці зменшували свої вимоги. Взагалі наша тактика полягала в тому, щоб ці контингенти були якнайменшими» [10, с. 396].

Однак все це не могло довго лишатися поза увагою німецького і австрійського військового командування. Начальник штабу німецьких військ в Україні генерал В. Гренер писав німецькому послу барону А. Мумму в Київ 31 березня 1918 р.: «Виходячи з вражень, які склалися у наших командирів про умови в селах, я не виключаю, що хоча уряд і вживає бажані для нас заходи, в селах ніхто не думає про виконання його розпоряджень; з цього виходить, що і уряд не виказує великого незадоволення, коли місцеві органи роблять нам перешкоди» [13, с. 34].

Міністр закордонних справ Австро-Угорщини О. Чернін шифрованою телеграмою від 3 квітня 1918 р. доводив до відома свого посла в Києві графа І. Форгача думку фельдмаршала-лейтенанта Лангера, що можна отримати значну кількість продуктів харчування за умови заміни українського уряду іншим, який би не чинив пасивного опору [13, с. 35].

Сам М. Ковалевський вимушений був визнати, що «...німці скоро переконалися, що національний демократичний уряд ...був поважною перешкодою у реалізації їх планів» [10, с. 397].

За словами П. Скоропадського, «відносини між німцями та урядом Центральної Ради були цілком ненормальні: німці просто не рахувалися з урядом, а уряд, який сам покликав німців і про це розголосив, не знав тепер, як викрутитись перед народом... Німці обурювались, брали силою, своєвільно, а престиж уряду падав все нижче....Німці все міцніше і планомірніше прибирали до своїх рук фактичну владу в краї» [8, с. 125].

Нездатність Центральної Ради опанувати ситуацію, економічна та політична нестабільність, загроза перетворення України на німецьке генерал-губернаторство спричинилися до консолідації несоціалістичних сил, лідером яких став почесний отаман Вільного козацтва генерал П. Скоропадський. У березні 1918 р. за його ініціативою у Києві була утворена таємна політична організація Українська громада (згодом Українська народна громада), до якої увійшов цілий ряд старшин, співробітників П. Скоропадського по 1-му українському корпусу і по Вільному козацтву. Члени Української народної громади обстоювали ідею сильної влади в руках однієї людини, що, на їх думку, було єдиним виходом із ситуації безвладдя й анархії [5, с.147-148]. Найкращою формою такої влади уявлялася стара історична форма гетьманства, а найбільш відповідним кандидатом на посаду гетьмана був П. Скоропадський [9, с. 23]

Конфлікти з Центральною Радою змусили німецьке командування шукати політичну силу, яка б мала замінити Раду і створити новий адміністративний апарат, здатний співпрацювати з союзниками та виконати прийняті українською стороною економічні зобов'язання. Підставою для перевороту став конфлікт з Центральною Радою з приводу відомого наказу головнокомандувача німецькими військами фельдмаршала Германа Айхгорна від 6 квітня 1918 р. щодо засіву полів [10, с. 480].

За свідченням самого П. Скоропадського, близько 10 квітня німці увійшли з ним в контакт через начальника розвідувального відділу майора Гассе. 13 і 15 квітня він знову мав зустрічі з Гассе та спеціальним помічником начальника німецького штабу майором Ярошем, під час яких відбулась вже конкретна розмова про зміну уряду. Майбутній гетьман заявив, що не потребує від німців ніякої допомоги, окрім нейтралітету [7, с. 93].

Центральні держави конче потребували продовольства. 18 квітня начальник штабу німецьких військ генерал В. Гренер і посол А. Мумм уже вирішили повалити Центральну раду і навіть призначили дату – 18 квітня. Але до цього часу мало бути обов'язково укладено торговельний договір з УНР.

23 квітня 1918 р. після напружених кількатижневих переговорів було підписано сумарний договір з товарообміну між УНР і Центральними державами. Документ передбачав організацію господарчого німецько-австро-угорського центру, до якого Центральні держави відряджали б довірених фахівців з хлібної справи. Але айстро-угорський генеральний штаб переконав імператора Карла видати указ, що доручав військовим частинам збір зернових продуктів у зайнятих ними областях [5, с. 151]. Тобто військове командування не бажало мати торгівельні справи з існуючою українською владою.

Того ж дня у Києві відбулася спільна німецько-австро-угорська нарада, в якій взяли участь В. Гренер, військові представники обох сторін та посли Ф. Мумм і Й. Форгач. Дипломати виступили за збереження української державності як такої, але за зміну форми правління.

Наступного дня (24 квітня) було прийняте рішення про утворення нового українського уряду, який підпорядковувався б наказам німецького та австрійського командування. Пізніше того ж дня в будинку Бродського, де розташовувалося німецьке розвідувальне управління «Оберкомандо», генерал В. Гренер та майори Гассе і Ярош мали зустріч з П. Скоропадським і запевнили його у своїй підтримці [5, с. 151-153].

П. Скоропадський згадував: «Гренер почав з заяви, що німці не втручаються до наших внутрішніх справ, однаке, з огляду на існуючі відносини в краї і на повну непрацездатність Центральної Ради вони тим намірам, які я збираюся реалізувати, співчують... Представники німецького командування... представили проект умови з десяти пунктів...

Першим пунктом підтверджувалось визнання Берестейської угоди. Третій — встановлення правильного контролю за вивозом харчових продуктів. Четвертим пунктом вимог „Оберкомандо” було, щоби я прийняв закон про те, щоб німецькі війська, які знаходяться в межах України, мало право отримувати в районах їх розташування необхідні їм продукти по встановленим в кожній місцевості і згідно з порою року певним цінам, за прикладом закону, що існує в Німеччині. Сьоме — восстановлення вільної торгівлі, і восьмий — у випадку

знаходження надлишків в харчових продуктах, що призначені для вивозу за кордон. — надання Німеччині преимуществованного права на придбання цих надлишків» [8, с. 148].

П. Скоропадський відхилив і власноручно викреслив з проекту угоди такі місця:

«1. Додаток до пункту 6-го, який встановлював тільки для Німеччини та Австро-Угорщини монопольне право користування вільною торгівлею харчовими продуктами.

...3. Останній абзац, який зобов'язував віддати на декілька років Німеччині і Австро-Угорщині всю остачу харчового продукту і сирівців і дати для тих держав виключні митні льготи.

По деякій словесній боротьбі німці уступили і од згаданих пунктів відмовилися» [7, с. 101].

Своє рішення здійснити державний переворот майбутній гетьман аргументував так: «...Вони (німці) врятували Україну від повної руїни та анархії, і вони потрібні були Україні доти, поки вона не привчиться стояти на своїх власних ногах. Як відомо, народності, що не мають своєї держави довгий час, гублять здатність до організації себе власними силами і повертають собі знову це уміння поволі, при щасливому збігу обставин. Такий щасливий збіг обставин для України як раз і наступив тоді, коли німецька армія оборонила край від зовнішніх і внутрішніх руїнницьких сил за дуже дешево, порівнюючи, ціну: експорт кількох десятків мільйонів пудів хліба в обмін на потрібні краєві фабричні вироби» [7, с. 146].

25 квітня 1918 р. Г. Айхгорн видав наказ про запровадження в Україні військово-польових судів, заборону будь-яких мітингів і зборів [19], формальним приводом для чого став арешт, а по суті викрадення напередодні члена торгівельно-економічної комісії УНР, впливового банкіра А. Доброго, який тісно співпрацював з німцями в організації скупки харчів у населення. Через декілька днів німецька таємна поліція виявила банкіра у Харкові та з'ясувала, що його

викрадення було організовано Комітетом порятунку України, таємною організацією, до якої увійшли три міністри уряду УНР [20, с. 19-20].

28 квітня по цій справі були заарештовані голова Ради Народних Міністрів УНР В. Голубович, керуючий Міністерство закордонних справ Любинський і директор департаменту міністерства внутрішніх справ Гаєвський. Військовий міністр О. Жуковський та міністр землеробства і продовольчих справ М. Ковалевський були заарештовані пізніше. Замість міністра внутрішніх справ М. Ткаченка, якому вдалося уникнути арешту, була взята під варту його дружина [5, 156].

29 квітня 1918 р. Всеукраїнський хліборобський з'їзд проголосив П. Скоропадського гетьманом України. Того ж дня був проголошений маніфест - Грамота «До всього українського народу» від 29 квітня 1918 р., в якій П. Скоропадський пояснював причини, які спонукали його взяти владу до своїх рук: «Українська держава опинилась над краєм пропасті. Бешкети і анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись України встає грізна мара голоду» [21, с. 137].

Таким чином, саботаж виконання угод з боку Центральної Ради та прагнення німецького військового командування упорядкувати ситуацію в Україні з метою поліпшення збору й вивозу продовольства стало одним із вагомих чинників установлення гетьманського режиму П. Скоропадського.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. — К.: Либідь, 1999. — 978 с.
2. Мироненко О.М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності центральної Ради. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Академія правових наук України, 1995. — 327 с.
3. Копиленко О. Л. «Сто днів» Центральної Ради. — К.: Україна, 1992. — 204 с.

4. Копиленко М. Л. Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи К.: — НІСД, 1996. — 38 с.
5. Гай-Нижник П.П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П. Скоропадським. // УЇЖ. — 2011. - № 4. — С. 132-164.
6. Винниченко В. Відродження нації. — К.; Відень, 1930. — Ч. 1-3;
7. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1916 р.)
8. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. В двох томах. — Т. 1. — К.: Темпора, 2002. — 320 с.
9. Ковалевський М.
10. Чернин О. Брест-Литовськ (Из мемуаров) // Архив русской революции. — Т.2. — М.: Современник, 1991. — С. 126-166.
11. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах. — Т. 1. — К.: Наукова думка, 1996; Т. 2. — К.: Наукова думка, 1997
12. Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов). — М., 1936.
13. Доклад начальнику операционного отделения Германского Восточного фронта о положении дел на Украине в марте 1918 года. // Архив русской революции. — Том 1. — М.: Современник, 1991. — С. 368-376.
14. ЦДАВО, ф. 115, оп. 1, спр. 14.
15. ЦДАВО, ф.1063, оп. 3, спр.10.
16. ЦДАВО, ф. 2197, оп. 1, спр. 125.
17. Логвиненко І.А. причини та правові наслідки державного перевороту 29 квітня 1918 р. // 350-річчя відродження української державності: минуле та сучасне. Всеукраїнська наукова конференція 2 жовтня 1998 року. Доповіді і повідомлення. Вісник університету внутрішніх справ. Додаток до № 3-4. — Сімферополь, 1998. Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. — К.: Наукова думка, 1997. — т. 2, Логвиненко І.А. причини та правові наслідки державного перевороту 29 квітня 1918 р. // 350-річчя відродження української державності: минуле та сучасне. Всеукраїнська наукова конференція 2 жовтня

1998 року. Доповіді і повідомлення. Вісник університету внутрішніх справ. Додаток до № 3-4. — Сімферополь, 1998. — С. 39-41

18. Нова Рада. — 1918. — 27 квітня.

19. Гавриленко О.А., Логвиненко І.А. Справа А. Доброго // Праці кафедри політичної історії та політології. — Харків: Харківський державний технічний університет сільського господарства, 1998. — С. 18-22

20. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. — К.: Либідь, 1997 560 с.

Завгородній С. О, студент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Нинішні українські реалії змушують політиків приймати результативні для держави і суспільства політичні рішення, насамперед щодо збереження української державності, стабільного внутрішнього розвитку країни. Не буде перебільшенням сказати, що це є нагальними питаннями, вирішення яких потребує багато зусиль як з боку влади, так і народу України. І тільки наша єдність, як наголошував П. Скоропадський, дасть нам змогу витримати тиск зовнішнього світу на нас та рівночасно змусить той чужий світ ставитися до нас з повагою. Звернення до історії, зокрема до періоду існування Української держави П. Скоропадського, є нині дуже важливим з огляду на внутрішньополітичну ситуацію, що склалася в Україні на сучасному етапі.

На сьогодні існує велика кількість наукових праць (дисертаційних досліджень, монографій, статей, матеріалів конференцій), присвячених Гетьманату 1918 р., авторами яких є Л. Воронько [1], Ф. Проданюка [4],

В. Рум'янцева [5], Г. Терели [7], та ін. Серед публікацій, що вийшли у світ останніми роками, необхідно виділити історичний нарис Р. Пирога про утворення та функціонування Гетьманату П. Скоропадського [3]. Проте, незважаючи на чималий доробок науковців, значна кількість питань залишилась поза їх увагою. Зокрема, більш детального вивчення потребує питання здобутків та прорахунків внутрішньої політики Гетьманату, що дасть можливість з'ясувати які повчальні уроки для сьогодення України в контексті розбудови держави можна почерпнути з тієї доби.

Утворена 29 квітня 1918 р. держава базувалася на поєднанні монархічних, республіканських і диктаторських засад. Політика гетьманського уряду мала суперечливий та неоднозначний характер. Замість УНР була проголошена Українська держава, республіканська форма правління заміненa на авторитарну (гетьманат). Гетьман зосередив у своїх руках всю повноту влади – законодавчу, виконавчу, судову. Згідно з «Законом про тимчасовий державний устрій» вся влада, включаючи законодавчу, зосереджувалася в руках гетьмана. Гетьман призначав отамана (голову) Ради міністрів, затверджував склад кабінету, мав право оголошувати амністію, військовий або надзвичайний стан, був Верховним головнокомандувачем [1, с. 7]. Уряд гетьмана складався з великих землевласників, військових, помірно-консервативних громадських діячів. Очолив уряд поміщик, октябрист Ф. Лизогуб. Ядро уряду складали кадети, представників соціалістичних партій у ньому не було. Науковці підкреслюють, що гетьман П. Скоропадський намагався ввести до міністерств справжніх фахівців, українських патріотів; головним критерієм добору урядовців були їх професіоналізм і готовність служити Україні [5, с. 52]. Водночас гетьман зазначав, що «була маса людей нездатних за своїми знаннями й за своїми моральними якостями, однак для дезінфекції всіх цих установ потрібен час» [6, с. 159].

Гетьман наказав розпустити всі земельні комітети, потім – місцеві органи влади, що залишились від УЦР, замість комісарів на місцях стали керувати губернські старости та нові структури – управління міських отаманів [2, с. 297]. Створення законодавчої бази функціонування державної служби дало змогу

мінізувати політизацію управлінських кадрів, особливо середньої ланки, уніфікувати структуру урядових установ, визначити обов'язки і права державних службовців, створити умови для їх кар'єрного зростання. Узяті в комплексі заходи правового, організаційного та матеріального характеру сприяли підвищенню ефективності інституту державної служби як важливого владно-управлінського інструменту розбудови Української держави [3, с. 123]. Була налагоджена діяльність дієздатного адміністративного апарату, який однак вдавався до репресивних методів. Переслідувалися політичні сили лівого спрямування, заборонялися вуличні процесії, мітинги, посилилась цензура, припинилося видання ряду газет. Для охорони державної безпеки та внутрішнього порядку 18 травня почалося формування Державної варти, 30 серпня на українсько-російському кордоні було створено шість митних пунктів та дозорні пости, але заповнити їх кадрами прикордонної охорони не вдалося й наполовину.

У спадщину гетьманату П. Скоропадського дісталася країна, яка перебувала в економічній кризі, викликаній Світовою війною та революцією. Сучасники П. Скоропадського та історики констатують факт певного економічного піднесення України періоду гетьманату [4, с. 6]. Цьому сприяли відновлення приватної власності, підтримка гетьманом вільного підприємництва, можливість промислових і торговельних кіл суттєво впливати на економічну політику влади, широкий збут товарів до Австро-Угорщини та Німеччини. У цей час було налагоджено грошовий обіг, вдосконалено грошову систему, створено державний бюджет, відкрито кілька українських банків, засновано нові акціонерні компанії, відроджено промислові підприємства та біржі. Поступово було відновлено залізничний рух, реорганізовано і зміцнено державний флот.

Спроба відродити економіку на базі відновлення пріоритету приватної власності неминуче прирікала суспільство на черговий виток класового протиборства. Після відновлення поміщицького землеволодіння, поміщики розгорнули рух за відшкодування завданих їм під час революції збитків, що викликало супротив селянства. Тому, уряд Скоропадського вважав земельне

питання одним з головних. Уже першим установчим актом гетьмана – Грамотою до всього українського народу – дозволявся вільний продаж-купівля землі. У ньому також було викладено концептуальне положення майбутньої земельної реформи – «відчуження земель по дійсній їх вартості від великих власників для наділення земельними наділами малоземельних хліборобів» [7, с. 11]. П. Скоропадський, на засадах збереження приватної власності і прав особи, передбачав збільшення числа самостійних господарств за рахунок обмеження маєтків великих землевласників. У жовтні 1918 р. було засновано Вищу Земельну Комісію на чолі з гетьманом, що мала виробити основи земельної реформи. На початку листопада було затверджено проект реформи земель, за яким всі великі земельні маєтки держава мала примусово викупити у поміщиків і розподілити між селянами (не більш як по 25 десятин в одні руки) [4, с. 12]. Але все це так і залишилося нездійсненим. Стратегічним прорахунком гетьманської влади була відсутність твердої волі у вирішенні ключового питання земельної реформи – мобілізації державою в примусовому порядку хоча б частини латифундій для їх подальшого розподілу. Його розв'язання призвело б до буржуазно-демократичного розвитку країни, заспокоєння значної частини селянства, а отже, сприяло б розширенню соціальної бази гетьманського правління.

Більш успішною була діяльність уряду в культурній сфері. У період правління П. Скоропадського було підготовлено і затверджено 17 законів, 14 постанов, два статuti та одна інструкція – усього 34 документи, що стосувалися розвитку освіти, науки і культури [8, с. 56]. Цей комплекс офіційних документів свідчить про велику роботу уряду в напрямі реформування та створення нових вищих, середніх та початкових навчальних закладів України. Закладалися підвалини діяльності вищих українських наукових установ, організовувалися дослідницькі інститути, що діють і досі, створювалися бібліотеки, уживалися заходи з охорони пам'яток історії, культури та мистецтва. З фондів Державної скарбниці на ці справи було асигновано 34 млн 853 тис. 593 карбованці. Та особливо важливо, що в листопаді 1918 р. була створена Українська Академія наук у складі 12 академіків (Д. Багалій, В. Вернадський, А. Кримський,

О. Левицький та інші). Відкрилися Національна галерея мистецтв, історичний музей, Український національний театр під керівництвом Панаса Саксаганського, «Молодий театр» Л. Курбаса тощо. П. Скоропадський дійсно дбав про майбутнє України, розвиток української мови, формування української інтелігенції, що свідчить про україноцентричну позицію гетьмана П. Скоропадського

Всі згадані вище політичні помилки, тяжке становище трудящих, незавершеність реформ, залежність від окупаційної влади, поразка Німеччини та її союзників у війні (11 листопада 1918 р.) стали зрештою причинами падіння гетьманської влади у листопаді 1918 р.

Таким чином, гетьманський переворот був спробою консервативних політичних сил загасити полум'я революції, покласти край радикальним соціальним настроям, силою державної влади та поміркованих реформ спрямувати суспільне життя на рейки правових норм, забезпечити перш за все право приватної власності «як фундаменту культури й цивілізації». В діяльності гетьманату П. Скоропадського, як бачимо, були досягнення і прорахунки. До досягнень ми можемо віднести: відновлення права приватної власності та вільного підприємництва; налагодження діючого адміністративного апарату; жорстке державне регулювання промисловості, транспорту, торгівлі і зв'язку в умовах гострої економічної кризи, боротьба з анархією на місцях та дезорганізацією виробництва; налагодження нормального грошового обігу, вдосконалення грошової системи; організація чіткої кордонної і митної служби; подальші кроки щодо українізації народної освіти і підвищення авторитету державної української мови; надання імпульсу театральному життю України. Щодо прорахунків діяльності гетьманату П. Скоропадського, то вони полягали в: повернення поміщиків у свої маєтки і «вибивання» компенсації з селян за збитки, завдані маєткам; заборона страйків, що вело до значного обмеження демократизму; ставка лише на багаті і заможні верстви населення; засилля в Україні промонархічно настроєних росіян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воронько Л. О. Українське державотворення 1918 року: роль та значущість діяльності П. Скоропадського // Державне управління: теорія та практика. 2016. № 1. С. 3-20.
2. Петросський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України: неупереджений погляд. : Факти. Міфи. Коментарі. Х: ВД «ШКОЛА», 2007. 592 с.
3. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року : історичний нарис. Київ, 2011. 336 с.
4. Проданюк Ф. Внутрішня політика Української держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. К., 1997. 22 с.
5. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження) // Вісн. Національної академії правових наук України. 2013. 1(72). С. 49-57.
6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / голов. ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія, 1995. 494 с.
7. Терела Г. Аграрна політика Української держави П. Скоропадського: Автореферат дис. ... канд. іст. наук. Полтава, 2000. 20 с.
8. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. Київ : НДІУ, 2008. 128 с.

Колядинська О.В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. В. Дьякова

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Утворення і розвиток Української держави у 1918 р. посідає важливе місце в історії української державності. У процесі її становлення формувалась система державних органів, які здійснювали завдання і функції держави. Загальну роль в системі державного апарату Української держави гетьмана П. Скоропадського мали судові органи, які формувались у процесі реформування судової системи.

Незнання історичних умов їх формування, нерозуміння принципів організації і діяльності, структури і компетенції може привести до повторення помилок у теорії та практиці сучасного державного будівництва. Поряд з цим, позитивні здобутки, досягнуті у часи будівництва Української держави у 1918 р., можуть і повинні бути використані при вирішенні тих складних завдань, які стоять сьогодні перед Україною.

Історіографічний аналіз літератури свідчить про те, що з 1918 р. до початку ХХІ століття були досліджені основні проблеми проведення судових реформ в Українській державі гетьмана П. Скоропадського. В контексті досліджуваної проблеми значний інтерес становлять праці Ю. Вовка [1], О. та М. Копиленків [2], О. Мироненко [3], В. Румянцева [5] та ін. У той же час поза увагою дослідників залишилися окремі аспекти теми, зокрема, процес розбудови системи загальних судів.

8 липня 1918 р. був затверджений закон «Про Судові палати і Апеляційні суди». Згідно з цим законом скасовувався закон Центральної ради «Про Апеляційні суди» від 17 грудня 1917 р. і натомість відновлювались колишні судові палати, щоправда, з деякими змінами, які в основному стосувалися їхніх штатів та вимог до кандидатів на відповідні посади [2, с. 105]. На чолі трьох судових палат – Київської, Харківської та Одеської – були старші голови, посади яких прирівнювались за класом і утриманням до посад прокурорів Державного сенату. Судові палати склалися з департаментів, кожний з яких мав свого голову і членів.

Як суд першої інстанції судові палати розглядали справи про державні і посадові злочини, не виключені із загального судочинства. Судові палати були апеляційними інстанціями для всіх справ, що розглядались в окружних судах без присяжних засідателів. До того ж судові палати здійснювали наглядові функції за справами окружних судів. У свою чергу генеральні суди Державного сенату були апеляційною інстанцією у справах, що вперше розглядались в судових палатах, і здійснювали нагляд за ними [4, с. 45].

Законом встановлювались доволі суворі вимоги до кандидатів на посади членів судових палат. На них призначались наказом гетьмана за поданням

міністра юстиції особи з вищою юридичною освітою, які мали 10-річний стаж роботи в судовому відомстві або адвокатурі. Членами судових палат могли також призначатися особи, що мали вчений ступінь магістра або доктора, викладачі юридичних наук у вищих навчальних закладах, якщо вони займалися викладацькою діяльністю не менше 10 років. Членам судових палат не дозволялося обіймати інші посади на державній або громадській службі, але дозволялось працювати професорами у вищих навчальних закладах і виконувати тимчасові доручення по державній службі. Аналогічно, як і в Державному сенаті, відбувалось заміщення посад членів судових палат, які звільнялись. Протягом місяця за цими умовами були призначені члени судових палат. Їхніми головами гетьман затвердив досвідчених юристів: Київської – Каменцова, Одеської – Мартиновського і Харківської – Абрамова [5, с. 83-84].

Судові палати Української держави доповнювались посадами скарбника, архіваріуса та 190 урядовцями. До складу кабінетів науково-судової експертизи при прокурорах судових палат вводились посади лаборанта, секретаря і техника, а Київської судової палати – судового пристава. Полтавський та Лубенський окружні суди приєднувались до округи Харківської, а Кам'янець-Подільський та Вінницький – до округи Одеської судових палат [3, с. 233].

У законі «Про Судові палати і Апеляційні суди» вперше було відображено певну специфіку українського нотаріату. Встановлювалось, зокрема, що нотаріуси Києва, Одеси й Харкова мали призначатися на посади та звільнятися з них за поданням «Представників відповідних окружних судів через старших голів Судових палат міністром юстиції».

Що стосується окружних судів, то, як і за часів самодержавства і Центральної ради, вони діяли у складі адміністративного, карного і цивільного відділів, голови суду, товариша, суддів, судових слідчих в інших справах, секретарів, їх помічників, скарбників, старшого нотаріуса, його помічників, судових виконавців і судових посланців. Для всіх окружних судів міністр юстиції встановлював 125 посад старших і 300 – молодших кандидатів у судді. Слід зазначити, що, крім службової грошової винагороди, судові особи отримували

доплати, що видавалися їм у беззвітне розпорядження: на канцелярські видатки, на роз'їзди в службових справах, на телефони тощо [3, с. 233].

Адміністративні, карні та цивільні справи, які перевищували компетенцію мирових судів, окружні суди розглядали у складі 3 постійних членів відповідного відділу, а найважливіші карні справи – у складі – 3 суддів і 12 присяжних засідателів. 17 вересня 1918 р. Рада міністрів прийняла постанову «Про тимчасовий порядок призначення засідателів для участі в судових засіданнях судових палат». Присяжних засідателів призначали для участі у судових засіданнях на підставі дореволюційного статуту кримінального судочинства. Але підбір присяжних засідателів здійснювали спеціальні комісії, до складу яких входили представники органів місцевого самоврядування, прокуратури, Державної варти та ін. Окружні суди водночас були і апеляційною інстанцією, до якої надсилались скарги на вироки і рішення мирових судів [5, с. 84].

Щодо прокуратури, то посади старших прокурорів судових палат і окружних судів перейменовувались у прокурорів, а посади прокурорів – у товаришів прокурорів. Підвищувався й авторитет самих прокурорських посад: оклади прокурорів судових палат були майже такими, як у старших голів цих установ, а прокурорів окружних судів – у їх голів. Ці посади входили до спільних штатних розкладів урядових осіб судових палат. У підлеглості прокурорів кожної із трьох діючих в Українській державі судових палат відповідно до їхньої територіальної юрисдикції були прокурори окружних судів та їхні товариші. Останні поділялися по повітових містах судового округу, де вони здійснювали нагляд за попереднім слідством і брали участь у з'їздах мирових суддів. При цьому в будь-якій цивільній чи карній справі прокурор міг замінити свого товариша, прийнявши справу під свою відповідальність [6, с. 25].

Станом на 16 серпня 1918 р. в Українській державі функціонувало 19 окружних судів, а до лютневої революції 1917 р. їх нараховувалось 25 [1, с. 10].

Система місцевих судів Української держави не зазнала істотних змін порівняно з періодом УНР. 2 червня 1918 р. були внесені деякі зміни і доповнення

до закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. про місцевий суд. Зокрема, у разі, коли вибори мирових суддів не відбулися або було обрано менше мирових суддів, ніж передбачав штатний розклад, або Генеральний суд не затвердив кого-небудь з обраних суддів, то міністр судових справ мав право призначити їх на строк повноважень обраних мирових суддів. Мирові судді обирались на 3 роки повітовими земськими зібраннями у сільській місцевості і міськими думами у містах. Вони розглядали дрібні адміністративні, кримінальні (до 1,5 року ув'язнення) та цивільні справи (з сумою позову до 3000 крб.). Першою інстанцією при цьому були дільничі мирові судді, другою – повітові з'їзди мирових суддів на чолі з головою з'їзду. У мирових інституціях існували також штатні посади секретаря мирового з'їзду, його помічника, секретарів мирових суддів, судових виконавців, судових посланців і канцелярських урядовців, загальна кількість яких встановлювався в 1565 осіб [3, с. 233].

Юрисдикція мирових суддів обмежувалась мировою дільницею. Для ведення діловодства вони обирали секретарів, яких на посаді затверджував з'їзд мирових суддів. Додаткові і почесні мирові судді розглядали справи в межах мирового округу. Посади дільничних і додаткових мирових суддів передбачали постійне обіймання. Почесні мирові судді могли поєднувати державну, громадську і судову діяльність. Вони розглядали справи лише в тих випадках, коли обидві сторони зверталися за їхнім посередництвом. До мирової дільниці входили, як правило, кілька волосних чи міських районів. Мирові дільниці об'єднувалися в мирові округи, в межах яких збиралися з'їзди мирових суддів. Загалом в Українській державі діяло 115 з'їздів мирових суддів.

До штатного розкладу з'їздів мирових суддів входила посада адміністративного судді повіту, що була введена законом Тимчасового уряду від 30 травня 1917 р. 3 червня 1918 р. постановою Ради міністрів адміністративним суддям було доручено провадження попереднього слідства у кримінальних справах. Мировий з'їзд здійснював нагляд за належними до нього мировими суддями. Наглядовою інстанцією стосовно з'їзду була судова палата в межах підпорядкованих їй округів. Голова з'їзду мирових суддів округу призначався

гетьманом за поданням міністра юстиції з числа осіб, які могли претендувати на посаду по судовому відомству не нижче члена окружного суду, або з числа дільничих мирових суддів, які обіймали цю посаду не менше трьох років. При значному обсязі справ з'їзди могли поділятися на відділення, в одному з яких головував постійний голова з'їзду, в інших – тимчасові [5, с. 85]. Слід підкреслити, що керуючись чинним на той час законодавством, міністр юстиції мав можливість сформувати новий склад мирових судових інституцій і міг фактично впливати на їх діяльність. У деяких повітах вибори мирових суддів взагалі не відбулися. Наприклад у таких повітах як: Бахмуцькому, Володимир-Волинському, Гайсинському, Дубнівському, Житомирському, Ковельському, Новгород-Сіверському, Рівненському і Старокостянтинівському.

В Українській державі продовжував діяти Одеський комерційний суд. Касаційною інстанцією для нього виступала Одеська судова палата, а скарги на рішення останньої мав розглядати Цивільний генеральний суд Державного сенату. Згідно з законом «Про судові палати й апеляційні суди, змінювався порядок оскарження рішень Одеського комерційного суду. Апеляційне оскарження передбачалось в Одеській судовій палаті, а після прийняття даного закону в Одеській судовій палаті вже почали розглядати апеляційні скарги на рішення Одеського комерційного суду» [1, с. 11].

Наприкінці травня 1918 р. чинність державної влади України була поширена на території, які відійшли до колишньої УНР за Брест-Литовською мирною угодою: Кобринський, Пружанський, Берестейський і Більський повіти Гродненської губернії та Пінський повіт Ленської губернії. На них поширювалась дія всіх законів і постанов Української держави. Крім того, спеціальною ухвалою Ради міністрів віднині встановлювалась українська державна влада на всіх територіях, що приєднувалися до України в майбутньому. Вони підпорядковувались найближчому окружному суду, а якщо там існував власний суд Російської держави, то він продовжував функціонувати, але в контакт з найближчою українською судовою палатою або апеляційним судом. На нових територіях повинна була негайно відновлятися діяльність прокуратури і слідчих.

Рада міністрів за поданням міністерства юстиції періодично переглядала і статус судових округів. Так, у зазначеному порядку нові землі прилучались до округи Луцького окружного суду, склад якого у зв'язку з цим був значно збільшений. Те ж саме відбувалось із Чернігівським судом, коли його юрисдикція була поширена на Путивльський і Рильський повіти Курської губернії.

Таким чином, Закон «Про Судові палати і Апеляційні суди» від 8 липня 1918 року скасував такий же закон Української Центральної ради і поновлював колишні (російсько-імперські) апеляційні судові інституції – Київський апеляційний суд, Одеську й Харківську судові палати. Кожна судова палата складалась із цивільного і кримінального департаментів, які мали окремий склад на чолі з головою. З налагодженням діяльності судових палат були відновлені й окружні суди, які протягом 1917-1918 рр. припинили свою діяльність. Усього в Україні станом на 16 серпня 1918 р. діяли 19 окружних судів. Окружні суди діяли у складі адміністративного, кримінального і цивільного відділів. Майже незмінною залишилась система місцевих судів Української держави. Станом на серпень 1918 р. функціонувало 112 міських і повітових з'їздів мирових суддів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк Ю. Є. Судові реформи Української Народної Республіки та Української Держави (1917-1920 рр.): Автореф. дис... канд юрид. наук. Львів, 2000. 19 с.
2. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України: 1917-1920: Навч. посібник (Центральна Рада. Гетьманство. Директорія). К.: Либідь, 1997. 208 с.
3. Мироненко О. Судові реформи гетьмана П. Скоропадського // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра; Генеза, 1996. С. 232-235.
4. Рєєнт О. Нариси з історії Української революції // Історія України. 2000. № 29-32. 80 с.

5. Рум'янцев В. О. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 2. С. 77-89.

6. Тимощук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.

Кривунченко Є. О., студент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. І. С. Мартинова

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Створення Української Академії наук було заповітною мрією української інтелігенції ще з кінця XIX ст. Ця мета сприймалася не як суто науково-організаційна проблема, а як символ престижу національної культури, посідання гідного місця в ряду цивілізованих європейських народів. Події 1917 р. стали потужним імпульсом пробудження громадської ініціативи у пошуку нових ефективних форм організації науки в країні. Утворення Української Академії наук стало можливим лише у період діяльності гетьманського урядового кабінету П. Скоропадського між серединою травня і кінцем жовтня 1918 р. Ця подія тісно пов'язана з ініціативною діяльністю Миколи Прокоповича Василенка, який займав посаду міністра народної освіти Української Держави.

Історія заснування Української Академії наук неодноразово привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи Л. Матвєєвої [3], В. Ульяновського [6]. Значну увагу аналізу науково-організаційних зусиль української інтелігенції по закладанню базових основ Української академії наук приділено в роботах С. Кульчицького, Ю. Павленка, С.Рудої, Ю.Храмова [2] та колективному дослідженні «Національна Академія наук України. 1918-2008» [4]. Головна увага дослідників зосереджується на основних аспектах діяльності уряду по створенню Української Академії наук, свідомо чи несвідомо залишаючи

«непоміченими» зусилля науковців в цьому процесі. Зокрема, в них умяється значення постаті М. П. Василенка як одного із провідних фундаторів УАН.

3 травня 1918 року виконувачем обов'язків голови Ради міністрів Української Держави гетьманом Павлом Скоропадським був призначений Василенко. Цю посаду він суміщав з обов'язками міністра закордонних справ і міністра освіти, а 8 липня очолив Державний Сенат, де наступного дня виступив з ініціативою заснування Української академії наук (УАН). Однією з найперших практичних дій по Міністерству народної освіти було запрошення до Києва найкращих представників української та російської інтелігенції для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук. 9 липня 1918 року була створена відповідна комісія. Вченим секретарем її було призначено історика України, спеціаліста з проблем генеалогії, організатора Архівного управління В. Л. Модзалевського. Ядром комісії стали професори з університету і політехнічного інституту у Києві: фізик Й. Й. Косоногов, фізико-хімік В. О. Кістяківський, біолог і селекціонер М. Ф. Кащенко, механік С. П. Тимошенко, філолог К. К. Тимченко, мистецтвознавець Г. Г. Павлуцький, геолог П. А. Тутковський, економіст М. І. Туган-Барановський, відомий історик Д. І. Багалій (з Харкова). З Москви запросили визначного ученого-орієнталіста, дослідника історії і граматики української мови А. Ю. Кримського. Головою Комісії став В. І. Вернадський [3, с. 23].

На першому засіданні комісії М. П. Василенко пояснив позицію засновників Академії так: «Академія повинна згуртувати коло себе наукові сили, які в першу чергу мусять поповнити хиби щодо студіювання України. Ненормальні умови і підозріле відношення до української науки, в яких вона розвивалась, утворили те, що Україна мало досліджена. Історію України, історію українського мистецтва, мову, письменство, природні багатства, народне життя, статистику, географію, етнографію почасти тільки почали студіювати, почасти мають вони такі вади, що потрібні виняткові потуги, аби заповнити існуючі перепустки. Час іде і потрібно поспішати налагодити наукове життя в Україні» [1, с. 3.]. На цьому ж засіданні В. І. Вернадський підкреслював, що Академія наук

«повинна сприяти зросту української національної самосвідомості і української культури шляхом широкого й глибокого, проникливого наукового вивчення минулого й сьогодення, українського народу і його сусідів, природи зайнятого їм краю, у всіх його нескінченних проявах» [5,с. 10.]. За два місяці комісія виробила законопроект про заснування УАН, затверджений гетьманом П. Скоропадським 14 листопада. Українська академія наук мала стати самоврядною організацією у складі 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінетів, 2 лабораторій, Ботанічного та Акліматизаційного садів, Астрономічної обсерваторії, Біологічної станції, бібліотеки, власної друкарні та архіву. Згідно з § 12 Закону про УАН, на її рахунок переводилося 1 603 466 крб. [5,с. 25-26.], що безумовно заклало міцний фундамент для наукової праці.

Робота Української Академії наук, за першим її Статутом, підготовленим згаданою Комісією, орієнтувалася на загальнолюдські надпартійні цінності. У першому розділі Статуту – «Загальні тези» – привертало до себе увагу саме положення про фактичну автономію Академії від влади. Найважливішою умовою розвитку науки фундатори Української Академії наук визнали участь держави в організації науково-дослідної роботи: не керівництво і не управління, як це трактувалося й трактується вітчизняним наукознавством, а створення сприятливих умов для наукової діяльності. Як державна установа, УАН мала підпорядковуватися не урядові, а законодавчій владі, бо лише за цієї умови Академія наук могла виступати як незалежний експерт, консультант, радник. Право репрезентувати Академію мали виключно її члени, що займали наукові посади. Член академії не міг вважатися повноправним академіком, якщо він обіймав посаду на державній службі. Згідно із запропонованим статутом, дійсними членами УАН могли бути не лише громадяни Української Держави, але й українські вчені із Західної України, а також іноземці за згодою двох третин дійсних членів УАН. Перших академіків було призначено 14 листопада постановою уряду – ними стали геологи Володимир Іванович Вернадський та Павло Аполлонович Тутковський, біолог Микола Теофанович Кащенко, механік Степан Прокопович Тимошенко, правознавець Федір Васильович Тарановський,

сходознавці Агатангел Юхимович Кримський та Микола Іванович Петров, лінгвіст Степан Смаль-Стоцький, історики Дмитро Іванович Багалій та Орест Іванович Левицький, економісти Михайло Іванович Туган-Барановський та Володимир Андрійович Косинський [6, с. 34].

Перше установче Спільне зібрання Української Академії наук відбулось 27 листопада 1918 року, на якому президентом УАН було обрано професора Володимира Вернадського, неодмінним секретарем – Агатангела Кримського і було затверджено її перші три відділи – історико-філологічний, фізико-математичний і соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і національну бібліотеку. Саме цю дату прийнято вважати днем заснування Академії.

Організаційна робота відбувалася у складній обстановці політичної нестабільності. Драматичні події, пов'язані зі змінами політичних режимів в Україні протягом 1918-1919 рр., не могли не позначитися надолі молодій Українській Академії наук. Пізніше в короткій історичній довідці про трирічне існування УАН А. Ю. Кримський писав: «В бурхливих умовах нескінченних перемін проходить ця праця вищої наукової установи України, що, незважаючи ні на які перешкоди, завзялась творити українську культуру, стоячи на сторожі інтересів чистої науки, далеких від політичної, партійної, гурткової злоби дня. Правда, ця злоба дня незрідка сама вривалась в життя Академії у формі змін політичного режиму або скрутних матеріальних умов, що примушують працівників науки одвертати свою увагу у бік дрібної буденщини, але високі завдання роботи духа і свідомість її користі для цілого українського народу допомагають цим людям нести на плечах її нелегкий тягар в невпинній боротьбі з великими і малими каменями преткновенія» [3, с. 25]. Попри усі негаразди, у вчених вистачило насаги у винятково складний період проводити ефективну науково-організаційну роботу. Згідно з концепцією УАН, вперше закладались підвалини українознавства, створювались відповідні комісії. Відділи готувалися до нових виборів дійсних членів Академії. Спільне зібрання вирішувало питання про затвердження кандидатур на адміністративні посади, розглядало програми

наукових досліджень, клопотання перед владою, яка час від часу змінювалася, про виділення коштів і т. ін.

Таким чином, історія створення УАН органічно пов'язана з широкими державотворчими заходами уряду П. Скоропадського. Він чудово усвідомлював, що в системі цілісного життя нації, яке можливе, як переконує історичний досвід, лише за наявності власної політичної структури, розвитку науково-інтелектуальної сфери належить одне з перших місць. Тому разом з такими провідними вченими того часу, як В. Вернадський, А. Кримський, М. Василенко, Д. Багалій та інші, гетьман розумів необхідність державного внеску в розвиток академічної науки, фінансової, організаційної та моральної підтримки її з боку влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Київ: Друк. Укр. наук.т-ва, 1919. IV, 88, XXXIV с.
2. Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918-1998. К.: Фенікс, 2000. 163 с.
3. Матвєєва Л. В. Створення Української Академії наук (1918-1928) // Східний світ. 2008. № 3. С. 22-47.
4. Національна Академія наук України. 1918-2008: до 90-річчя від дня засн. / голов. ред. Б. Є. Патон. К.: Вид-во «КММ», 2008. 624 с.
5. Пояснювальна записка до законопроекту про заснування УАН у Києві. Київ: Друк. Укр. наук.т-ва, 1918. 26 с.
6. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук // Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 26-38.

Луценко М. В., кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П.СКОРОПАДСЬКОГО

Гетьман Павло Скоропадський є непересічною історичною постаттю. Особливо важливою науковою проблемою в українознавчому вимірі є вивчення його державотворчої діяльності, тому що фахове дослідження нашого складного минулого, дає нам можливість використати історичний досвід у розбудові нашої держави в ХХІ ст.

Свою програму дій щодо розбудови Української держави гетьман виклав у таких документах, як «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», виданих 29 квітня 1918 р. Першочерговим завданням П.Скоропадський вважав створення дієздатного уряду й сильного адміністративного апарату за принципом професійності. Гетьман намагався вирішити низку важливих економічно-фінансових проблем Української Держави: розв'язання аграрного питання – гетьман намагався створити стан заможних селян-власників (козаків), які мали стати його надійною порою. Так, окремим універсалом 16 жовтня 1918р. він відновив козацтво як привілейований стан суспільства й особисто очолив Велику козацьку раду. Завдяки фаховій роботі українських фінансистів вдалося налагодити грошовий обіг і створити стабільний державний бюджет. Українська валюта стала міцною. Розпочала потроху працювати промисловість та відновлюватися шляхи сполучення.

Проте всі ці досягнення, які були безумовно, вагомим здобутком гетьманату, базувалися на дуже хиткій соціально-політичній основі (повне підпорядкування соціально-економічної політики інтересам панівних неукраїнських верств населення та командуванню німецько-австрійської армії тощо).

Про культурний розвиток держави необхідно сказати окремо. П.Скоропадський цьому напряму державної політики надавав дуже важливого значення. У період правління П.Скоропадського було підготовлено і затверджено 17 законів, 14 постанов, два статuti та одна інструкція – усього 34 документи, що стосувалися розвитку освіти, науки і культури. Цей комплекс офіційних документів свідчить про велику роботу уряду в напрямі реформування та створення нових вищих, середніх та початкових навчальних закладів України. Адже П. Скоропадський намагався створити якомога більший прошарок освічених людей, докладав багато зусиль для формування української інтелігенції, що свідчить про україноцентричну позицію гетьмана.

Усього за сім з половиною місяців існуванню Української держави П.Скоропадського – було: засновано Українську академію наук, яку очолив відомий учений В.Вернадський; створено мережу українських початкових і середніх шкіл, мережу навчальних закладів національних меншин; відкрито 150 нових україномовних гімназій; уведено в шкільну й гімназичну програми українську мову, історію та географію України як обов'язкові предмети; видано кілька мільйонів підручників українською мовою; відкрито два державних українських університети (17 серпня 1918 р. вийшов закон про заснування в Кам'янець-Подільському Державного українського університету, другий закон, який побачив світ того ж дня, стосувався відкриттю університету в Києві, а точніше – “Про перетворення Київського Народного українського університету в Київський Державний український університет”); розширено мережу національної вищої школи, зокрема засновано більше 20 вищих навчальних закладів: Одеський політехнічний, Київський архітектурний, Київський клінічний, Київський вищий технічний, Одеський сільськогосподарський інститути тощо; створено в усіх вищих навчальних закладах України кафедри української мови, літератури та історії; надано нового імпульсу театральному життю України, зокрема створено Державний народний театр, Державний драматичний театр, Український національний театр під керівництвом П.Саксаганського, “Молодий театр” Л.Курбаса, Залізничний театр, Херсонський український драматичний

театр, Державну драматичну школу та ін.; зроблено суттєвий внесок у розвиток національної музичної культури, а саме: створено Національний оперний театр, Музично-драматичний інститут, Першу дитячу оперу, Перший український національний хор, Державний симфонічний оркестр, Державну капелу бандуристів, школу кобзарів; Київське концертне бюро та ін.; засновано нові художні, бібліотечні та музейні заклади – Національну галерею мистецтв; Національну бібліотеку, Український історичний музей; Черкаський краєзнавчий музей, музей церковно-історичної та археологічної громади, а також десятки інших установ, що мали сприяти відродженню української культури.

Саме в галузях освіти, науки, культури найбільшою мірою виявилися конструктивна діяльність П.Скоропадського. Успіхи у проведенні політики в цих галузях сприяли розбудові Української держави.

Вагомими є здобутки гетьманського уряду в розбудові мережі зовнішньополітичних представництв.

За весь період свого існування Українська держава П.Скоропадського мала 11 дипломатичних і близько 50 консульських представництв у 20 країнах, а на своїй території – 12 дипломатичних і 42 консульських представництва з 24 держав.

До головних здобутків уряду П.Скоропадського з точки зору державотворення можна віднести: становлення та розвиток освіти, науки, культури; розвиток законотворчості Української держави; формування інституту державної служби; розбудову мережі дипломатичних представництв; створення судової системи; розбудову державних фінансових інститутів.

Отже державотворча роль та значущість діяльності П.Скоропадського в добу Гетьманату 1918 р. є очевидними, попри недоліки й прорахунки (відсутність чисельної дієздатної регулярної української армії; невирішеність аграрного питання; посилення впливу в Українській державі російських консервативних кіл; недовіра населення до уряду, що посилювалася антиурядовою пропагандою, з одного боку, і помилками уряду – з другого тощо.) і короткий термін правління П.Скоропадського.

Мартинова І.С., кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

1918 РІК У РЕЦЕПЦІЯХ Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

Сучасні підходи до написання вітчизняної історії вимагають рахуватися з думками і свідченнями безпосередніх учасників подій. Тим більше, якщо це така особа як український громадсько-політичний діяч, благодійник, фундатор і видавець першої в Наддніпрянській Україні щоденної газети „Громадська думка” (1906), а потім „Рада” (1906-1914), активний учасник українського націотворчого руху кінця XIX - початку XX століть Євген Харлампійович Чикаленко. Його багата мемуарна й епістолярна спадщина є цінним джерелом в дослідженні вітчизняних історично-культурних і літературних процесів на зламі XIX та XX століть. Є. Чикаленко залишив у спадок масив публіцистичних праць, що не втратили донині своєї актуальності. Спогади Є. Х. Чикаленка про Українську революцію цінні ще і тим, що сам автор не брав участі у публічній політичній діяльності, але безпосередньо був знайомий майже з усіма центральними акторами тогочасного політичного процесу.

Багато уваги у спогадах Є. Х. Чикаленка приділено 1918 року, коли на політичній арені в боротьбі за Україну зіткнулися сили прямо протилежного політичного спрямування та ще і в умовах іноземної окупації. Їх аналіз надає можливості поглибити вивчення як самої постаті автора, так і доповнити уявлення про суспільно – політичну ситуацію в Україні, в цілому про українську політичну еліту того часу.

Постать Є. Х. Чикаленка, його мемуарна і епістолярна спадщина завжди привертала особливу увагу істориків [1-4; 8-9]. Варто звернути особливу увагу на

дослідження І. Старовойтенко, яка присвятила даній проблематиці кандидатську дисертацію, що носить джерелознавчий характер. Авторка комплексно проаналізувала епістолярну спадщину Є. Чикаленка [9-10]. Дослідниця опублікувала низку статей присвячених епістолярію Є. Чикаленка, а також монографію, в якій розглянула видавничу діяльність Є. Чикаленка, його суспільно – політичні погляди, описала часи перебування в еміграції [11]. Особливістю цього дослідження є приділення значної уваги аналізу суспільних поглядів і діяльності найближчого оточення Є. Чикаленка, його друзів, колег, соратників. Цьому присвячено більше половини дослідження.

Таким чином, існує значний історіографічний доробок, присвячений окремим аспектам діяльності відомого діяча національного відродження.

Основу джерельної бази роботи становлять праці Є. Чикаленка, опубліковані документи. Передусім – це наукові, науково-популярні та публіцистичні праці самого Є.Чикаленка, більшість яких була опублікована ще за життя автора [5-7; 11-14]. Одним із найважливіших джерел є автобіографічні роботи Є. Чикаленка, у яких автор день за днем відтворював та давав критичний аналіз тим подіям, що відбувалися на його очах. Надзвичайно важливим і цікавим джерелом є «Спогади» Євгена Харлампійовича. Підкреслимо особливе значення „Щоденників" Є. Чикаленка. Щоденники Євгена Чикаленка ішли до українського читача надзвичайно довго - опубліковані вперше «Червоною калиною» у Львові в 1931 р., вони вже давно вимагали свого перевидання і лише в 2004 – 2005 роках вийшли в Україні.

Другий том щоденника, написаний на основі безпосередніх вражень автора, розкриває перед сучасним читачем період становлення української державності: утворення УНР та діяльність Центральної ради, життя в Україні за Гетьманату й Директорії, відносини молодої держави з Німеччиною та Росією. Автор наводить матеріали преси, інші документи, які висвітлюють тогочасну суспільно-політичну ситуацію, дає об'єктивну й виважену оцінку подій та багатьох державних діячів: С. Петлюри, П. Скоропадського, В. Винниченка та ін. Є. Чикаленко занотовує

свої роздуми про історичну долю України, власне бачення державного будівництва.

Окремим томом був виданий «Щоденник» за 1918-1920 рр., який став дуже важливим для дослідження історичних перипетій тієї доби, адже автор детально записував події, супроводжуючи їх глибоким осмисленням.

Фактично кожний епізод подій української революції Є. Чикаленком зафіксований і осмислений в його епістолярній та мемуарній спадщині. Так, у листах і щоденнику прозвучали узагальнені оцінки тогочасних подій, ключових моментів доби, відображені місце й участь Є. Чикаленка у революційних перипетіях, його прогнози, які через певний час ставали невтішною реальністю. Більшість подій та їх учасників, відомих політиків, відображено не лише з офіційного, а й з внутрішнього боку, з точки зору тих людських якостей, про які добре знав Є. Чикаленко, і які, очевидно, відіграли не останню роль у революційному процесі.

Центральними подіями 1918 року стали поразка Центральної Ради, німецька окупація та встановлення Гетьманату П. Скоропадського. Що несли ці події українському народові на думку Є. Х. Чикаленка?

Щодо поразки Центральної Ради, то її головною причиною Є. Х. Чикаленко вважав аграрний закон Центральної Ради, в основу якого був покладений принцип скасування приватної власності на землю: «цей закон зробив ворогом Української держави всякого, хто мав хоч невеликий клопіт землі, бо кому охота була обороняти ту державу, яка забрала в нього дурно його власність і зробила її державною» [14. С. 79]. Стратегічною помилкою Центральної Ради, на думку Євгена Чикаленка, було її бажання опертись на найбідніші верстви народу, насамперед селянську бідноту, голоту, тоді як треба було шукати опору в дрібній буржуазії [12. С. 77]. Зауважимо, що Є. Х. Чикаленко, як мало хто з діячів Центральної Ради, знав українського селянина, його прагнення і настрої. Сам Є. Х. Чикаленко наголошував на першочерговості проведення демократичної земельної реформи, яка встановлювала б максимальні норми землеволодіння та передбачала парцеляцію великих господарств через їх розпродаж. На його

пропозицію, цей максимум мав коливатися у межах 150-250 десятин землі, залежно від географічних умов місцевості. Є. Чикаленко вважав, що головною соціальною базою державного будівництва мають стати середняки. Він не довіряв ні сільській голоті, яка не мала здатності й хисту господарювати на землі, ні великим землевласникам, бо серед них було мало українців, а тому й така державність була їм непотрібною.

На думку Є. Чикаленка для більшості українців у роки революції національне питання було другорядним. Для переважної частини населення актуальнішим за інші було аграрне питання, розподіл землі, ухвалення справедливого земельного закону і т. д. А тому вони, наприклад, байдуже поставилися до українізації освіти та адміністративних інституцій в Україні. Виходячи з цього, Є. Чикаленко у спілкуванні з урядовцями Генерального Секретаріату й політиками доби Гетьманату неодноразово підкреслював першочерговість вирішення саме аграрного питання, бо лише воно, на його думку, прокладало шлях до автономії, а згодом і самостійності України. Є. Чикаленко зізнавався, що він, як землевласник готовий був пожертвувати власними статками, якби вони допомогли здобути автономію. Він підкреслював необхідність агітаційної роботи серед малосвідомого селянства, за яким спостерігав на півдні України, не дуже тішачись тими спостереженнями, бо вони демонстрували політичну інертність хліборобів, їхню байдужість до національного питання. Вони жили лише маренням про земельку, чекаючи від будь-якого уряду позитивного вирішення цього питання та заспокоєння села. Враховуючи це, Є. Чикаленко зауважував контраст між реаліями сільського життя й піднесеними настроями селянських делегатів столичних з'їздів та зборів. Він називав ці настрої не відображенням дійсного стану справ на селі, а відбиттям поглядів кращих його представників.

Великі претензії були у Євгена Чикаленка до української політичної еліти, він відзначав повну відсутність у неї державотворчого досвіду та надмір соціалістичних ілюзій. Чикаленко вважав, що більшість української інтелігенції - партійні теоретики та соціальні фантасти, які не знали практичного життя. 90% їх

належало до соціалістичних партій, проте різних, з відмінними партійними програмами, стратегіями і тактиками, що призводило до безкінечних конфліктів між ними. «Та якби вони і дійшли до якоїсь консолідації, — переконаний Євген Чикаленко, — то все-таки соціалістичної України зорганізувати не можна, бо дев'ять десятих її людності — дрібна селянська буржуазія, яка не пристане на соціалістичний лад». [12. С. 249].

Прихід на Україну німецьких військ навесні 1918 р. Є. Чикаленко сприйняв неоднозначно. Справа в тому, що тривалий час він був відвертим германофілом. Ще з 1908 р. він неодноразово писав П. Стебницькому про користь для українців досвіду німців, бо захоплювався їхньою організованістю, дисциплінованістю, ставленням до праці, підкреслював позитивний вплив цієї нації на формування європейської культури [5. С. 135]. Підставою для таких висновків були його власні спостереження за німецькими колоністами на Херсонщині. Тому цілком зрозуміло, він побачив у цій акції військової допомоги порятunek для своєї батьківщини, сподівався на те, що німці наведуть лад в Україні й приведуть до тям населення, розбещене революційним анархічним безладдям.

Є. Чикаленко робив такі прогнози щодо приходу німців в Україну: «Якщо Германія візьме гору над Антантою, то Українська держава за кілька років окремого існування од Московщини, під протекторатом Германії, призвичаїться до самостійного життя державного і згодом стане самостійною державою. Німецький капітал і наука оплодотворять Україну, і вона вироблятиме безмірно більше хліба, скоту, сахару, заліза, вугілля, як тепер, і швидко стане поряд європейських держав» [5. С. 137]. Навіть окупацію України Німеччиною за її наслідками Є. Чикаленко вважав позитивнішою, аніж її об'єднання з Росією, бо бачив німців не загарбниками, а швидше колоністами в чужому краї, які б уже в другому поколінні засвоїли українську мову та принесли в Україну високу господарсько-економічну культуру; досвід окремих європейських народів, на його думку, засвідчував, що під німецьким впливом вони стали культурними націями.

Тому Є. Чикаленко вважав навіть ліпшим для свого народу становище німецького раба, аніж російського «брата». Зокрема, писав: «Якщо обставини складуться так, що українці попадуть у становище німецьких рабів, то вони в боротьбі з німцями переймуть у них і орудіє боротьби, т. є. культуру, як перейняли її ести, латиші в Росії та чехи в Австрії, тоді українці навчатися ненавидіти своїх гнобителів і згодом визволяться від них. А коли українці знов попадуть в становище „братів" до великоросів, то народ український надовго зостанеться темним, несвідомим своєї національності, з прикметами парія, тобто п'яниці, злодія та матерщинника, якому далеко і в соціальному, і в національному відношенні до німецького раба - естонця, латиша, не кажучи вже про чеха» [13. С. 345]. Разом з тим він розумів, що німці переслідують перш за все свої інтереси. У разі відступу німців з України Чикаленко прогнозував початок її загарбання Росією, більшовицькою або монархічною. Є. Чикаленко зазначав, що до літа 1918 р. він уже не зустрічав серед знайомих і приятелів прихильників перебування німецьких військ в Україні [13. С. 380]. Перебування німецьких військ в Україні скоро розвіяло германофільські настрої, практика різче відрізнялася від теоретичних міркувань. Є. Чикаленко зауважував, що німці, прийшовши в Україну, припустилися великої помилки: вони не ознайомилися з реальним станом її внутрішніх справ, відносинами класів, дозволили уряду проводити шкідливу для національних інтересів політику і цим налаштували проти себе як простий люд, українське військо, так і українську інтелігенцію. Це дало підстави говорити про недалекоглядність німців, яку вони продемонстрували в Україні, бо дбали тоді лише про власні інтереси.

У Є. Чикаленка було більше симпатій до Української Держави гетьмана П. Скоропадського, а ніж до УНР, проголошеної Центральною Радою. У квітні 1918 р. зять Є. Чикаленка О. Скоропис-Йолтуховський від імені гетьмана П. Скоропадського пропонував Євгенові Харлампійовичу сформувати тимчасовий самодержавний уряд, який би правив республікою та навів порядок у країні. Але Є. Чикаленко не наважився прийняти цю пропозицію. Видно, що спочатку Є. Чикаленко із симпатіями ставився до П. Скоропадського, бо вважав його

щирим прихильником української самостійності, політичну недалекоглядність якого використали у своїх інтересах внутрішні й зовнішні сили. Є. Чикаленко називав українського гетьмана «лялькою» в їхніх руках.

Із мемуарів стає відомо про зустріч Є. Чикаленка на початку листопада 1918 р. із П. Скоропадським, у ході якої він отримав від гетьмана пропозицію виїхати послом до Львова, але від неї Євген Харлампійович також відмовився. Він тоді дорікнув гетьманові, що той запізнився з проведенням аграрної реформи, довів до відома П. Скоропадського, що для проведення такої реформи в Україні не було жодного з необхідних чинників, ні національного уряду, ні сильної дисциплінованої армії.

У період формування гетьманського кабінету незадоволення у Є. Чикаленка викликала поведінка членів Української партії соціалістів - федералістів, яку він називав партією журналістів. Помилкою він вважав бойкотування нею пропозиції співпраці з гетьманом, бо наслідком того бойкоту став кадетсько-октябристський кабінет М. Василенка, який почав проводити проросійську політику в Україні. Цей прикрий факт так вразив Є. Чикаленка, що він навіть припинив спілкування з лідерами партії — С. Єфремовим та А. Ніковським. Є. Чикаленко зазначав, що неукраїнський уряд М. Василенка задовольняв німців, бо дозволяв їм безперешкодно вивозити з України її ресурси, тому між ними й склалися добрі стосунки. Підтримка ж німцями проросійського уряду перетворила їх у ворогів українського народу.

Політика німців в Україні та дії гетьмана не задовольняли Є. Чикаленка, разом з тим він був противником антигетьманського повстання, яке організовував Національний Союз на чолі з В. Винниченком та М. Шаповалом. У нього перш за все не викликали довіри люди, які рвалися до влади і яких він знав особисто. Для Євгена Харлампійовича не були секретом такі негативні риси В. Винниченка, як себелюбство і впертість; він не вважав його за великого політика, називаючи людиною темпераменту і настрою. Зокрема, писав про нього: «В Національному союзі В[олодимир] К[ирилович] своїм запалом, своєю силою подавляє, гнітить всіх, і ніхто не має сміливості йому перечити; недавно один есдек висловив своє

здивування, що навіть есери, люди солідні, розумні, не можуть збити його з стежки, на яку він веде всіх в Національному] союзі. А натура у В[олодимира] К[ириловича] цілком автократична, яка не переносить інакомислія, а особливо конкуренції собі» [12. С. 126]. Він пропонував у ті відповідальні дні такий проект виходу із кризи: залишити гетьмана при владі, сформувати національний уряд, скликати Сейм, який уповноважити вирішити питання про долю Гетьманату.

Є. Чикаленко ще в 1918 р. остерігався союзу України з більшовицькою Росією, бо вважав, що її доля в такій спілці буде новим варіантом «єдиної неділимої Росії», у якій знову Україна розчиниться як національно безправна провінція великої імперії. Він писав: «Аби тільки не прийшла сюди загроза більшовизму, бо тоді загине Україна у всеросійській совдепії».

Не очікував Є. Чикаленко позитивних наслідків і від політики Директорії, бо з самого початку вона почала будуватися на помилках попередників: до уряду ввійшли міністри, невідповідні посадам, було взято курс на більшовизацію, не було певності у зовнішній підтримці з боку держав Антанти. Не мали відповідних здібностей і лідери нової влади, про яких Є. Чикаленко писав: «Винниченко і Шаповал більше люди темпераменту, настрою, ніж логіки розуму, і обидва вони талановиті агітатори, пропагатори, але не державні мужі, а через те з певністю можна сказати, що їх політика доведе Україну до повної анархії, большевизму, а в результаті приведе до реакції, а може, й до всеросійської монархії, коли не до поділу, як в XVII віці» [12. С. 103-104]. Згодом Є. Чикаленко назвав повстання проти П. Скоропадського історичною помилкою, яка привела Україну до «єдиної совдепії», а лідерів Директорії — людьми, які «завалили» українську державність. Саме з цієї причини Є. Чикаленко у скрутний період еміграції відмовиться від грошової допомоги В. Винниченка, яку останній запропонував йому через Л. Ганкевича.

Численні поразки і розчарування привели Є. Чикаленка до остаточного висновку про неготовність українців до державотворення. Він констатував, що українська самостійність не виборювалася у кривавій боротьбі, а була подарована його нації несподівано, і та виявилася неготовою вилити її у державницькі форми,

бо не мала для того відповідних виконавців. Українська інтелігенція, на думку Євгена Харлампійовича, складалася з політично незрілих елементів, які не мали навіть практики місцевого самоврядування, бо були в більшості своїй журналістами, педагогами, письменниками, а не державниками. Такий урок Україна винесла після кількох років революційних подій, які закінчилися для неї тим, чого найбільше боявся Є. Чикаленко, — об'єднанням з більшовицькою Росією.

Таким чином, 1918 рік на думку Є. Х. Чикаленка був роком державницьких можливостей для українського народу. Але уряди, що створювалися в Україні, не мали такої програми національних і соціальних перетворень, яка б задовольняла більшість, несприятливими були і зовнішні обставини. Політику П. Скоропадського Є.Чикаленко засуджував, оскільки вона суперечила його переконанням. Разом з тим він вважав можливою співпрацю з гетьманським урядом, за умови, якщо це не буде суперечити українським інтересам. Співпрацю з радянською владою Є.Чикаленко навіть не розглядав. Він дуже добре розумів масштаб та історичне значення революції в історії України. 5 червня 1919 р. він занотовує: "Велике щастя нашого народу, що він переживає не тільки соціальну революцію, як великоруський народ, а й національну, яка виведе його з темноти на ясний світ до щасливої будучини." 7 вересня 1919 р. Чикаленко розгортає цю думку: "До 17-го року на народ український сусіди дивились, як на гній, на обірник для культур московської та польської; широкий європейський світ, крім дуже малого числа спеціалістів-учених, нічого не знав і не чув про Україну, а ці два роки показали як сусідам, так і всьому європейському та заатлантичному світові, що єсть на світі самостійний український народ, який спинається, прагне до самостійного життя, що він не є маленькою, незначною відміною російського, чи великоруського народу. За ці два роки Україна своїм незалежним існуванням перервала давніше посідання її москалями та поляками і показала перед судом всього світу, що вона не втратила своїх прав на процесування з своїми сусідами за своє існування, і що вона вже не зречеться цих своїх прав, а буде позиватись, тягатись, борюкатись, поки-таки не доб'ється прав, які їй належать як всякому

народові, як і всякій нації» [14. С. 86, 113-114]. Важливо не тільки те, що про Україну заговорили в світі, не менш важливо, що революція розбудила внутрішні сили народу, сприяла потужному росту його самосвідомості та національної самоідентифікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Ю.О. Видавнича, благодійницька та громадсько – політична діяльність Євгена Чикаленка (1880-ті – 1929рр.)// Автореф. дис. ... канд. Істор. наук. Київ, 2008. 16с.
2. Бойко Ю.В. Участь Євгена Чикаленка у суспільно-політичному житті і процесах державотворення в добу української революції // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. 2006. Вип. 88. С. 63–66.
3. Верстюк В. Євген Чикаленко - будитель нації // Влада і політика. 2001. 13-19 квітня. - № 14. С. 18; 20-26 квітня. № 15. С. 18.
4. Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. Ужгород.нац. ун-т. Ужгород, 2008. 223 с.
5. Євген Чикаленко. Петро Стебницький. Листування. 1900-1922 роки / [упорядкування: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступна стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко] / Миронець Надія, Старовойтенко Інна. - К.: Темпора, 2008.- 350 с.
6. Листи Євгена Чикаленка з еміграції до Сергія Єфремова (1923-1928 рр.) / [упорядк., вст. та ко-мент. Інни Старовойтенко]. К.: Темпора, 2003. 240 с.
7. Листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка 1907-1919. / Упор., вступ, коментарі І. Старовойтенко. К.: Темпора, 2005. 252 с.
8. Осташко Т. Євген Чикаленко: зміна участі// Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919). К., Темпора, 2011. 424 с.
9. Старовойтенко І. Проблеми української ментальності в епістолярній спадщині Євгена Чикаленка // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. К.: „Українська Видавнича Спілка”, 2004. С. 88–94.

10. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи: монографія. К.: Темпора, 2009. 544 с.
11. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). К., 2004. Т. 1. 428 с.
12. Чикаленко Є. Щоденник (1917–1918). К., 2004. Т. 2. 464 с.
13. Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919). К., Темпора, 2011. 424 с.
14. Чикаленко Є.Х. Щоденник, 1919 – 1920. Київ – Нью – Йорк: Вид – во імені Олени Теліги, 2005. 640 с.

Підлісний Д. В., кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і гуманітарних дисциплін
ХГУ «НУА»

ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Доба Української Гетьманської Держави стала одним з ключових етапів Революції 1917–1921 рр. При цьому в силу цілої низки причин політика гетьманського уряду досі зустрічає різні, часто діаметрально протилежні оцінки у вітчизняній історіографії. Одні автори, наприклад, такий відомий спеціаліст, як В. Ф. Солдатенко [1], вважають, що консервативна Українська держава перекреслила більшість досягнень революції, інші (зокрема, О. П. Реєнт [2] та О. І. Терещенко [3]) в цілому позитивно оцінюють політику гетьманського уряду як спробу розбудови сильної національної держави. У той же час, переважна більшість сучасних науковців погоджується із тим, що найбільш вдалим вектором внутрішньої політики Гетьманату стала національно-культурна політика, зокрема, діяльність в сфері розбудови вищої освіти.

І дійсно, в період травня-грудня 1918 р. система вищої освіти України зазнала істотних перетворень, котрі стали наслідком дії цілої низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Насамперед, слід відзначити, що гетьманським урядом проводилась цілеспрямована політика щодо розбудови системи вищої освіти, основними пріоритетами якої було продовження курсу на українізацію освітньої

системи, розширення сітки вищих навчальних закладів, лібералізація культурно-освітньої сфери. Також маємо підкреслити, що на відміну від періоду Центральної Ради та Директорії, ключові пости в апараті управління вищою освітою та комісії у справах вищої школи та наукових інституцій посіли представники академічної еліти (М. П. Василенко, В. І. Вернадський, Є. В. Спекторський, Г. Г. Де-Мец, Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов), які мали великий досвід управлінської діяльності та власне бачення проблеми розбудови системи вищої освіти. Вкрай важливо, що гетьманському уряду вдалося порозумітись із більшістю академічної еліти, котра, будучи вихованою на цінностях «великоруської» культури, із насторогою ставилась до української національної ідеї та протягом 1917 р. негативно сприймала курс на українізацію вищої освіти. Компроміс між владою та професорсько-викладацьким складом було досягнуто на Другому з'їзді представників вищих навчальних закладів України, котрий відбувся наприкінці травня 1918 р. У резолюції з'їзду було окреслено такі форми українізації вищої освіти, як відкриття кафедр українознавства у дореволюційних російськомовних вишах та утворення нових вищих шкіл з національно орієнтованим навчально-виховним процесом. В якості тимчасового заходу з'їзд також запропонував надати радам вищих навчальних закладів право запроваджувати паралельні курси з українською мовою викладання [4].

Результатом спільної роботи уряду та академічної спільноти стало відкриття двох державних українських університетів у Києві та Кам'янці-Подільському, запровадження кафедр українознавства у дореволюційних університетах, утворення цілої низки вишів за громадською та приватною ініціативою (серед них: університет у Катеринославі, українські історико-філологічний та юридичний факультети у Полтаві, політехнічні інститути в Одесі та Херсоні, близькосхідний, економіко-адміністративний, архітектурний, музично-драматичний інститути у Києві, художньо-промисловий інститут у Миргороді тощо). У 1918 г. гетьманським урядом та академічною спільнотою висувалися й інші проекти відкриття вишів. Так, з червня 1918 р. в академічних та урядових колах активно обговорювалось питання переведення до Києва Юр'ївського

(Дерптського) ветеринарного інституту, заснування учительських інститутів у Харкові та Житомирі [5; 6].

Загалом, влітку-восени 1918 р. система вищих навчальних закладів України розширювалась безпрецедентними темпами. За нашими підрахунками, в цей період реально запрацювало 15 повноцінних вишів зі студентським контингентом більше 8 тис. осіб. Таке розширення стало можливим одразу з кількох причин, серед яких притаманна для доби Гетьманату певна стабілізація політичної й соціально-економічної обстановки та ліберальна культурно-освітня політика гетьманського уряду. Важливе значення також відігравала масова міграція в Україну з Радянської Росії, котра торкнулася і академічної спільноти. В. І. Вернадський, А. Є. Кримський, М. К. Любавський, В. К. Карпов, А. А. Нілус, А. П. Фан-дер-Фліт, А. А. Мануйлов, Ф. В. Тарановський, Е. Д. Грімм, Н. А. Кабанов – ось далеко не повний перелік відомих науковців, котрі у 1918 р. приїхали працювати в Україну та відіграли провідну роль у відкритті нових вищих навчальних закладів.

Лібералізація урядової політики дала поштовх розвитку вищої освіти національних меншин. Протягом 1918 р. було відкрито єврейські народні університети в Києві та Одесі, утворено кафедри єврейської та польської культури у Кам'янець-Подільському університеті [7]. Вкрай важливе значення також мало відкриття Київських єврейських фребелівських курсів, котрі було покликано готувати вихователів дошкільних закладів й вчителів початкової школи, та реорганізація першого в Україні вишу, покликаного задовольнити національно-культурні потреби осіб іудейського віросповідання – приватного Катеринославського політехнічного інституту, у складі якого було відкрито медичний, фізико-математичний та філософсько-гуманітарний факультети (після цього навчальний заклад отримав назву Єврейського наукового інституту) [8].

Слід відзначити, що трансформації системи вищої освіти в період Гетьманату відбувались на фоні вкрай нестабільного фінансового становища вищої школи. Професор Харківських жіночих вищих курсів В. Х. Даватц писав: «З одного боку, відкраються університети і академія наук, з іншого, професура

веде напівголодне існування» [9]. Факти свідчать, що урядом докладалось значних зусиль до покращення матеріального становища вищої школи. Так, було затверджено кошториси провідних вишів, надано фінансову допомогу Київському та Харківському університетам й деяким приватним вишам. Вкрай важливе значення мало рішення Ради міністрів про надання державним вишам колишньої Російської імперії статусу державних вищих шкіл України, яке утворювало нормативно-правові підстави для фінансування цих закладів з державного бюджету [10]. 19 вересня 1918 р. було видано закон про підвищення заробітної платні науково-педагогічним працівникам, згідно з яким посадові оклади різних категорій викладачів збільшувались у 1,8–2 рази [9]. Втім, усіх проблем вищої школи вирішити не вдалося. Нестача коштів стала особливо відчутною в умовах опалювального сезону. Навіть найкрупніші університети – Харківський та Київський – восени 1918 р. працювали із перервами та змушені були скоротити осінній семестр. У свою чергу, Одеський університет у листопаді був змушений повністю припинити роботу внаслідок відсутності коштів на оплату комунальних послуг [11, с. 63].

Таким чином, за часів Гетьманату П. Скоропадського спостерігався інтенсивний розвиток системи вищої освіти України. Саме період літа-осені 1918 р. охарактеризувався найбільшими за всю добу Революції 1917–1921 рр. досягненнями в сфері українізації вищої освіти та найвищими темпами відкриття нових вишів та спеціальностей. Такі досягнення стали можливими як за рахунок цілеспрямованої політики уряду, так і діяльності академічної спільноти, котру, на відміну від періоду Центральної Ради та Директорії, було активно залучено до підготовки та реалізації освітніх реформ. Також професорсько-викладацький склад відіграв провідну роль в процесі утворення цілої низки приватних вишів, котрі було покликано задовольнити соціально-економічні та національно-культурні запити громадськості та подолати регіональну диспропорцію у розташуванні вишів. Втім, слід відзначити, що значного впливу на розвиток вищої освіти здійснювали несприятливі соціально-економічні умови, котрі, безумовно, відчутно позначились на ефективності реалізації освітніх реформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999.–976с.
2. Рєєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр / О.П. Рєєнт, О.С. Рубльов.–К. : Альтернативи, 1999.–319с.
3. Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Ю. І. Терещенко // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 19–37.
4. Кульбакин С.М. Второй съезд высших учебных заведений Украины / С.М. Кульбакин // Южный край. – 1918. – 29 мая.
5. Вернадський В. І. Листування з українськими вченими. Т. 2 ; Кн. 2:Листування : Д-Я, ч. 2 : О-Я [Видання листування] / авт.-уклад. : О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Афіані [та ін.] ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – 2012.
6. Учительский институт в Харькове // Южный край. – 1918. – 6 декабря.
7. Осташко Т. С. Політика Гетьманату П. Скоропадського в галузі освіти та культури [Електронний ресурс] / Т. Осташко. – Режим доступу: http://www.netarchive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/Ief/2010-2011_16/.
8. Бастряков А. Екатеринославский еврейский политехнический институт [Электронный ресурс] / Александр Бастряков. – Режим доступа: <http://amkob113.ru/bstrkov/bstr-4.html>.
9. Даватц В. На хулящих ученье / В. Даватц // Южный край. – 1918. – 2 ноября.
10. Завальнюк О.М. Спроби реформування російських вищих шкіл за Гетьманщини і Директорії УНР (травень 1918 – січень 1919 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. – Т. 19. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С.462–473.
11. Історія Одеського університету (1865–2000) / Л.О. Ануфрієв, С.О. Аппатов, Ю.О. Амброз [та ін.]. – Одеса : АстроПринт, 2000. – 225 с.

Полупанов Д. С., викладач Харківського
комп'ютерно-технологічного коледжу НТУ «ХПІ»

КУБАНСЬКИЙ КРАЙ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОГРАМАХ ДИРЕКТОРІЇ УНР ТА УРЯДУ ПІВДНЯ РОСІЇ

Після розпаду Російської імперії, народи, що входили до її складу почали вимагати відновлення державності. Серед них вимагала і Україна. Одним зі шляхів збереження незалежності було утворення військово-політичних союзів. Для Директорії УНР це був Кубанський край, який повинен був разом з Доном, Тереком та Астраханню увійти до складу Союзу чорноморських держав, в той час як ЗСПР на чолі з П. М. Врангелем прагнули поновити свій вплив над Україною, знищити РСФРР.

В нашій роботі ми простежимо особливості дипломатичних відносин Кубанського краю та Директорії УНР, розглянемо заходи П. М. Врангеля щодо поновлення контролю над Кубанню, перебіг політичної кризи серед кубанських еліт, яка виникла внаслідок боротьби самостійників та прихильників автономії у складі ЗСПР.

Дослідженням даної проблематики займались: О. Павлишин [3], Д. Білий [1], В. М. Піскун [4], Д. С. Полупанов [5] та інші. Використано спогади та наукові розвідки сучасників подій: Головнокомандувача ЗСПР П. М. Врангеля [2]; міністра землеробства Кубанського краю Д. Є. Скобцова [7]; журналіста Г. В. Раковського [6]; депутата Державної думи I скликання від Таврійської губернії В. А. Оболенського [6]; збірки джерел: «Українська революція. Документи 1919-1921» [9], «Українська політична еміграція 1919-1945» [8].

Кубань мала важливе місце у політичних вимогах ЗСПР та Директорії УНР, бо цей регіон мав великі людські та природні ресурси, які були необхідними для обох ворогуючих сторін в умовах війни з РСФРР та УСРР. Кубанський край,

до захоплення його РСЧА, займав територію 94.904 км². Кількість населення становила на 1914 р. 3 мільйона 122 тисячі 905 чоловік [7, с. 5].

Станом на 1920 р. Землі Кубанського краю перебували під окупацією РСФРР. Директорія УНР перешкоджала Уряду Півдня Росії у спробах створити федеративний союз з народів колишньої Російської імперії. Перш за все, на нашу думку, планам П. М. Врангеля шкодило укладання договору між Директорією УНР та урядом Кубанського краю. За цим договором Директорія УНР та Кубанський край визнавали один одного «незалежними й суверенними» республіками та зобов'язувалися: надавати взаємну допомогу у боротьбі за незалежність «у справах військових, політичних, господарських і фінансових»; укласти «військову та морську конвенцію», а також договори, які б регулювали «господарські та фінансові» взаємовідносини; не підписувати договори, які б могли суперечити інтересам однієї зі сторін [9, с. 179–180]. Надалі, у 1922 р., Кубанський край мав стати складовою Союзу чорноморських держав. До союзу, окрім Кубані, повинні були увійти Дон, Крим, Терек, Кавказ. Таким чином, Україна прагнула об'єднатися з народами, які «перед усім світом визнають самостійність Української Держави» [8, 127]. Основне завдання союзу полягало у захисті національної політичної та економічної самостійності країн-підписантів; забезпеченні міжнародної підтримки України з боку європейських держав; планувалося відродження української армії на основі козацьких традицій тощо [8, с. 127].

Договір зі співробітництва між Кубанським краєм та Директорією закладав підвалини до співробітництва урядів у військовій та фінансових сферах. Така, досить жвава, дипломатична робота С. В. Петлюри викликала у П. М. Врангеля небажання співпрацювати з українським урядом.

П. М. Врангель планував: укладення федеративного договору з Кубанню; знищення самостійницької течії; проведення військової операції щодо звільнення Кубанського краю від РСЧА; запровадження «широкої місцевої автономії», яка дасть можливість «використати налагоджений вже апарат місцевого козачого управління» [2, с. 384].

Уряд Півдня Росії провів ідеологічну роботу з дискредитації самостійницької течії серед кубанського козацтва, що перебувало у Криму. Головнокомандувач згадує: «Самостійні течії втратили у козаків всяке значення. Стройове козацтво відносилось до них явно аддава. Відчуваючи недовіру в стройових частинах, знаходячись у повній залежності від уряду Півдня Росії отамани та їх уряди шукали зближення з головним командуванням» [2, с. 384]. Також адда скомпрометована особа отамана В. Н. Іваніса, «доволі близького до самостійних кіл Ради» [2, с. 385]. Його звинувачували у «ганебній здачі Кубанської армії та навіть намагались аддавала посади та обрати отаманом більш лояльного до П. М. Врангеля генерала С. Г. Улагая. Для проведення виборів не було можливості скликати Раду, оскільки значна частина її членів перебувала аддавалася. Тому П. М. Врангель ухилився від прийняття рішення, «посилаючись на скрутне становище ставки у заплутаному кубанському питанні» [6, с. 431]. Остаточне вирішення цього питання було відкладено Головнокомандувачем до скликання Ради [2, с. 386]. Пасивність Уряду Півдня Росії у вирішенні конфлікту сприяла сваркам серед кубанців. За свідченням журналіста Г. В. Раковського «так підтримувався та живився внутрішній розбрат серед кубанців» [6, с. 431].

Перші кроки зі створення федерації були здійснені вже у квітні 1920 р.. Уряд Півдня Росії уклав з урядами Дону, Кубані, Тереку і Астрахані «Соглашение между Правителем и Главнокомандующим с атаманами и правительствами Дона, Кубани, Терека и Астрахани». Згідно угоди було визнано автономію Дону, Кубані, Тереку та Астрахані, що відповідало бажанням отаманів та рядових козаків. Цей договір передбачав повну незалежність козацьких земель в їх внутрішній політиці. Представники цих регіонів мали право вирішального голосу щодо питань, які стосувалися козаків. Державним утворенням Дону, Тереку та Астрахані аддавалася повна незалежність у вирішенні внутрішніх питань. Але разом з тим Головнокомандуючий зберігав усю повноту влади над збройними силами козацьких земель. Козаки зобов'язувалися надавати усі необхідні для ведення війни ресурси. П. М. Врангель зберігав усю повноту влади над

залізничним транспортом та телеграфом тощо [5]. Після підписання угоди про федерацію з Кубанню він розпочинає підготовку до кубанського походу. Перш за все, П. М. Врангелем 6 серпня 1920 року прийнято наказ, яким «Головнокомандувач Збройними Силами Півня Росії тепер зветься Головнокомандувачем Руської Армії, а утворений при ньому уряд – урядом Півдня Росії» [2, с. 407]. Також до складу уряду вводилися козацькі отамани Дону, Кубані, Тереку та Астрахані [2, с. 407].

В. А. Оболенський вважає, що Уряд Півдня Росії боявся опозиції з боку самостійницьких кіл Кубанського краю, тому при підготовці кубанського десанту «головним командуванням усувався “малонадійний апарат” кубанської військової адміністрації включно до отаманів відділів та членів уряду» [6, с. 409]. Таким чином, за згадкою мемуариста, у Криму існували «два паралельні апарати громадської влади» один на чолі з В. Н. Іванісом, другий – лояльний до уряду Півдня Росії, на чолі з генералом О. П. Філімоновим [6, с. 410]. Останній повинен був поновити роботу органів влади на Кубані. Також на територію Кубані було заборонено пропускати опозиційних до уряду політичних діячів, серед яких був і В. Н. Іваніс [6, с. 409-410].

В. А. Оболенський вважав неможливим повернення Кубанського краю під контроль антибільшовицьких сил «бо населення примирилось з радянською владою й іде на усе, щоб уникнути нових жахів громадянської війни» [6, с.405]. До того, на нашу думку, більшовики вели активну роботу з ідеологічної обробки місцевого населення, що сповільнювало розвиток антирадянських настроїв.

Таким чином, Кубанський край надійно контролювався РСФРР і будь-які заходи по визволенню Кубані від більшовиків були неможливі. Кубанський край був предметом суперечки між ЗСПР та УНР, бо ЗСПР вважали Кубанський край складовою федеративної Росії. Директорія УНР та ЗСПР змогли обмежитися лише підписанням угод про співробітництво з Кубанню. Політичне керівництво Кубанського краю також не змогло визначитися з Директорією УНР та ЗСПР, бо перебувало у стані політичної кризи. У цей час розгорнулася боротьба між

В. Н. Іванісом, який виступав за самостійність Кубані одного боку та О. П. Філімоновим, що був лояльним до уряду Півдня Росії з іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білий Д. Україна і Кубань в 1917–1921 роках. Шлях спільної боротьби // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Донецьк, 2001. Т. 1. С. 72–76.
2. Врангель П. Н. Воспоминания. М.: Вече, 2012. 480 с.
3. Павлишин О. З документів дипломатії Української Народної Республіки 1920–1921 рр.: Договір між УНР і Кубанським Краєм та ідея Союзу Причорноморських держав // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. 2013. Вип. 9. С. 384-398.
4. Піскун В. М. С. Петлюра як політичний лідер УНР в умовах еміграції: міжнародний і український контексти // Укр. іст. журн. 2009. № 3. С. 4-14.
5. Полупанов Д. С. Національна політика П. М. Врангеля// Краєзнавство і учитель-2016: мат. міжнар. наук. конф.(26 лютого 2016 р) Харків, 2016. С. 34-35
6. Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. М.: Отечество, 1991. 508 с.
7. Скобцов Д. Є. Три года революции и гражданской войны на Кубани у 2 т. Париж, 1962. Т. 1. 222 с.
8. Українська політична еміграція 1919-1945: док. і мат. К.: Парламентське видавництво, 2008. 928 с.
9. Українська революція. Документи 1919-1921: у 2 т. Нью-Йорк, 1984 Т. 2. 478 с.

Сігаєва М. В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ В ТОГОЧАСНІЙ ПРЕСІ

Вивчення історичних джерел і досвіду української державності попередніх епох має важливе практичне та теоретичне значення, оскільки покликане служити формуванню громадянського суспільства, будівництва демократії в Україні. У цьому зв'язку набуває актуальності питання про українську періодику, яка є багатою джерельною базою для вивчення Української революції 1917-1921 рр. Період Української Центральної Ради, Української держави, Директорії УНР упродовж майже століття перебуває у центрі політичних та наукових дискусій. Висвітлення актуальних наукових проблем зазначеного періоду не можливе без подальшого пошуку, виявлення, систематизації та залучення до джерельного комплексу історії державотворчих процесів періоду Української революції невідомих документів і матеріалів, у тому числі періодики.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що українській пресі 1917-1921 рр. як джерелу вивчення державотворчих процесів в добу Української революції приділяли увагу численні вітчизняні науковці. Питання розвитку преси за доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР розглядали учені П. Губа [1; 2], А. Животко [3], В. Купрійчук [5], Р. Пиріг [6], Г. Рудий [7; 8] та ін. Автори проаналізували суспільно-політичні умови, в яких зароджувалася й функціонувала українська преса, який вони мали вплив на формування тематики газетних та журнальних виступів. При цьому не дослідженими належним чином залишається низка ключових питань державотворення періоду Української революції. У зв'язку з цим особливого значення набуває подальше вивчення преси – як свідка епохи, її компонента, незамінного джерела інформування суспільства про політичні, соціально-економічні заходи, пов'язані з реалізацією внутрішньополітичних проблем України.

З Українською революцією 1917-1921 рр. та відновленням української державності пов'язаний справжній ренесанс української періодики. З початком революції 1917 р. в Україні, особливо в період створення і становлення Центральної Ради, Української Народної Республіки, в руслі відродження української державності засновуються нові українські видання, відкриваються можливості для їх вільного розвитку.

Українська періодика цього часу дуже різноманітна як за змістом, так і за напрямками. Це – державні, партійні, військові, профспілкові, кооперативні, просвітницькі, релігійні й інші видання. Друковані органи українських урядів: «Вісті з Української Центральної Ради» (Київ), «Вісті красної преси» (Київ), «Вісник Генерального секретаріату Української Народньої Республіки» (Київ), «Вісник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки» (Київ), «Державний Вісник» (Київ). Так, часопис «Вісті з Української Центральної Ради» (березень – грудень 1917 р.) подавав матеріали засідань Малої Ради. З огляду на недосконале діловодство та неповну збереженість протоколів «Вісти» є надзвичайно важливим джерелом дослідження поточної діяльності УЦР. У «Вістнику Генерального секретаріату УНР» (листопад – грудень 1917 р.) та «Вістнику Ради Народних Міністрів УНР» (січень – травень 1918 р.) висвітлювалися нормативно-розпорядчі документи, хроніка роботи урядів УНР. Свої друковані органи мали й окремі міністерства [2, с. 31]. У гетьманській державі П. Скоропадського офіційним виданням був «Державний вісник» (травень – грудень 1918 р.). Головна його функція – публікація законів, розпоряджень Ради Міністрів, актів гетьмана, посадових призначень та звільнень, інформація про державне життя [8, с. 43].

Губернські органи влади також мали друковані органи. Здебільшого це було одне й те ж видання, яке при різних державних утвореннях змінювало назву. Так, наприклад, у Волинській губернії «Вісник» видавався від імені губернських комісарів Тимчасового уряду, УЦР, губернського старости Гетьманату і, нарешті, губернського комісара Директорії УНР. «Харьковские губернские ведомости» під час Гетьманату виходили під назвою «Ведомости Харьковщины» – орган губернського старости [6, с. 137]. Головними завданнями цих видань була публікація офіційних документів місцевої адміністрації та урядових розпоряджень. Проте вони мали й постійні рубрики про економічне, культурне життя, події у світі, хроніку тощо.

Досить великий сегмент періодичної преси 1917-1918 рр. становлять видання земських органів. Революційні події, демократизація і водночас

політизація суспільного життя відбилася й на змістовно-тематичному характері цих видань. Вони відображали події господарського, культурно-освітнього життя, діяльність органів самоврядування, їх відносини з представниками державної влади. Піднесення їх припадає на 1917 р. В умовах наступу гетьманської адміністрації на органи місцевого самоврядування у 1918 р. кількість їх друкованих органів зменшилася, а зі встановленням радянської влади вони припинили вихід [5, с. 260].

Активне партійне будівництво знайшло відображення у пресі численних політичних партій. У виданнях політичних партій та громадських організацій: «Вечер» (Київ), «Відродження» (Київ), «Вільне життя» (Одеса), «Вільне слово» (Золотоноша), «Вільний голос» (Полтава), «Волинська газета» та «Волинська народня газета» (Житомир), «Вперед» (Катеринослав), «Громада» (Кам'янець-Подільський), «Громадське слово» (Київ), «Дніпро» (Херсон), «Звенигородська думка», «Земля и воля» (Харків), «Кіевлянин», «Київська земська газета», «Лубенщина», «Молодая Украина» (Одеса), «Народне життя» (Катеринослав), «Народне слово» (Біла Церква), «Народне слово» (Чернігів), «Народня воля» (Київ; Кам'янець-Подільський), «Наш голос», «Наш шлях» (Кам'янець-Подільський), «Наша справа» (Катеринослав), «Наше село», «Наше слово», «Нова рада» (Київ), «Новий шлях» (Кам'янець-Подільський), «Поділля» (Кам'янець-Подільський), «Полтавська громада», «Промінь» (Київ), «Рідне слово» (Полтава) та ін. чимало місця відводили характеристиці політичного розвитку держави [4, с. 28]. Матеріали партійної преси дозволяють простежити ставлення партії до державних утворень в Україні, політику щодо робітничого та профспілкового питань, інформацію про поточне життя міського населення, зростання цін, спекуляцію тощо.

Свої видання мали й такі впливові корпоративні об'єднання, як Союз промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (Протофіс), Союз товариств заводчиків і фабрикантів України (СУОЗІФ), Товариство промисловців Півдня Росії (Проюг), Всеукраїнський союз земельних власників та інші. Пік діяльності їх припадає на добу Гетьманату П. Скоропадського [7, с. 175]. Ці

друковані органи відображали інтереси промислово-фінансової та аграрної буржуазії, виступали за відновлення Великої Росії, надання російській мові в Україні статусу державної, недопущення українізації уряду тощо. Досить розмаїтою за формою, періодичністю, змістом інформації є військова преса. Військові видання вміщували урядові постанови, відозви, телеграми, накази командування, інформацію про перебіг бойових дій, епідемію тифу, міжнародні новини, листи вояків тощо. У роки революції, насамперед у 1917-1918 рр. свої видання мали товариство «Просвіта», церковні, національні громади[1, с. 77]. Вони є важливим джерелом для вивчення освітнього, культурно-національного, релігійного життя.

Участь провідних українських публіцистів того часу – Христини Алчевської, Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Миколи Василенка, Володимира Науменка, Симона Петлюри, Івана Огієнка, Михайла Туган-Барановського, Христофора Барановського, Миколи Вороного, Володимира Самійленка, Миколи Зерова, Аркадія Степаненка, Кирила Осьмака, Григорія Чупринки та інших відомих українських діячів визначали рівень газети та її вплив.

Класифікація газетної періодики проводилася за різними змістовими ознаками, що всебічно віддзеркалюють специфіку історичного періоду та розвитку суспільно-політичних процесів, хід революції та громадянської війни: за походженням та призначенням; мовою; хронологією; періодичністю; географічною локалізацією. Походження та призначення відображались у таких ознаках, як суспільно-політичний характер, зокрема, газетах за Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, органів політичних партій (291 газета), органів управління та самоврядування (129); просвітницькі та громадські організації – кооперативні, товариства «Просвіта», селянські спілки, церковні громади та ін. (145) тощо. За хронологічним принципом кількісні показники: в 1917 р. – 182, в 1918 р. – 306, у 1919 р. – 243, у 1920 р. – 70 газет. За мовним принципом: російською мовою – 438; україномовні видання – 286 назв. 27 газет одночасно друкували матеріали українською та російською мовами[5, с. 259].

За своєю географією друковані органи виходили в 114 містах. Найбільша кількість газет – у м. Києві і Харкові. Газети активно поширювалися у Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Харківській, Херсонській губерніях, у Поліському окрузі. Найменша кількість газет виходила у Волинській, Чернігівській, Таврійській губерніях, Холмщині і Підляшші, Галичині [3, с. 213].

Таким чином, питання вивчення періодичної преси в межах українських територій початку ХХ ст. досі залишається відкритим з огляду на несистематизованість джерел дослідження, відсутність багатьох видань у бібліотечних та архівних сховищах. Газетна періодика періоду Української революції 1917-1921 рр. є невід'ємним складником історико-дослідницького процесу, оскільки містить широкий спектр тематичної інформації. На часі залишається детальний аналіз багатьох газет, які містять цінну інформацію як офіційного характеру, так і повсякденного життя. Послідовність і оперативність поданих відомостей, їх синтетичний характер посилюють цінність цього виду історичних джерел. Дослідження періодики з погляду джерелознавства становить великий науковий інтерес для істориків при розробці питань створення наскрізного конструктивного демократичного стрижня державницької, національної та суспільної ідеології України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губа П. І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917-1920 рр. Черкаси : ЧДТУ, 2002. 263 с.
2. Губа П. Преса як поширене джерело вивчення історії національно-визвольної революції в Україні // Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 29-41.
3. Животко А. П. Історія української преси. К.: Наша культура і наука, 1999. 354 с.
4. Конотиенко И. И. Источниковедческий анализ периодической печати Украины (1917-1926 гг.): учеб. пособ. Днепропетровск: [Б. в.], 1978. 84 с.

5. Купрійчук В. Українська преса 1917-1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції // Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. 2013. Вип. 11. С. 258-262.
6. Пиріг Р. Я. Джерела з історії Української революції 1917-1921 років: періодична преса // Архіви України. 2011. № 4. С. 132-145.
7. Рудий Г. Я. Преса України 1917-1920 рр. як об'єкт дослідження української культури: джерелознавчий і методологічний аспекти. К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. 503 с.
8. Рудий Г. Я. Преса Української держави (1918 р.). К.: [Б. в.], 1996. 176 с.

Скиба К. В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. М. В. Луценко

ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ К. А. МАЦІЄВИЧА (1924-1942 РОКИ)

Актуальність обраної теми дослідження визначається зростанням інтересу українського суспільства до вивчення життя та діяльності людей, які були організаторами і безпосередніми учасниками боротьби за українське національне відродження. Пріоритетного напрямку у наукових дослідженнях набула історична персоналістика, адже новітню історію України творило чимало непересічних діячів другого ешелону влади, від яких залежало втілення в життя рішень і настанов українських урядів та їх провідників. Зпоміж них помітно виділяється постать Костянтина Андріановича Мацієвича. В ході революційних подій 1917-1920 рр. він, як відомий прихильник кооперативного руху, створив проект аграрної реформи для Центральної Ради УНР, виконував відповідальні дипломатичні доручення Головного Отамана С. Петлюри, гідно представляв інтереси України від Уряду Директорії УНР, очоливши Дипломатичну місію в Румунії.

Суспільно-політична діяльність Костянтина Андріановича Мацієвича привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи В. Власенка [2], Л. Єпіка [3], Д. Табачника [6], О. Уткіна [7]. Автори подають окремі аспекти його діяльності у період української революції 1917-1921 рр., більш ґрунтовно аналізуючи дипломатичну діяльність. Однак, слід відзначити, що залишилось ще значне коло питань, які потребують більш прискіпливого вивчення. Одне з них – вивчення громадсько-політичної, журналістської діяльності К. Мацієвича в еміграційний період.

Після поразки Української революції розпочався новий етап життя Костянтина Андріановича Мацієвича – будні емігранта, людини, відірваної від батьківщини, яка не втрачала надії на повернення. У чужоземному оточенні відбувалась консолідація сил української діаспори, формувались політичні, культурно-освітні, наукові економічні, господарські та інші утворення, спроможні вирішувати нові складні завдання. Для виконання завдань, кінцевою метою яких була консолідація українства, було розпочато роботу по об'єднанню національно-свідомих елементів, незалежно від партійної належності. Наслідком процесу стало відкриття у 1925 р. Республікансько-демократичного клубу, одним з керівників якого став К. Мацієвич. Клуб займався культурно-освітньою роботою серед українських емігрантів, зокрема організовував літературно-музичні, соціально-економічні, політичні заходи, відзначення Шевченківських та різних українських свят за участю письменників О. Олеся, Є. Маланюка, акторів М. Садовського, В. Ємця та інших, представників чеської культури та науки [3, с. 128]. Для популяризації життя української громади члени клубу активно співробітничали з чеською пресою, засновували українські періодичні і неперіодичні видання. В Празі функціонував емігрантський Союз українських журналістів і письменників, членом якого був Костянтин Андріанович. В травні 1925 р. в Чехословаччині почав виходити орган незалежної республікансько-демократичної думки «Український вісник», в першому номері якого було вміщено статтю К. Мацієвича «На аграрні теми». З 1928 р., коли клуб очолив вчений, стало можливим відкрита його філії в Подєбрадах. На засіданнях

обговорювалися питання політичного, економічного життя, вшановували пам'ять активних учасників національно-визвольних змагань.

Він став професором Української господарської академії (УГА) у Подєбрадах, створеної 1922р. інтелігенцією, яка емігрувала з України. УГА – вища технічна школа з 4-річним терміном навчання у складі 3-х факультетів – агрономічно-лісового (відділи – агрономічний і лісовий); економіко-кооперативного (відділи – економічний, кооперативний та статистичний); інженерного (відділи – хіміко-технологічний і гідротехнічний) [7] Мета академії: 1) підготовка молодих національно-свідомих українців, що опинились за кордоном, до участі в майбутній господарській відбудові України; 2) в процесі науково-педагогічної праці в академії згуртувати вчену інтелігенцію, фахово підготовлену на кращих взірцях європейської методики науки і практики, які в певний час служитимуть розбудові власної української держави [7]. Вона діяла за матеріально-фінансовою допомогою уряду Чехословаччини. Спочатку Костянтин Андріанович керував кафедрою сільськогосподарської економії та громадської агрономії і читав студентам – майбутнім агрономам та економістам курси сільськогосподарської економії, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської економіки, сільськогосподарської політики та громадської агрономії. 1927—1928 рр. був деканом агрономічно-лісового факультету. В цей навчальний рік педагогічний колектив налічував 90 осіб, з них 25 професорів і 21 доцент. Всього в УГА навчалось 786 студентів. Академія мала фундаментальну бібліотеку, 33 кабінети, 14 лабораторій, ряд ферм, лісовий розсадник, метеорологічну станцію і 2 навчальні кооперативи. Викладачі підготували і видали біля 700 наукових публікацій. У зв'язку з погіршенням економічної ситуації чеська влада зменшувала дотації і академія була ліквідована в 1935р. [2, с. 70].

З 1932р. при УГА діяв заочний Український технічно-господарський інститут (УТГІ), що зберігав структуру і програму академії, будучи вищим навчальним закладом політехнічного профілю. Мав три факультети: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний, хіміко-технологічний. Декілька років в

інституті працював К. Мацієвич на посаді адміністратора і редактора Високих курсів громадської агрономії для осіб з вищою та середньою сільськогосподарською освітою. Студентам УГТІ в 1937 р. він підготував і видав курс лекцій «Головні засади громадської агрономії» [7].

Професор підтримував зв'язки з іншими українськими емігрантськими організаціями, співпрацював з Українським науковим інститутом у Варшаві, де в інститутському виданні були опубліковані дві його статті – «Сільськогосподарська політика СРСР в світлі сучасної кризи» та «Колективізація сільського господарства України». Постійно опікуючись українськими проблемами, з 1929 р. К. Мацієвич входить до Празької філії комітету допомоги голодуючим на Україні. За його безпосередньої участі така ж філія була заснована в Румунії. Комітет допомоги голодуючим українцям у 1929 р. випустив брошуру, де назвав систему більшовицького господарювання основною причиною голоду [6, с. 223].

Громадсько-політичну діяльність, незважаючи на її надзвичайну складність, К. Мацієвич органічно поєднував з науковими пошуками, результатом яких стали праці, статті з економічних питань, опубліковані в «Тризубі» та інших виданнях. На їх основі готувалися відозви уряду УНР з економічних, політичних та інших питань. Писав він статті і для сільськогосподарської енциклопедії, яка з'явилась 1939 р. у Львові. К. Мацієвич брав участь у I та II Українських наукових з'їздах. На першому, у 1926 р., виступав з доповіддю, на II (1932 р.) – був головою агрономічно-лісової підсекції і представив на обговорення дві свої праці: «Колективізація селянського господарства на Україні» та «Проблема аграрного перенаселення України». Українська наукова асоціація, очолювана ним з 1936р., сприяла розвитку української науки, видавничої справи та розширенню міжнародних зв'язків. [5, с. 86].

Поряд з науковою діяльністю вчений брав активну участь в роботі різних українських фахових громадських утворень, зокрема Спілки техніків сільського господарства в Чехії. Її члени, в тому числі і К. Мацієвич, займались поширенням технічних знань, пошуком роботи для своїх колег, публікували

«Сільськогосподарський збірник» [4, с. 239]. Спільно з іншими емігрантами він став ініціатором створення видавництва «Кооперативний фонд ім. Василя Доманицького», яке видало збірник статей з нагоди 15-річчя смерті кооператора і письменника В. Доманицького, а також збірник «Українська сільськогосподарська кооперація з нагоди 10-ї річниці заснування Всеукраїнської сільськогосподарської спілки «Централ». В останньому виданні була надрукована стаття К. Мацієвича.

Влітку 1941 р. при культурно-науковому товаристві Українського національного об'єднання були утворені фахові комісії. В одній з них – сільськогосподарській – він зробив дві доповіді: «Завдання сільськогосподарської політики та її напрямні в перехідний період», надруковану у збірнику «Сільське господарство України» (Прага, 1942), а друга являла собою вступ до великої праці «Аграрна реформа в Україні», яку не встиг завершити. Передбачалось, що ця доповідь друкуватиметься в книзі «Землі, ліси та води України» [7]. Ряд його праць, таких як «Сільськогосподарська політика СРСР в світлі сучасної кризи», «Колективізація сільського господарства на Україні», «Наслідки планового господарства для хліборобства України» та інші критично розглядали економіку, колективізацію та стан сільського господарства в УРСР. Професор вважав колгоспну систему насильницькою, не відповідною природі українців. Цю систему в перехідний період до ринкових відносин може зайняти кооперація. Але для цього необхідні корінні реформи. Втілювати їх в життя слід обережно. Думки вченого щодо реформування суспільства залишаються актуальними і для сучасної України, особливо при переході до ринкових відносин.

К. Мацієвич помер 2 квітня 1942р. у Празі. Там же його і поховали. [1, с. 126].

Вчений залишив велику творчу спадщину, що нараховує близько 40 наукових праць, присвячених різним галузям аграрних наук, переважно агрономії. Оцінюючи його досягнення в агрономічній науці, значення їх для сільськогосподарського прогресу професор А. Чаянов та професор А. Фабрикант у своїх підручниках зарахували К. Мацієвича до світових «корифеїв громадської

агрономії» [7]. Видатний вчений агроном – основоположник громадської агрономії, який випереджав у своїх поглядах інших представників аграрної науки, багато зробив для розвитку теорії та практики агрономії, поширення агрономічних знань серед населення, переконливого розкриття значення вмілої обробки ґрунтів, використання мінеральних добрив та ефективної сільськогосподарської техніки, комплексного систематичного проведення заходів агрикультурного характеру. Працюючи в наукових, навчальних закладах прагнув передати фахівцям сільського господарства в першу чергу агрономам, економістам свої широкі й глибокі теоретичні і практичні знання з агрономії, сільськогосподарської економіки, сільськогосподарської економії та сільськогосподарської політики. Дбаючи про підготовку грамотних національних кадрів, він заповідав розвивати українську науку та культуру, зберігати звичаї і обряди українського народу як духовні підвалини відродження нації.

Таким чином, діяльність К. Мацієвича в еміграції була спрямована на консолідацію сил свідомого українства за кордоном, пропаганду української ідеї. З цією метою при його безпосередній участі був створений Республікансько-демократичний клуб та інші організації. К. Мацієвич брав участь в організації з'їздів представників еміграції, сприяв встановленню порозуміння між окремими політичними силами. Журналістські зусилля К. Мацієвича за кордоном, його співпраця з іноземними періодичними виданнями сприяли пропаганді української справи серед міжнародної спільноти, приверненню уваги до проблем української еміграції. Особливим предметом турботи вченого було створення фонду сприяння науковим розробкам сільськогосподарських тем, тісно пов'язаних із українськими реаліями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: біографічний довідник. К.: Б. в., 1998. 255 с.
2. Власенко В. Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. Сер. Гуманітарні науки. 2002. № 4. С. 67-77.

3. Єпик, Л. І. К. А. Мацієвич – науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // Український історичний журнал. 2007. № 1. С. 125-135.
4. Матвієнко В. М. Мацієвич Кость Андріанович // [Українська дипломатична енциклопедія](#): У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004. Т.2. 812 с.
5. Плисюк В. Кость Мацієвич (1873-1942) // Українські кооператори: історичний нарис. Львів, 1999. Кн. 1. 220 с.
6. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. К.: Либідь. 640 с.
7. Уткін О. І. К. А. Мацієвич – український вчений і громадсько-політичний діяч // Інтернет ресурс. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-4/15.pdf>

Торянік В. Є., студент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. І. В. Чернікова

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ОЧИМА ІСТОРИКІВ

Наприкінці другого десятиліття ХХ ст. для відродження української національної державності склалися усі передумови. Крім існуючих упродовж століть об'єктивних факторів (компактно проживаюче українське населення, яке було носієм багатой та унікальної національної культури; наявність національної еліти, здатної очолити національно-визвольну боротьбу українського народу тощо) додалися ще й суб'єктивні (криза державного управління, внаслідок виснаження матеріальних ресурсів під час тривалої І Світової війни та ін.). Падіння російського самодержавства в результаті Лютневої революції 1917 р. послужило потужним каталізатором, що прискорив розгортання національно-визвольної боротьби українського народу, в результаті якої було відроджено інститут української національної державності. Повертаючись до подій української історії столітньої давності, задаєшся питанням, піднятим О. Субтельним у праці «Україна: історія»: «Чому ж у період, коли розпалися імперії й майже всі нації Східної Європи, включаючи й такі невеликі, підвладні

царям народи, як фіни, естонці, латиші та литовці, завоювали незалежність, а 30-мільйонному народу України не вдалося зробити цього? Це питання тим, доречніше, що українці боролися й заплатили за свою незалежність більшим числом життів, ніж, напевно, будь-яка інша нація» [9, с. 327].

Лавиноподібне зростання кількості дисертацій та інших праць з досліджуваної проблеми свідчить, що період українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. є однією з найпривабливіших для дослідників сторінок вітчизняної історії. На особливу увагу заслуговують роботи з історіографії питання П. Біляна [2], В. Капелюшного [3], Р. Пирога [5], В. Солдатенка [8]. Проте узагальнюючі історіографічні дослідження в яких би розглядались інтерпретації істориками причин поразки Української революції 1917-1921 рр. на сьогодні відсутні. Все це визначає об'єктивну потребу узагальнення й підведення підсумків осмислення істориками досвіду національного державотворення доби Української революції початку XX ст.

Серед причин поразки українців Орест Субтельний називає внутрішні та зовнішні чинники. З точки зору внутрішніх чинників, є той факт, що українці були змушені починати створення держави, ще не завершивши формування нації, що ускладнювалося гнітом царату та слабкістю соціальної бази. З усіх суспільних груп і класів в Україні найдіяльнішою у національному русі та зусиллях у будівництві держави виявила себе інтелігенція. Проте вона становила лише 2-3% усього населення, й тільки невелика її частина підтримувала українську справу. Очолюючи змагання за незалежність, українська інтелігенція розраховувала на допомогу селянства. О. Субтельний так змальовує українського селянина початку XX століття: «Неосвічений, забитий і політично незрілий селянин знав, чого він не хоче, але не міг з упевненістю сказати, за що він бореться» [9, с. 329].

Підтвердження цієї точки зору знаходимо і в праці Віктора Ревеуга «Полтавщина в перший рік Української революції»: «Основна ж маса полтавців, як і українського населення взагалі, - селянство - стояло осторонь боротьби, коли вирішувалася доля Української державності. Задавлене віковим рабством, темне і забите, без належної державної орієнтації, воно нездатне було до збройного опору

більшовицькій агресії і керувалося при цьому принципом «моя хата з краю», забуваючи, що крайня хата завжди горить першою, що незабаром і збулося» [7, с. 175].

Н.Полонська-Василенко серед внутрішніх причин поразки Революції називає відсутність єдності політичних сил: «Представники українського народу не знайшли в собі в такій мірі патріотизму, національної свідомості й зрозуміння, щоб стати вище від партійних інтересів і об'єднатися в ім'я Української Держави» [6, с. 492]. Часи змінюються, а проблеми щодо єдності нашого народу залишаються. В самій Центральній Раді переважали помірковані елементи, які відкладали на майбутнє, до Всеукраїнських Установчих зборів, вирішення найгостріших соціально-економічних і політичних питань. Серед першочергових завдань М. Грушевський називав «розрішення земельної справи (аграрного питання)» [2, с. 119], і в той же час зазначав, що «тепер до неї пориватися не можна», бо не настав відповідний момент.

Серед внутрішніх чинників О. Субтельний називає і хаос, що панував в Україні у 1917-1921 рр. через нездатність української влади вирішити найголовніші питання: аграрного, забезпечення міст продовольством, домагання порядку і законності, створення міцної національної армії.

До зовнішніх причин відносять неспроможність українців добитися визнання й допомоги переможної Антанти. А ще Україні шлях до незалежності перетяла більшовицька Росія з її величезними фінансовими, адміністративними, промисловими та людськими ресурсами. Хоча й тут М. Грушевський бачив позитив у тому, що «війна більшовиків з Україною рішуче поставила хрест над ідеологією спільності, розв'язала всякі моральні вузли, які ще могли в чиїх-небудь очах зв'язувати українця з московським громадянством спеціально» у своїй статті «Кінець московської орієнтації» [2, с. 138]. Шкода тільки, що облуда з очей частини українців упала не надовго.

Але поряд із втратами Революція принесла українцям і здобутки. Михайло Грушевський писав: «Всі наші утрати, які б вони не були болючі й ненагородимі, ми запишемо на рахунок відбудови державного життя нашого народу,

забезпечення його економічних і культурних потреб, інтересів наших трудових мас, утвердження нашого національного існування – і приймемо сей рахунок до уваги в нашій дальшій діяльності. Тверезо й твердо оцінимо ті реальні умови, в котрих ми опинились в результаті революції й війни за українську самостійність» [2, с. 136]. М. Грушевський вказує на колосальний досвід у державотворенні, який має прислужитися і надалі. Національна свідомість, раніше притаманна обмеженій частині інтелігенції, поширилася на всі верстви українського суспільства. Поява українських урядів привчала селян вважати себе українцями, здобувати упевненість у власних силах і почуття самоцінності.

Серед найбільших здобутків Революції Н. Полонська-Василенко називає закладення фундаменту українізації освіти та школи, на що вказують відкриття тільки восени 1917 року 53 українських гімназій, складання навчальних планів української школи, друк українських підручників, створення українських університетів [6, с. 486- 487]. Позитивним фактом було і створення українських видавництв, на що вказує М. Грушевський [2, с. 237]. Серед важливих досягнень Революції 1917-1921 рр. відзначають діяльність українських органів влади у формуванні державної мовної політики. Вже 24 березня 1918 року Центральна Рада ухвалила Закон про запровадження української мови у банківській і торговій сфері [10, с. 145]. Не варто недооцінювати у контексті політики українізації і закони Української держави про утворення національної бібліотеки (2 серпня 1918 р.), перетворення Київського народного університету у Київський державний український університет (17 серпня 1918 р.), про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (17 серпня 1918 р.), заснування державної драматичної школи (30 серпня 1918 р.), відкриття кафедр українознавства у Харківському і Новоросійському державних університетах (28 вересня 1918 р.), відкриття Української академії наук (14 листопада 1918 р.) [4, с. 146]. Вперше на державному рівні була продемонстрована українська національна символіка: синьо-жовтий прапор, герб-тризуб, урочиста пісня «Ще не вмерла Україна».

Спроби створити Українську Державу сформували певний досвід, заповнили безперервний ланцюг державотворчого процесу українського народу, що дає підстави вважати Революцію 1917-1921 рр. національною. А пораду М. Грушевського українцям, щодо подій вікової минувшини, доречно буде взяти до уваги і сьогодні: «Я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян» [2, с. 137].

Отже, наукові дискусії щодо характеру української революції та причини її поразки вирости з політичної суперечки, яку вели між собою в еміграції дві групи українських політиків - безпосередніх учасників революції. Перша група, яку представляли українські соціалісти різних відтінків, вбачала головну причину поразки в низькій національній і політичній свідомості народних мас, котрі в критичні моменти не надали вирішальної підтримки українській революції. емігрантська група, що походила з консервативного табору, перекладала всю вину на українську революційну еліту. Молодше покоління західних істориків кінця 1970-х – початку 1980-х років було невдоволене таким акцентуванням на важливості соціальних факторів. «Ревізіоністське» покоління молодших істориків перенесло центр уваги на ідеологічні питання та на міжнародний контекст революційних подій, що було найрадикальнішим нововведенням і дало змогу об'єктивно оцінити причини поразки революції в Україні 1917-1921 рр.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білян П. Я. Історіографія української революції 1917 - початку 1918 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук. Львів, 2001. 18 с.
2. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К.: Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.
3. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.). К.: ТОВ «Олан», 2003. 607 с.

4. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. /Перекл. з англ. К.: Основи, 1997. 423 с.
5. Пиріг Р.Я. Повернення Михайла Грушевського // Сторінки історії України: ХХ століття / За ред. С. В. Кульчицького; Упоряд.: В. П. Шевчук, А. А. Чуб, Н. А.Дехтярьова. К.: Освіта, 1992. С.255-289.
6. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.2. Від середини ХVІІ століття до 1923 року. К.: Либідь, 1992. 608 с.
7. Ревегук В.Я. Полтавщина в перший рік Української революції (Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)). Полтава: АСМІ, 2007. 186 с.
8. Самчук У.О. Волинь: роман у трьох частинах. К.: Дніпро, 1993. Т. 1. 574 с.;Т. 2. 334 с.
9. Солдатенко В. Ф. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції. // Український історичний журнал. 1999. № 2. С. 27-47.
10. Субтельний О. Україна: історія. К.: Либідь, 1991. 720 с.
11. Шевчук Ж. Мовна політика урядів Центральної ради, гетьмана П. Скоропадського та УНР // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірн. статей / Відповід. ред. Р.В.Маньковська. К.: Рідний край, 2001. Випуск 12. С.145-151.